

БЕОГРАДСКЕ ОПШТИНСКЕ НОВИНЕ

ЧАСОПИС ЗА КОМУНАЛНО-СОЦИЈАЛНИ, ПРИВРЕДНИ И КУЛТУРНИ ЖИВОТ БЕОГРАДА

Број 10
Година LV

Редакциони одбор
МИЛОРАД СИМОВИЋ, Д-Р ДУШАН КАЛАНОВИЋ,
ЖИВАН РАНКОВИЋ
Уредник
Б У Р О Б А Ђ А Ц

Октобар
1937 године

САДРЖАЈ

Чланци и студије:

- Урбанистичко уређење Прага — Арх. Драгомир М. Поповић 635
Разликовање школа по рангу (Поводом оснивања нових школа у Београду) — Л.
М. Костић 638
Како је основана Државна класна лутрија у Србији — Аврам М. Меворах 640

Књижевни додатак:

- Други дан, нови живот, други људи... (Дневник једног инвалида — (Роман из
београдског живота — награђен на књижевном конкурс у Градског погла-
варства Београд) — Зора Ђорђевић 645

Силуете из старог Београда:

- Сећање на Лену Гавриловић — Д-р Марија Илић-Агапова 653
Кнез Михаило и Ђир Гуша — В. С. К. 657

Прилози за историју Београда:

- Београд у приповеткама Љубомира Ненадовића — Паулина Албала 658
Борба око варошког осветљења у Београдској општини — В. С. К. 662
Предаја градова 1867 год. — Влад. Ст. Каћански 663
Стари водоводи, чесме и бунари у Београду — Драг. Ј. Ранковић 668
Развој здравствених и хигијенских прилика Београда и градова Србије — (наста-
вак) — Д-р Ст. З. Иванић 673

Друштвена хроника:

- Трогодишњица Марсељске трагедије 676
Срдчан дочек француских ратника у Београду 677

Социјална хроника:

- Једно летовалиште београдске деце (Американски дом у Селцу) — Љ. Ж. Ј. 680

Здравствена хроника:

- Здравствене задруге су показале Београду лепе резултате свога петнаестого-
дишњег рада 682

Правна хроника:

- Одлуке Државног савета — Љубомир Ж. Јевтић 685

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Урбанистичка хроника:

„Грађевине и архитекти у Београду прошлог столећа“ од Н. Б. Несторовића —	
Арх. Драг. М. Поповић	690
Нова палата Државне хипотекарне банке у Земуну	691
„Дом хуманости“ Друштва Мајке Јевросиме	691

Културна хроника:

Поклон бившег претседника Општине града Београда г. Косте. Д. Главинића	
Градској библиотеци и Музеју — Д-р М. И. А.	692
Два нова споменика у Београду	694
Освећена је нова капела Св. Петке	695

Позоришна хроника:

Четрдесетогодишњи јубилеј Добрице Мулутиновића	696
--	-----

Спортска хроника:

Београд—Темишвар 4:1	697
Утакмице за државно првенство	697

Комуналне вести из иностранства:

Берлин прославља 700-годишњицу	699
Јевтини мали станови у Паризу	700

Слика на корицама: Бајракли џамија посматрана из улице Господара Јована,
уметнички рад г. Драг. Стојановића

Београдске општинске новине

Излазе једанпут месечно као часопис, и једанпут недељно као службени орган Градског поглаварства Београд.

Претплата: годишње 150,—, полугодишње 80,— динара. Поједини број 10,— дин.

Цена огласа: Цела страна 800,—, пола стране 500,—, четврт стране 300,— дин. Огласи на корицама 500/0 скупљи

Чековни рачун код Поштанске штедионице бр. 54,300

Уредиштво и администрација: Книгиње Љубице 1 П — телефон 26-242.

Уредник прима сваког радног дана од 9-13 часова — Рукописи се не враћају.

Чланци и сјудије

Урбанистичко уређење Прага

Праг,*) престоница Чехословачке републике, био је до преврата 1918 год, обична провинциска варош у Аустро-Угарској монархији. У то време имала је 223.000 становника са 2101 ха. Иако је Праг био „један“ од аустро-угарских градова, он се и под њом осећао као престоница Ческе, сакупљајући и привлачећи у себе целокупан унутрашњи живот ческе нације. Али и поред овога су аустро-угарске власти систематски искључивале Праг из свих главних праваца међународних веза, не само у идејном смислу већ и у чисто техничком, пошто ческа нација није уживала никакве привилегије код Хабсбурговаца. Тако, развијени саобраћај и трговина модернијег доба нису показивала никаквог видног утицаја на развој града. Овако ситуација запостављености имала је једино утицај на незгодни развој грађевинске делатности у граду. — Провинциски положај Прага лишеног да својевремено постане неки важнији чвор међународног саобраћаја оставио је тешке последице, јер се град развијао годинама без икакве видне контроле и принципа који су потребни једном велеграду. Већа и мања предграђа развијала су се свака на своју руку не базирајући се на најосновније потребе опште хигијене, естетике и саобраћајних веза. Неколико покушаја да се и пре рата стане томе на пут, остали су без успеха, јер су локални па и лични интереси били јачи од јавног интереса.

Тек превратом од 28 октобра 1918 год. Праг је стављен на чело чехословачких градова поставши њихова престоница. Ова урбанска чињеница (*le fait urbain*) означава превратну тачку у развоју града.

Народна скупштина и држава су одмах предузеле биле мере да се регулише будући развој Прага, на начин како то захтевају углед престонице и потребе једног велеграда.

Законом од 5 фебруара 1920 г. образована је Државна комисија за уређење Великог Прага, а законом од 6 фебруара исте године 39 оближњих предграђа припојено је

старој вароши, док су 78 даљих предграђа потпали под т.зв. интересну зону. Државна комисија је директно потпала под надлежност Министарства грађевина, како би будући план Праха одговарао у свему захтевима модерне хигијене, естетике и економије, а уз то био сачуван од појединих или локалних штетних интереса. Задаци државне комисије били су врло обимни, јер је Велики Праг добио 17.198 ха повећаних са зоном интереса за 36.200 ха.

Основни проблем пројекта генералног плана постао је стварањем костура главне саобраћајне мреже. Стало се на гледиште да је потребно прво решити питање саобраћајница уопште, водећи рачуна о постојећим главним правцима, затим сачувати старе историјске квартове и створити нове квартове за становање и индустрију. Није се могао занемарити ни нови међународни положај Прага у погледу саобраћајног чвора. Затечени железнички чвор био је недовољан и морао се разрадити. У Прагу се сустичу 12 великих државних путева, који желе сви да се улију у језгро града. При наглом развоју аутомобилизма, како се он манифестује у Чехословачкој, показало се да је број тих путева недовољан и да се мора допунити ексцентричним друмовима. Најбољи је пример нови друм пројектован долином Влтаве, правцем северојуг, на кога се сада наслањају и други друмови, који долазе из Берунке и Кривоклата.

Сви ови друмови, међутим, имају карактер транзитног пролаза, поред извесног мањег центрипеталног карактера, због привлачности Прага. Пустити целокупан транзитни саобраћај да прође кроз центар Прага, значило би заглавити и онако тесне улице саобраћајем. Пошто ће саобраћај у Прагу порасти и обзиром на пораст становништва, јер саобраћај у граду расте пропорционално квадрату пораста становништва, не може се допустити да и транзитни саобраћај прође кроз град, јер би онда дошло до загушивања. Због тога је систематски тај велики транзитни саобраћај уклоњен из центра града. Згодним проширивањем околних, ближих и даљих улица створене су нове артерије за такав саобраћај.

* Детаљније у: „Der Regulierungsplan von Gross-Prag und Umgebung“. Издање Државне регулационе комисије, Праг. маја 1931 год.

Пример пут из Карлових Вари за југо-исток иде улицама Белкреди и Делничком, да би преко моста на Либену изашао на раскршће Палмовке. Пут за Пилзен се одваја од центра исто тако.

Други саобраћајни проблем састојао се исто тако у звездастом растеређењу саобраћаја из центра града ка периферији. Сем тога је одређено да се веза перифериских насеља кроз град проведе изван центра, који се свим начинима мора растеређивати.

У зони интереса, која је велика скоро 320 км², Државна комисија је предложила да се траса свих већих саобраћајница измени у толико што оне не треба у будуће да пролазе кроз насеља већ *пored* насеља, а да се у насеља улази споредним краковима. Овако решење, које је спроведено у дело и у самим новим прашким предграђима, спречава масу незгода које саобраћај трпи пролазећи кроз насеља и раскрснице.

У центру Прага саобраћај је већ и данас огроман и гуши се. Да би се томе помогло, готово насилно су створени кружни булевари (улица Револуције — Трг Револуције — Пржикоши — Улица 28 Октобра — Народна улица — Кеј). Овим је уједно избачен главни саобраћај из старог историског дела града, чиме је тај кварт сачувао свој ранији мир. На исти начин сачувани су и Мала Страна и Храдчани, нарочито су скретане у страну саобраћајнице, које воде на Храдчане. — Сем овога, изграђена је још маса нових саобраћајница и прошириване су старе. Као ширине улица, које треба да служе саобраћају, узете су ширине од 30 до 32 мет. у новим квартовима, а у старом делу града улице су прошириване до максимума, служећи се при том и аркадама испод зграда, као помоћним сретством (пример: улица 28 Октобра, која је свега 20 м. широка, али која добија аркаде по 5,00 м. са сваке стране).

Комисија је решила да главне саобраћајнице не добијају већи пад од 6%, а споредне од 7%.

Решење новог железничког чвора за Праг било је од капиталне важности по престоницу. Затечено стање је било недовољно. Решење је почело принципом да се потпуно одвоји теретни саобраћај од путничког. Овај последњи био је усредсређен на централну Вилсонову станицу. Њој су се морали додати 19 перона, који су на жалост, ушли на рачун парка Врхлицки. Станица је оспособљена да може да прими 1.200 возова дневно, са прометом око 720.000 путника (данашњи је промет 120.000 путника за 24 часа). У надокнаду за заузети парк Врхлицки, град ће добити у будућности доста простора сужавањем Масарикове станице, која ће се преуредити једино за пријем брзовозне робе. Станица Смихов остаје и на даље оваква каква је данас, а станица Бруска је одређена само за путнички саобраћај. Главни саобраћајни правци су

у главном сви задржани и за сваку знатнију промену, која је била диктована потребама урбанизма Прага, комисија је тешко или никакво добијала приволу од Минист. саобраћаја, које се показивало стално реакционарно за модерне идеје. — Уведени су нарочити брзи електрични возови, за које су пројектовани нови правци. Подземна железница није пројектована, али је у студији.

Река Влтава и њене притоке имају великог утицаја на развој Прага. Пре свега Влтава представља један огроман просек кроз Праг и завидан резервоар чистог ваздуха. Влтава је сем тога пловна река; а кад се добро регулише, да не би плавила околину, даје огромне терене за развој града.

Због тога је регулацијом Влтаве код Манину-а добивен огроман комплекс терена који ће се згодно употребити за железничке потребе и за изградњу пристаништа. А докле год добивени регулацијом терени не буду искоришћени према намени плана, дотле ће они представљати хигијенски зелени појас реке. Да би се тај терен привремено што боље уредио, Државна комисија је расписала конкурс за његово уређење. Конкурс је донео добре резултате и радови су остварени највећим делом. Комисија је слично поступила и при уређењу зелених појасева дуж Влтавиних притока...

За авијацију, која има велику будућност, (како за војну тако и за цивилну), предвиђени су сасвим довољни терени на висоравни Летнану и Кбели, тако да кад се авијација и стопроцентно развије, центар Прага ће увек лако бити везан са аеродромима.

Праг има доста незгодну климу, јер годишња разлика у температури износи доб⁰ С. Сем тога има ветрова који већином имају југозападни правац.

Расподела намене терена на територији Прага урађена је, поред других потреба, и на основу климатских прилика. Правци ветрова утицали су због дима на дисколацију индустрије, а мали број сунчаних дана у години захтевао је широке улице са сразмерно ниским кућама и нарочиту бригу око оријентације нових станова с обзиром на стране света. Климатске прилике су захтевале стварање продора (улица) правцем Запад-Исток, да би град добио добро проветравање.

Град није могао због своје конфигурације терена да буде подељен у концентричне зоне, случај који је могућ код градова у равници. Напротив изграђеност града и терен захтевали су поделу на зоне врло исцепане.

У станбеном погледу, центар Прага је најнеподеснији за становање јер је, прво врло густо насељен (Кварт Жижков има 1.221 становника на ха) а друго, високи Храдчани га заклањају од доброг проветравања које долази са запада. После исцрпних студија, утврђено је да центар града не сме да пређе 560 становника на ха. У новим квартовима

код затвореног зидања тај број не треба да пређе 500. Док у квартовима који су одређени за појединачне породичне зграде, тај број треба да је 220. Овакве претпоставке дозвољавају да територија Прага може да прими 1,5 милиона становника, број који ће Праг према статист. подацима достићи кроз 50 година. Државна комисија је чак изнела мишљење да већи број становника у Прагу не би био пожељан ни из хигијенских ни из економских разлога.

И у осталим светским градовима центар се празни од станова за издавање породицама и на место тога пуни се трговинама и канцеларијама. Због скупог терена у центру подижу се зграде у вис, али ово повећава и број издатих станова за канцеларије, што опет логички повећава већи саобраћај тим улицама и већи број кола. Како ово може довести до загушивања саобраћаја, Државна комисија је, као најрадикалнију меру, регулисала висину зграда у улицама. У главним широким авенијама прописана је макс. висина 22,50 м. У ужим су дозвољене зграде само на 4 спрата, док се у улицама које су уже од 15,00 м. могу подизати зграде само од три спрата. У историским квартовима (Мала Страна и Стара Страна) задржане су из естетских разлога постојеће висине. У главном се у Прагу највише изводе зграде на 3 спрата, јер су се оне показале и конструктивно и економски и социјално најкорисније.

Где год није било сметњи и где год се могло, предвиђено је подизање усамљених зграда у баштама. Међутим, за станове у низу Чеси немају најбоље разумевање. Због ветрова са запада индустрија је премештена на исток, тако да су ограмни комплекси Либења, Височани-а, Страшница и Хостиваржа одређени били за индустрију, али истовремено за зграде у низу; доцније се помогло тим што ће ту становати радници из оближњих фабрика. То се са социјалне стране показало као врло корисно, и ако вероватно хигијена трпи нешто од тога.

Сви насељени крајеви су намерно испресецани или врло широким булеварима или слободним површинама, да би се добили резервари чистог ваздуха. Терени који су на тај начин остали слободни нису уређени искључиво као паркови, већ могу да служе и приватној употреби, било као баште са поврћем било као виногради. Предвиђена је исто тако маса дечјих игралишта.

На спорт је обраћена нарочита пажња. Услов да сваки становник има бар 3 м² простора за спорт, задовољан је у Прагу пот-

пуно и чак се терени за то одређени временом могу повећавати.

Сваки кварт добио је своју локалну пијацу која је електричном железницом везана за централну прашку пијацу у Рустонки. Ова је пак у директној вези са железницом и са пристаништем на Влтави.

Садашња гробља, и поред крематоријума који одлично ради, не задовољавају потребу и због тога је регулациоени план предвидео терен за још два гробља, али на периферији града.

Закон којим је образована државна комисија за уређење Прага придодео је врло мудро Прагу т. зв. Зону интереса. Пре свега хигијенски разлози налажу да се контрола подизања зграда у околини Прага врши из једне централе. Комисија је свим тим малим насељима одредила довољне површине за њихово проширење. Оценила је која насеља могу да се нешто више развију с обзиром на погодне везе са градом.

Везе су сем тога поправљене и допуњене. У целој Зони интереса везе су претрпеле измене и допуне.

Иако без једног модерног Грађевинског закона, већ на основу старог из 1886 год. и на основу здравих схватања Државне комисије, пошто је начелно усвојен регулациони план и расподела терена, Прашка општина допушта парцелисање терена и одобрава поднете парцелације. По закону из 1886 г. сопственици уступају бесплатно терен за улице, али и поред тога морају да плате, приликом продаје плаца, Општини таксу за инвестиционе радове, која се креће од 25 до 75 кч. по клафтеру (3,60 м²) према зони у којој је имање. У огласима за продају плацева стоји да је продајна цена клафтера рецимо 300 кч. „плус 40 кч. за инвестиционе радове”. Значи да њих плаћа у ствари не сопственик имања већ купац плаца. Тапија се не може пренети код суда докле год сопственик новог плаца не поднесе признаницу да је на општинској благајни платио одговарајућу суму за инвестиционе радове.

Незгода овога система је једино у томе што сопственик, може продавати своје плацеве и без реда, пошто и купац има право избора, па продавши какав удаљени плац до кога још није дошао водовод и канализација, плаћањем незнатне суме за инвестиционе радове обавезује одмах Општину да му да воду и канализацију. За Праг ово није велика незгода јер готово свуда има канализације и воде, чак и кроз ненасељене улице.

Арх. Драгомир М. Појовић

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Разликовање школа по рангу

(Поводом оснивања нових школа у Београду)

Као у свему другоме, тако и у школству живот ствара све нове и нове облике. Стара, отсечна, подела јавних школа на: основне, средње и више давно је већ демантована. У Србији се она јављала у својој првобитности и чистоти. Тамо су чак и све високе школе биле заједно под једним кровом; све су оне биле отсеци или факултети једне једине велике школе или универзитета. Ко је свршио високу школу, говорило се да има „факултетско образовање”.

На Северу и Западу Европе појављивали су се нови облици школа, од којих су многе имале само прелазни положај, по рангу су биле: између основних и средњих, између средњих и високих итд. Наша је држава неке од тих школа наследила, друге је и сама почела да оснива. Основна тројна подела остаје и даље, али све се више јављају међуоблици, прелазни и гранични случајеви, за које је понекад спорно у коју категорију да се сврстају.

Тако се, поред основних школа, јављају и више народне школе. Преузимају се и отварају грађанске школе, које нису средње школе, али су донекле сличне нижој средњој школи. Богословије се дижу од 4 на пет, а после на шест разреда; учитељске школе такође од 4 на 5; продужује се школовање и тражи се већа предспрема за војне академије итд. Све су то нови међуоблици основних, средњих и виших школа.

Али и код највиших школа могу да се запазе исто такви међуоблици. Код нас су истина ушле у склоп универзитета и такве школе које се никад и нигде другде нису налазиле у том склопу (на пример: техника, пољопривреда и шумарство, ветерина). Па ипак, универзитет није могао да прими у своје крило све високе школе: једне није сматрао довољно равним својим отсечима (факултетима), друге због природе самих студија на њима. Има изгледа да ће се, и овакав какав је, наш Универзитет морати растеретити и да ће многи његови отсеци постати засебне високе школе.

У сваком случају, већ и сад имамо високе школе у склопу универзитета и ван њега. Док су све високе школе у склопу универзитета, сви његови отсеци, у пуном и правом смислу високе школе, највиши заводи за стручно образовање и неговање науке, то није случај са свим осталим школама које дају „факултетску” односно „академску” спрему. Ове школе

се деле на *високе* и на *више* школе. Високе школе су у свему равне једном универзитетском факултету, више школе су ипак донекле нешто ниже по свом рангу (без обзира што се свршеним њиховим слушаоцима признаје за државну службу спрема једнака факултетској).

За сада, у нашој држави постоје, поред три универзитета и два засебна факултета, још само две праве високе школе: то су Економско-комерцијалне високе школе у Београду и Загребу. Ван универзитета само се те две праве високе школе налазе.

Виших, пак, школа има много врста и све се нове јављају. Ове године су основане две у Београду и једна у Сарајеву. Многе од њих носе у наслову придев „виши”, друге се зову академије и т. сл. Да се наведу важније између тих школа: више педагошке школе (у Београду и Загребу), Виша исламска шеријатско-теолошка школа у Сарајеву, Виша школа војне академије у Београду, Виша школа интендантске академије у Београду,¹⁾ уметничке академије (у Београду и Загребу), музичке академије (у Београду и Загребу),²⁾ римокатоличке богословије (у Ђакову и Сплиту итд.).

У чему су разлике између виших и правих високих школа? Оне заиста постоје, ма да их није лако уочити и извући. Овде ће се учинити покушај тог издвајања.

1) Основна је разлика између високих и других, само виших, школа, што прве уживају пуну слободу наставе и слободу излагања научних мисли, а код других то није случај. Високе школе немају наставни план већ само назив катедре и предмета; професори слободно опредељују домашај и садржину предмета. У вези са слободом наставе, професори уживају сталност и непокретност.

2) Као заводи за научна истраживања, за развијање и усавршавање науке, високе школе

¹⁾ Војна академија и Интендантска академија деле се у нижу и вишу школу. Обе заједно дају пуно академско образовање.

²⁾ Финансиским законом за 1936/37 годину (§ 93 т. 3) био је овлашћен Министар просвете да пропише Уредбе са законском силом о оснивању *више* и *средње* уметничке школе у Београду. Он је, заиста, 31 марта 1937 прописао Уредбу о оснивању средњих и виших уметничких школа у Београду. Више су школе назване: Уметничка академија и Музичка академија, али се у тексту делимично квалификују као високе школе. Међутим, оне су по скоро свим својим особинама *праве* *више* школе!

дају највише академске степене и достојанства; само оне, и нико други ван њих, не може да даје титуле доктора, инжењера, магистра итд. Њихови професори добивају не само занимање већ и академску титулу професора (коју могу ставити испред свога имена).

3) Високе школе имају извесно, шире или уже, право самоорганизовања, које се у пракси, не баш адекватно, назива аутономијом. Оно се манифестује у више видова.

а) Најважнија еманација тога права јесте бирање или предлагање (кооптирање) нових наставника. Управна власт не може те наставнике постављати ако се о њима нису претходно изразили органи самих школа (разни академски савети). Исто важи и за унапређење по звању свих постојећих наставника.

б) Савети бирају или предлажу управној власти све друге школске власти, у првом реду саме управљаче школа (ректоре или декане). Ови имају временски ограничену функцију, док су то код виших школа стални (перманентни) органи.

в) Високе школе имају уз то, мање или више ограничену моћ статуирања: доношење административних норма за своју унутрашњу организацију и своје интерно пословање.

Више школе су лишене свих тих права; сва њихова организација долази споља.

4) Наставници високих школа имају донекле уздигнут чиновнички ранг према одговарајућим наставницима осталих виших школа. Или њихово звање почиње са вишом групом или се завршава са вишом групом него код респективних наставника виших државних школа. Доскора (до 1 априла 1937) ванредни професори високих школа имали су звање истог ранга

као редовни професори виших школа. Сад су се звања редовних професора једних и других школа приближила, али је ипак остала разлика у крајњој групи до које допиру.

То су главне разлике, којима би се могле додати и неке ситније. Али не постоји потреба за то. Из досадашњих излагања довољно је запажено да ни у школству, као ни у животу, не постоје само крути облици и да униформисање и уједначење има свуда своје границе.

Мора се признати да и неке више школе имају поједине атрибуте високих школа, нешто мало ублажене или разводњене. То је доказ више да ни те школе нису између себе потпуно истог правног положаја. Има случајева да се виша школа постепено преобрати у високу; код нас се као пример може навести Економско-комерцијална висока школа у Загребу која је тек 1925 (23 децембра) проглашена за праву високу школу „са рангом универзитетског факултета”. И Војна академија у Београду од чисте средње школе све више се приближава правој високој школи. Више педагошке школе су имале раније двогодишњу а сада четворогодишњу наставу. Уредбом од 4 септембра 1934 била је установљена „Школа за телесно васпитање” у рангу више школе са двогодишњом наставом; та Уредба је стављена ван снаге по примедбама Главне контроле, зато што није постојало законско овлашћење за оснивање школе. Али намера за оснивање те школе није потпуно напуштена. Тако ће опет постојати више школе са две, три и четири године учења. Да њихов ранг није једнак, више је него очигледно.

Л. М. Костић.

Како је основана Државна класна лутрија у Србији

Пре оснивања Класне лутрије код нас, доносили су у знатном броју из иностранства срећке класних лутрија, које су код нас продаване преко поч. Милана Ж. Ђорђевића, који није имао свој дућан, те је продавао ове срећке покретно, својим пријатељима и познаницима. Нарочито су много продаване срећке лутрија Хамбург, Брауншвајг, Пруске, Лајпциг, Мекленбург и др. преко радње мога оца Моше Мевораха, краљевског дворског мењача новца, која је била стара, угледна и позната банкарска фирма у Београду.

Са продајом тих страних срећака у Србији, повремено су добијани и велики згодитци, који су уз велику радост исплаћивани добитницима. Али, као што је већ појмљиво, много више новца одлазило је за те срећке у иностранство, него што је долазило у Србију.

Овим одељењем продаје срећака класних лутрија, руковао сам ја у радњи, те сам имао прилике да најбоље видим колико је одлазило новаца за ове срећке из Србије у иностранство.

Једнога дана у разговору са мојим оцем, дође нам мисао, да се код нас у Србији оснује једна таква класна лутрија, па макар ова била и сразмерно мања, али да се тиме спречи одлазак нашег српског новца у иностранство.

Овај је разговор код нас вођен почетком јануара 1887 године, те по постигнутом споразуму, радња мога оца ставља се у преписку са нашим главним колектором Вајсом из Хамбурга, кога смо у начелу могли задобити за наше мишљење да порадимо на оснивању једне класне лутрије код нас у Србији.

На основу тога, а на наш позив, исти Вајс из Хамбурга дошао је у Београд, те заједно ступимо у преговоре са Београдском општином под председништвом поч. Михаила Богићевића, и тако овој поднесемо предлог за оснивање једне општинске класне лутрије са 30.000 срећака од којих би се половина извукла са улозима и са другим одговарајућим главним згодитцима.

Предлог је био такав, да Београдска општина да лутрији само своје име.

Под овим условом Вајс би предузео свих 30.000 срећака једне лутрије с тиме што би он код Општине унапред депоновао вредност свију згодитака и приход општини који је понудом предвиђен.

Исти предлог за оснивање општинске класне лутрије поднет је у седници општин-

ског одбора на одобрење на дан 26 јануара 1887 год. („Општ. новине” бр. 5 од 1-II-1887) те после довољног вентилирања овог питања, донето је решење да се предлог председништва за оснивање једне варошке класне лутрије усвоји и да се понуда колектора Вајса упути нарочитој комисији за испитивање, оцену и за израду пројекта за лутрију.

После осам дана састаје се поново одбор Општине града Београда, („Општ. новине“ бр. 8 од 7-II-1887), на којој седници председник Богићевић реферише одбору, како је општини нужно да за отплату канализације добије годишњу цифру дохода од 240.000.— динара. Недостаје за ту сврху још 152.000.— динара.

Да не бисмо морали оптерећивати грађанство новим дажбинама, или да не бисмо морали прићи продаји извесних општинских имања, — прво би било осетно теретно а друго врло немило грађанству, председник предлаже одбору да се за исплату канализације и за повећање кредита за калдрму и за нивелисање вароши Београда, оснује варошка лутрија са класама по плану какав има Хамбург, Лајпциг и још неке вароши германске, Члан одбора Коста Петровић предлаже да се начелно прими тај предлог.

Обзиром на то да је један овдашњи мењач, (мислило се на мога оца Мошу Мевораха, као пуномоћника колектора Вајса из Хамбурга), нашао рачуна и тражио да оснује у Београду једну класну лутрију, г. Петровић не зна зашто општина не би имала рачуна да овакав предлог прихвати и да оснује своју лутрију.

После дуже дебате на истој седници, одбор општински усвојио је предлог председника, те је изабрана комисија: Манојло Клидис, Милан Ж. Ђорђевић, Коста Црногорац, Вучко Стојановић, др Миша Вујић, Илија Антоновић, Михаило Миловановић, Тихомир Марковић, Димитрије Ракић, Јаков Левензон, Коста Петровић и Пера Манојловић.

У међувремену били су општински избори, при којима је изабран за председника општине Светомир Николајевић, на место Михаила Богићевића, који се је повукао.

Комисија која је изабрана за проучавање предлога за оснивање општинске класне лутрије, саставши се на седници општинског одбора на дан 13 априла 1887, поднела је извештај да је са осам гласова противу три усвојила предлог за увођење лутрије.

Ова изабрана комисија проучавала је по-

нуду једне трговачке куће, да она да општини за уступљено право лутрије по дин. 380.000.— годишње чисте хасне и да уговор закључен за време најмање од пет година.

Дилбер наводи како је он преко нашег мењача Моше Мевораха извештен да ће се ускоро појавити једна таква понуда од једне куће из иностранства.

Претседник Николајевић, после гласања констатује да је примљен једногласно предлог већине комисије, да се под повољним условима лутрија може уступити страним предузећима.

У смислу овог решења на седници општинског одбора од 13 јуна 1887 поднета је понуда Сигмунда Вајса, колектора из Хамбурга, на 20.200 лозова са 10.000 згодитака.

Ову понуду потписали су чланови комисије за оцењивање исте: Коста Петровић, Јован Дилбер, Вучко Стојановић, с тим да се још позове и Милан Ж. Ђорђевић као стручњак, да исту објасни.

Иста комисија која је била одређена за преглед и оцену понуде Вајса, свршила је свој посао и на седници одбора од 15 јуна 1887 поднела следећи извештај:

По одлуци одбора, ми смо проучили понуду г. Сигмунда Вајса, колектора из Хамбурга у установљењу општинске лутрије у Београду за који налазимо да би се могла примити са следећим изменама:

1) Вајс тражи да рок његовог права на извођење лутрије траје 30 година, а ми смо мишљења да се тај рок смањи на 20 година.

2) Вајс тражи да предузеће лутрије буде слободно од порезе за све време трајања концесије; ми не делимо то мишљење, мада и сами налазимо да би томе ослобођењу од порезе у самоме почетку предузећа могло имати и места, ипак пошто је питање ствар владе, ми бисмо могли препоручити општини само толико да она да г. Вајсу обећање да ће се код владе заузети да лутрија буде првих 4—5 година слободна од непосредних данака; али да општина не уђе у неку обавезу за успех у овом свом обећању.

3) Вајс тражи да проучавање и исплата општинске зараде бива тек после две недеље по закључку дотичне лутрије, а ми предлажемо да г. Вајс при самом пријему лозова одмах положи у звечећем новцу као припадајући проценат општини тако и сву суму потребну за исплату згодитака свију пет класа једне лутрије.

4) Вајс тражи да се у Србији не дозволи више никаква друга класна лутрија и да се играње страних лутрија забрани и строгој казни подвргне.

На ово тражење ми бисмо препоручили следеће:

Како би дозвољавање више оваквих лутрија у земљи могло бити само од штете и

Општини београдској и осталим општинама у Србији, које би овакву лутрију мogle завести, — општина би могла примити на се обавезу да затражи да се њој да искључиво право на установу класне лутрије у Београду за целу краљевину Србију, за време од 20 година. А што се тиче забране играња страних лозова, да се г. Вајсу каже: да је ван надлежности општине, и да му она у томе не може дати никаквих обећања.

Ако би г. Вајс пристао на ове измене, ми мислимо да би на овој основи општина могла с њиме ово предузеће извести, јер би општина, само за то што ће ова лутрија њено име носити, дошла тако рећи, бадава, до једног знатног прихода који би најпре за канализацију а доцније за другу своју потребу могла употребити.

Стева Добривојевић примећује: Пошто у извештају није обухваћена и понуда, то би требало претходно да се и понуда прочита.

Горњи извештај потписали су чланови комисије г.: Вучко Стојановић, Коста Петровић и Јован Дилбер, а остали нису.

После дуге дебате на овој седници, у којој је узело учешћа више одборника, а нарочито Стева Добривојевић, Димитрије Миловановић, Самуило Пијаде, Коста Петровић, постигнут је споразум да изабрана комисија позове г. Милана Ж. Ђорђевића који ће као стручан човек моћи да комисији да савета и да целу ствар објасни, као и још неколико стручњака.

Извештај комисије и понуда Вајса штампани су и раздвојени одборницима на проучавање.

На идућем састанку 23-VI-1887 претседник извештава одбор да је по жељи одбора позвао неколико наших грађана, који ће му својом памету и искуством помоћи. Та су лица: Михаило Михаиловић, начелник министарства грађевина, Алекса Стојковић и Милан Ж. Ђорђевић.

Пошто на овом састанку није био присутан довољан број чланова одбора, председник је одложио ово питање за идући састанак.

Председник наводи да је он испитао акта која се односе на овај предмет и пошто је нашао да је мисао добра и остварљива, препоручује да се прими.

У свету има много људи који траже хлеба без мотике, па се можемо и ми тиме користити. Ми би смо се ту само угледали на многе велике вароши светске које тим путем долазе до грдних прихода. Келн је са лутријом подигао великолепну цркву, подиже школе и подмирује друге културне потребе вароши.

Комисија, која је узела ову ствар у разматрање свршила је свој посао и поднела је пре неколико дана извештај. Сад пошто

сам ја ушао у ту ствар, ја могу и своје мишљење дати.

Затим секретар Н. Јовановић чита:

УГОВОР

закључен између Општине вароши Београда с једне и г. Сигмунда Вајса из Хамбурга с друге стране о увођењу једне класне лутрије по примеру лутрија какве постоје у Лајпцигу, Хамбургу и Брауншвајгу и то под следећим условима:

1) Општина вароши Београда установљава једну трајну текућу класну лутрију, која ће носити назив: „Београдска општинска класна лутрија“ или немачки: Белградер Гемајнде Классен-Лотери“ по примању овде под приложеног плана. Ова лутрија биће подељена за сада на 6 класа, т.ј. имаће 6 вучења, и сва ова вучења свршавају се у року од 6 месеци, тако да ће се годишње изигравати по две такве лутрије.

2) Искључива повластица за продају ове Београдске општинске класне лутрије уступа се г. Сигмунду Вајсу из Хамбурга, или ономе на кога он ову повластицу правно пренео буде и то под условима који су овде потврђени.

3) Општина вароши Београда установиће једно нарочито лутријско своје одељење под називом „Лутријска дирекција“, коме ће на челу стајати један самом општином изабрани способан директор, који мора бити српски држављанин.

Ово одељење водиће сву бригу и надзор око штампања лозова, предаје истих концесионару, извлачења лозова и тачне исплате згодитака. Оно ће споразумно с концесионаром, а у границама овог уговора, свагда на 2 месеца унапред утврдити план сваке засебне лутрије и одређивати број лозова, који треба издати.

За прву годину дужан је концесионар примити најмање по 10.000 комада целих лозова за сваку поједину лутрију. За другу годину дужан је примити најмање по 15.000 комада целих лозова за сваку поједину лутрију, а почевши од треће године па на даље обвезан је примити најмање по 20.000 комада целих лозова за сваку поједину лутрију, који се број од тада има кретати за све време трајања концесије, између 20.000 до 50.000 комада целих лозова и који се број ни у ком случају прећи не сме. Оно ће утврђивати облик лозов.

То одељење примаће од концесионара вада унапред, и то пре предаје лозова за прву класу, у готовом новцу целу бруто у плану изложену суму, коју ваља према утврђеном плану у згодитцима кроз све класе једне лутрије играчима исплатити.

Оно ће решавати спорове између играча и појединих колектора и концесионара као лутријског главног и јединог колектора, пош-

то општина сама и једино њему уступа цео квантум издаватих лозова.

Све остало, као и права и дужности играча и колектора, биће обележено на полеђини усвојеног плана за сваку лутрију, што при расправи има силу закона.

Овај општински лутријски одељак вршиће прорачун са концесионаром и од њега наплаћиваће у готовом новцу онај део чистог прихода, који по овоме уговору на део општине припада.

Овај одељак врши уопште сваку предвиђену и непредвиђену контролу, по целом делу ове лутрије, и само преко њега стоји концесионар у додиру са Београдском општином.

Најпосле лозови ће сами на себи носити потпис тога директора општинског лутријског одељења, или онога кога свагдашњи председник Општине београдске на то повластио буде, ако је директор одсутан.

4) Општина за ово своје уступљено право има да вуче из ове лутрије 50% чисте преостајуће хасне. Ова ће се рачунати овако:

I. У приход долази:

а) Писарина на цео број лозова издатих за сваку поједину класу по један динар на сваком целом лозу.

б) Одбитак од 15% на мање згодитке према утврђеном плану.

в) Одбитак од 20% на веће згодитке према утврђеном плану.

Од овога ће се одбити:

II. Расход у који долази као награда колекторима:

а) Цела горња писарина.

б) 5% на све згодитке,

в) 8% на све веће згодитке,

за тим: г) За постројене трошкове, набавке апарата и осталих потреба канцеларијских, за штампање лозова и т. д. за сада сума до 10.604 динара.

д) За награду и плату директора и осталог персонала, као и канцелариске трошкове ит.д., за сада сума до 20.000 динара. (Сума под г, и д, према потреби мењаће се.)

Што преко свега овога претече, јесте чиста хасна и она се дели по пола између општине и повлашћеног предузимача.

Као особити приход само општински, а у корист њеног сиротног фонда, долазе све оне суме згодитака, које се у року од два месеца после сваког свршеног вучења, не би од притежаоца лоза подигли, но би исто играчко право застарело.

5) Повлашћени предузимач дужан је и за свој рачун поставити једно искусно стручно лице под називом директора, које ће у целом устројству ове лутрије суделовати, али исто лице мора у Београду стално становати и у свему бити потчињено под 3 означеној лутриј-

ској дирекцији као репрезентанту општине и контроли тачног извођења ове лутрије.

Ово лице стајаће у осталим односима под концесионаром, који је ову лутрију од општине под закуп и узео, и вршиће у његово име његове наредбе око продаје лозова и администрације, самостално.

Даљи су услови ови:

6) Време трајања овог уговора углављују се на (20) двадесет година.

7) Број лозова за сваку лутрију биће према тачки 3, и у његовим границама одобран по захтеву повлашћеног предузимача (види чл. 2).

8) За све време трајања ове повластице (чл. 6) предузимач је ослобођен од плаћања сваке општинске порезе, приреза ит.д., напротив пак обвезан је плаћати држави у име свију дажбина по 3% од чистог прихода, који по свакој лутрији на њега пао буде.

(Н.З. Ово је његов захтев а општина треба да ради на томе да то право код државе у овоме смислу издејствује, но без своје обвезе на успех).

За све време трајања овога уговора, не може се оптеретити нити ова лутрија, нити повлашћени предузимач са каквом новом дажбином.

9) Општина има према чл. 3 и 5 право како над контролом целе лутрије, тако и на свагдашњи увиђај и преглед књига предузимачевих.

10) На случај ма каквог неспоразума између општине и предузимача, спор ће решавати само избрани суд, за који ће свака страна изабрати по 2 лица, а ова ће себи изабрати једно пето лице за претседника, но ако се ови не сложе у избору претседника, онда ће претседника именовати претседник Београдског трговачког суда.

Решавање већине обавезно је за обе стране.

11) Онај део прихода који општини припада, по основи израженој у тачки 4, предаће се општинској каси по свршетку лутрије и то после свршеног извлачења и последње класе те лутрије, на 14 дана а после извршеног прорачуна када ће се и разлика ако је буде изравнати.

12) Општина прима на себе обавезу, да за све време трајања ове лутрије, неће дозволити никоме другоме да још једну или више оваквих класних лутрија у Београду уводи; а потрудиће се, но без своје обавезе, за успех да изради и код владе те да се увођење овакве лутрије за све време трајања ове лутрије ни једној другој општини у Србији дозволити не може.

Исто тако радиће — али без обавезе за успех — да влада донесе закон о забрани учешћа у игри у подобним класним страним лутријама, и да сваког Србина, ко противно овоме узради, са тешком новчаном глобом казни.

13) Општина гарантује тачну исплату свију згодитака, али зато

14) Повлашћени предузимач према одредби чл. 3 дужан је Општини београдској положити унапред целу потребну и у плану сваке засебне лутрије изложену бруто суму за исплату свију згодитака у готовом новцу.

15) Повлашћени предузимач полаже за одржање овог уговора Општини београдској кауцију у 200.000 динара која може бити положена или у новцу, или у државним српским хартијама, или у страним хартијама првог реда које Општина београдска примила буде и то по дневном курсу.

Ова кауција полаже се при потпису уговора и стајаће код општине или Народне банке депонована за све време трајања уговора, и припада предузимачу, а у корист општине само онда ако би предузимач пре времена овај уговор престао испуњавати или би га и једнострано сасвим раскинуо.

16) Стан за канцеларију лутријске дирекције даје општина бесплатно, где ће и под 5) именовани директор радити, а послуга и издржавање исте канцеларије пада на терет обе стране под така 4.

17) Сви згодитци исплаћиваће се на каси општине лутријске дирекције доносиоцу извучених лозова.

18) Уговор овај почиње важити од дана кад га обе уговорачке стране потпишу, и кад га држава као врховна власт одобри за сигурност обе уговоравајуће стране, издају се овака два равногласна егземплара, од којих ће свака по један за себе задржати.

Према Уредби, коју је општински одбор усвојио, издаје се 20.000 лозова по 120 динара са 10.000 згодитака у износу од динара 1,930.000. Главни згодитак износи у најсретнијем случају дин. 200.000.—

Издавање ових 20.000 лозова подељено је у 6 класа. Лозови се издају: цели, половине, четвртине и осмине. Онај лоз који се у вучењу шесте класе последњи извуче, добија тачкође и премију од дин. 125.000. И остале одредбе Уредбе сличне су данашњим прописима Државне класне лутрије.

Као што се из свега напред наведенога види, цело ово питање о оснивању једне класне лутрије под управом Општине вароши Београда, и то: понуда г. Сигмунда Вајса, колектора из Хамбурга, чији је пуномоћник г. Моша Меворах, дворски мењач у Београду, — концесија за ову лутрију од стране Општине вароши Београда, — правила за ову класну лутрију и план играња ове, све је то примљено и усвојено од стране одбора вароши Београда, и само је још ово питање чекало на коначно одобрење од стране државе, па да се класна лутрија уведе у живот.

После оваквог решења, настаје један догађај који изазива читав преокрет у овој ствари.

Као што се напред види, на састанку од-

бора општинског од 7 фебруара 1887 год., изабрана је комисија од 12 чланова у циљу проучавања питања за оснивање једне класне лутрије.

У овој комисији био је изабран као члан и д-р Мих. Вујић, професор универзитета, који је, проучивши детаљно цело ово питање, на састанку од 15 јуна 1887 истакао потребу лутрије, и предложио да се понуда прими.

Из тога се изводи да је д-р Мих. Вујић у свему био сагласан са оснивањем једне општинске класне лутрије.

У међувремену д-р Мих. Вујић постао је члан владе, добивши ресор министарства финансија. Њему је требало послати овај усвојен предмет општинске класне лутрије на коначно одобрење од стране државе, па затим да се уведе у живот.

Али д-р Мих. Вујић, као бивши члан комисије општинске за испитивање ове класне лутрије, био је упознат са свестраном коришћу коју би ова лутрија донела општини, па је одбио да ову лутрију уступи општини, него ју је завео као државну, наменивши приходе од ње за потпомагање пољопривреде у земљи.

У ово време био је министир народне привреде г. Коста Таушановић, који је примио под свој ресор оснивање и организацију прве српске државне класне лутрије. — Тако је у току 1888 год. основана прва српска државна класна лутрија.

Прва канцеларија Државне класне лутрије је отворена је и намештена у кући данашње улице Змај од Ноћаја бр. 13. Пошто је то кућа била стара, мала и можда незгодна за канцеларију после кратког времена премештена је лутрија у зграду звану Капетан-Мишина башта, на месту где данас постоји зграда

Коларчеве задужбине на Краљевом тргу бр. 5.

Као први управник државне класне лутрије именован је г. Ђорђе Велисављевић, који је пре две године, на положају претседника Српске банке у Загребу, умро у Загребу.

Г. Велисављевић имао је поред себе секретара г. Милана Ж. Ђорђевића, који је као стручан човек, у своје време позван од стране општине за члана при општинској комисији за проучавање питања о оснивању општинске класне лутрије.

На овом положају г. Велисављевић имао је доста тешкоћа при организацији прве српске класне лутрије. Познато је да је управа једном већ постојећом установом више аутоматска, док је у овом случају била установа нова и непозната. Ни сам управник г. Велисављевић, колико год је био савршено образован човек, није имао искуства у овом послу.

Ради саветовања по овој ствари, управник класне лутрије г. Велисављевић је врло често, по неколико пута преко дана, позивао подписатог. Одазивајући се позиву, ми смо претресали разна питања ове класне лутрије до коначног њеног организовања.

Тако је дакле ступиса у живот прва српска државна класна лутрија под владом министра финансија д-р Мих. Вујића, министра народне привреде Косте Таушановића, управника класне лутрије Ђорђа Велисављевића и са скромном сарадњом потписатога Аврама М. Мевораха.

Претстојао је нов напорни рад за пласирање и успешну продају свију издатих лозова првог кола класне лутрије. И у томе послу учествовала је свесрдно радња мога оца и потписати.

Аврам М. Меворак

Друџи дан, нови животи, друџи људи...

— Дневник једној инвалиди —

(Роман из бесџрадској живоџи — наџрађен на књижевном конкурсу
Градској поџлаварџива Беоџрад)

(Наставак)

8 — ТОЧАК СУДБИНЕ СЕ ОКРЕЋЕ И ДАЉЕ

Рано пролеће. Сунце сија и растапа дуге иглице леда што висе са крова старе куће. Лупа и капље звонко по лименом олуку, и вода се непрекидно слива у велико буре за кишницу у дворишту, тако да се у њој пени и пресипа. Изванредну симфонију пева себи природа на посебним инструментима. Све је раскликтано у знаку обећања и васкрсења. Птице у ораховоме дрвету разуздано лармају. Оне као да су полуделе, скакућу, чисте своје перје, и кљуцају велике кристалне капљице отопљеног снега, нанизане у дугоме реду уз голе гране, готове да падну на земљу, сијајући се као дијаманти.

У башти цветају прве мартовске љубичице. Наста и Миша приспеће кроз неколико дана. Дуда ни о чему не говори толико као о Настиноме доласку. Изгледа да је она најболније осетила Настино отсуство. Своју мајку Дуда, на жалост, једва једанпут недељно виђа. А у њеним годинама мати је потребнија него икад. Ја јој замењујем мајку и Насту, колико могу... Каткад ме обузима бес, кад мислим о Десином монденском животу.... Али, после пет минута, готов сам да захваљујем Богу што се она не стара за Дуду, па њена кћи остаје поштеђена њенога опаснога утицаја.

Код моје братанице Јелисавете, после оне бурне јануарске ноћи, врло ретко гори светлост после поноћи. Коцкање сам им тада добро загорчао. Али, иначе, између мене и Јелисавете није више дошло до поверљивог разговора. Она се никад не жали на Стевана; изгледа добро, и има, споља, озбиљно и мирно

држање. Можда је нашла уску и светлу путању што води у душу њенога мужа, и, као жена, ради на његовом оплемењавању, — као што сам јој раније предложио. Не знам тачно какав је однос између њих двоје, али једно издаје Јелисаветин став, — да није очајна нити смртно несрећна. Сем тога, она доиста очекује дете. Стеван је њој постао даљи; уосталом, његово опхођење са њом одаје више пажње него раније. Јелисавета је јака природа. Сигуран сам да ће она савладати своју судбину.

Искуство других не користи младим људима. Паметан човек може своје прекаљене изреке мудрости сваки дан да понавља младежи, — оне звоне као сива теорија, ма како биле неопходне. На сопственој кожи сваки мора да опроба искуство другог. Тада тек засветли му пред очима његова истинитост, и он савија главу пред неумитним законима што владају људским постојањем. Човек не постаје мудар помоћу књига, ни помоћу слушања умних људи, човек постаје мудар тек после сопственога делања и вољнога опредељења.

Отуда ни једном родитељу и ни једном искусном вођи не полази за руком да младо људско биће сачува од земаљских јада; свако од њих мора да проживи свој живот, то јест мора да пати, — од родитеља до детета, од детета до унука, и тако даље, до вечности, све док се земља окреће својим стабилним ритмом.

Коста је један тврдоглавац, а, уз то, лакомишлен је и површан. Не бих могао рећи да је рђав. Само је разнежен и размажен од до-

брога живота. За њега би боље било да је, као многи од његових ранијих колега, сам омогућио своје студије давањем часова, ношењем млека и другим пословима, — уместо што ленствује, и што налази времена за разне страсти. Засад и не мисли на то да самостално ради, и да потражи за себе какву службу. Он се забавља и долази кући врло касно ноћу; дању седи у разним спортским клубовима, или прати Бобу и своју мајку на њихове многобројне „журе“ и на разне добротворне приредбе.

Моја снаја Зага убеђена је у важност и социјалну нужност организације жена. Она се бори за право потиштених жена, не изостаје ни са једнога женскога скупа, и, као изасланица, путује често у иностранство. Иако је иначе врло штедљива и опрезна у издатцима, женска друштва финансира најиздашније.

А какав је резултат рада поборница за женска права и бораца за исправљање женине судбине? Мање им је сврха да пруже директну помоћ гладнима, снажну заштиту тешко оптерећеним радницама, и да збрину незапослене, (него да се истичу и да задовољавају своју сујету. Али ово је само једна пријатељска критика на жену мога брата Дрозослава. Ја је ценим. Она је доиста прави члан наше породице, и, уз своју часност, има — и поред своје хладне природе — још увек више срца него Боба и више смисла за рад, него Коста. Овога последњег — по староме цинику Шамфору — не могу задржати да чини глупости које му налаже његова природа. За Косту ће тек онда наступити достојније доба, кад му дотужа његова садашња жудња за празним и бесциљним забављањем, кад почне озбиљно да ради и кад пред собом буде видео циљ своје делатности. Али изгледа ми да тај дан, за мога нећака, лебди још у недогледној даљини.

А моја братаница Боба? Могао бих је назвати личношћу која је срећна у својој егцентричности. За њу нити постоје проблеми, нити је она способна да доживи какво разочарање. Задовољна собом и пасивна, искоришћује она сваки сунчани зрак, не питајући се за његов узрок. Она се лепо облачи, и краде Богу дане у пријатној осредњости, у разним друштвеним круговима, где је свуд добродошла. Боба је слична оним лепим бесцветним биљкама широкога лишћа у Јелисаветиноме претсобљу, — било да борави међу Костиним бучним пријатељима, или да, лено испружена у фотељи, слуша Сашине медицинске монологе, или да у баровима сркуће коктеле, или да на баловима игра. Она је доследна себи, у својој пасивности која мирно протиче: остаје увек људски створ без полета, без понирања и сложености, једна природа задовољна собом, за своје ближње ни опасна ни корисна.

Саша не личи ни мало на свога брата или своју сестру. Њему је природа поклонила

на рођењу склоност за продубљивање ствари. Страст за медицину наследио је од оца, који је био врло добар лекар, и створио би, извесно, нешто велико, да није погинуо у рату. Саша је врло вредан, и добровољно ради на клиници за унутрашње болести, да би се усавршио у својој струци. У последње време изгледа доста блед. Саша не зна ништа без одушевљења да предузме: његова последња приватна страст је јахање. Говори само о коњима, чим престане да излаже теорије о туберкулозним бакцилама, стрептококама и осталим проузроковачима болести.

Кад је Дуда једном гаменски загризла једну неољуштену и неопрану јабуку, Саша је јурио за њом по кући и дворишту да јој отргне плен, а потом нам је одржао дуго предавање о страховитим последицама једне такве непажње или обести. Дуда му је на то одговорила:

— Па ти сам радиш још горе... Видела сам те кад си јео зелене шљиве... баш пре три дана, господине докторе!

— Што ја радим, то не важи за тебе, Дудице... Ја, као лекар, познајући могуће последице таквога поступка, осећам се одговорним за оно што те може снаћи, и зато ти не смем дозволити да навучеш тако лако неки тифус, опасан по живот. —

Имам најбоље наде да ће Саша једном — кад изглади још извесне неизглађености у својој природи — постати ваљан лекар. Обешеница Дуда саопштила ми је једну згоду, која типично оцртава Сашу као лекара.

Боба се дуже времена није добро осећала. Најзад је одлучила да се обрати за помоћ своме брату. Он је њу исцрпно испитивао како јој је, и записао је све њене исказе. Пре него што је почео да је куца и слуша, хтео је да, према њеним очним капцима, испита је ли малокрвна. Али Бобине вештачки извијене трепавице, црно обојене, бацале су чудне сенке испод њених модро подвучених очију. Међутим Бобино чело и образи сијали су у најживљим бојама. На то је Саша категорички рекао:

— Ако желиш да те лечим, морам прво да те прегледам, а у преглед спада и утврђивање праве боје твога лица... Дакле, иди и људски се умиј... Овако, ни при најбољој вољи, не могу ништа предузети... Од површнога прегледа не би имала никакве користи.

И ма колико да се Боба бранила морала се покорити томе страховитом варварству, и уклонити са лица свој вештачки начињени сјај.

Пар из Зајечара је приспео — на дивној лимузини. Имају и једног елегантнoг шофера. Наше младе и старе даме топе се од милине. Миша и Наста, ти романтични идеалисти, зраче од љубави и среће. Наста као да сва цвета; постала је још лепша, а Миша пуца од здравља. Чим се Наста са нама поздравила, потрчала је, хитро као девојчица, кроз све собе њене драге старе куће, кроз двориште и башту:

обишла је чак и себе за оставу и подруме. Како ми је потом рекла, свуда је владао беспрекоран ред, — захваљујући Јелисавети и Дуди. Ова последња не миче се од Насте. Чак и кад су Миша и Наста, по старој навици, после ручка дошли код мене, на црну кафу, да се на миру и искрено изразговарамо, Дуда се прикрала нама. Донела је шамлицу, и тихо села крај мене; наслон за руку моје покретне столице употребила је као подупирач. Пустили смо јој на вољу. Она нас је слушала пажљиво и ћутке. И нехотице потсетила нас је на време наше младости, кад смо ми младићи узели за свога повереника Насту, која је тада била Дудиних година.

„Срећа је што је имаш”, прочитао сам у погледима Мише и Насте.

„Срећа је што је имам”, одговорио сам им очима.

Причали су о Зајечару, о Мишином великом предузећу, о Настиноме интересовању за све што је њен муж створио, о њиховом заједничком раду, и о њиховим тихим вечерима, проведеним у Мишиној библиотеци, чији ормани крију најпробранија књижевна и научна дела. Њих двоје као да су говорили из истих уста. Он би почињао реченицу, а она је свршавала, — и обратно. Међу њима владала је таква слога и сагласност каква се ваљда остварује само једном у хиљаду година међу сугрузима.

Тужно сам мислио на моју Јелисавету. Зашто она није могла наћи једнога мужа сличнога Миши? Уместо тога, та исто тако утанчана душа као што је моја сестра, привезала се за једнога рафиниранога човека, за једну варалицу. Јер чак ни од преваре у игри није се он устручавао. Да би се обогатио, радио је у споразуму са она два непозната човека, — то сам оне незаборавне вечери видео својим очима... Како би на њега Јелисавета могла да дејствује оплемењујући? Стеван није био неки мекушац, наклоњен пороку, кога би једна чврста рука била у стању да спасе пропасти. Напротив, био је он хладна природа, гвоздене воље, која презире човечанство због његове глупости, и искоришћује га за остварење својих прохтева. Његове жеље састојале су се, прво, у сујети да се увуче у једну стару београдску породицу, а, потом, у лаконости да дође до што више новаца. Начин на који ће ово достићи није му задаво бриге. Та моја антипатија према њему није произилазила из немотивисаног извора. Али, ипак, нисам га видео у тако рђавој светлости, у каквој се сам показао.

Ја и он не виђамо се често. Само при обедима. Он је врло љубазан и услужан; очевидно жели да поправи утисак од оне кобне ноћи коцкања. А Јелисавета је нема као риба, у односу на свој брак. Сад не чини свирепу насиље над самом собом, и не глуми срећу, нити више прича „мој Стеван ово, и мој Стеван оно”. — Посматрам је пажљиво, али на њеном

бићу не могу да откријем ништа драматично. Тако се постепено умирујем. Можда је стекла утицај на овога хладнога, оштроумнога човека, — или је он штеди и привидно се покорава режиму наших часних схватања, зато што он од таквога понашања очекује већу корист за себе.

Стеван покушава да се спријатељи са Мишом. Његов начин општења доиста заразно делује. Кад га човек слуша како интелигентно и са интересом испитује мога зета о справљању сира, о јачини машина, и шта ја знам о чему све још — добија утисак као да тај пробисвет, који носи смокинг као да је у њему рођен, ништа јаче не жели него да се доживотно завуче на какво пољско добро. Али нешто ипак буди његово искрено одушевљење: Здравковићева лимузина!

Синоћ је шофер морао да вози на Авалу Стевана, Десу, Сашу, Бобу и деду. Разуме се, вратили су се кући тек у четири сата изјутра. Тамо су већ затекли неко весело друштво. Деда је био веома раздраган, и платио рачун целога друштва. Причао ми је сам како је Стеван умео да дигне расположење свију; уопште, само се њему има захвалити за то успело вече. Приметно весело, деда је рекао:

— Диван је то човек. Чини ми се да се ни у младости нисам тако добро забављао. Ова данашња младеж састављена је из неуморности, темперамента и једне другарске слободe која раскида границе укочености, а при томе ипак не вређа добар тон... Раније, у доба моје младости, кад смо једном хтели да будемо разуздани, морали смо ми мушкарци остати у свом кругу, и, од дама, задовољити се са неколико певачица или сумњивих жена. Са девојкама из несавитљиво честитих буржоаских кругова достигали смо врхунац веселости у друштвеним играма, као „Шапца лапца кој' мој друг?” и у „Пошта иде... одакле?” Тако је било још и за твоје време. А данас је друкчије... Али није ни чудо... те ауто, те аероплан, те електрика, па још и радио... све брзо и светло, одмах на дохват. Баш је дивно ово време... Штета што сам остарео... Већ сам прави деда... Хе-хе-хе... смеја се он. — Жао ми је само што Јелисавета није била са нама.

— Па зар би ти збиља волео да се она на исти начин забавља као оно весело друштво, као снаја Деса и Боба? — питао сам га.

— Па... имаш право, Војо, не бих волео, — рекао је он на то озбиљно. — Жене као Наста и Јелисавета потребне су да у нама мушкарцима сачувају веру у жену. Оне морају одржавати идеалност у нама, чак и онда кад их ми сами презиремо и згазимо... Али Стеван је доиста јединствен човек, ма да не пристаје сасвим уз суштину њенога бића. —

Дакле „Стеван је диван човек.” Нисам имао храбрости да кажем истину о његовоме

зету Стевану деди, који је изненада своја „строга начела“ прошле веселе ноћи на Авали сахранио. Надам се да ће остати поштеђен једнога сувише горкога разочарења... Питао сам га даље:

— А шта је радио Саша у тој општој хуци?

— Саша? Зар је он био са нама?... Ах, да...! Он је седео отсутан, пио је, мислим, много црнога вина, и непрестано је жалосно понављао: „Маљчик, мој маљчик...“ Али на Стеваново питање шта мисли тиме да каже, није ништа одговарао. Он не подноси алкохол.. Ваљда је заљубљен у неку Рускињу. Не изгледа ништа добро... Треба једном да га узмеш на испит.

— Он сувише ради. А лумповање није за нашега Сашу. Но, а Боба и Деса, шта су оне радиле? — питао сам даље.

— Боба, као центар опште пажње, кокетирала је, и била најелегантнија међу дамама... Деса је изгледала за чудо млада и весела. Стеван радо игра са њоме; њих двоје се, изгледа, добро разумеју.

Стеван, увек Стеван, и то у најлепшим варијацијама! Искрено сам се питао да није Јелисаветин муж, овакав каквог га ја видим, можда само гадна обмана, произишла из једнога неоправданог осећања мржње са моје стране. Тако ми Бога, био бих сав срећан да могу самоме себи ударити неколико моралних шамара, а њега рехабилитирати. Али, на жалост, то не иде. Стварност говори речито против њега. А и кад бих деди навео неколико карактерних црта његовога зета, не бих га могао излечити од његове занесености Стеваном. Јер тај стари, тврдоглави господин обесио је о клин своја начела о строгиости, којих се читавога живота држао као фикс-идеје, само да би их заменио новом фикс-идејом. За њега је његов зет јунак дана, јунак нашег старог часног дома, и јунак будућности свих његових чланова. Против тога говорити, био би изгубљени труд. Јер, сходно прастароме закону људске ограничености, туђа искуства не користе ни младима, ни старима. Човек мора да прикупи своја искуства, и мора све да опроба на својој кожи, — па да сазна истину. Али, и поред тога, и најпаветнији човек доживљује своју последњу илузију тек на самртничкој постељи.

Миша и Наста ретко који дан пусте да протекне, а да нас не посете, — већ месецима. Ја сам због тога врло весео. Јер ове године јако је закаснило моје „васкрсење“, — како сви називају повраћање мојих способности да идем сопственим ногама. После операције поправило се опште стање мојих ногу, тако да сам могао да стојим, и да свакодневно сам начиним неколико корака од покретне столице до стола или до кревета. Због тога сам испредао најлепше наде, и у духу већ предузео дуге шетње по вароши, по моме драгом Београду, који је сад ноћу осветљен тако расипно

великоварошки, у свима могућим бојама. На жалост, те наде се не испуњавају. После операције, преостала је у мени једна изнемоглост, која ми обузима читаво тело. И никаквоме режиму, као ни најјачој храни, није успело да ту изнемоглост отстрани. Каткад ми због тога долазе врло суморне мисли, — могао бих рећи слутње.

Миша сатима седи са мном испод ораха; и Јелисавета је много око мене. Она плете и хеклује ситне стварчице; и кад јој при томе раду, на који није навикла, испадне која петља — што јој се често догађа — јако се снужди.

Такав је човек! Ма чиме он задавао себи вољно муке, то је за њега најважније. Ствари које по себи имају само релативну вредност, постају важније него људи. Јелисаветина марљивост потсетила ме је на моју учитељицу из основне школе, једну стару госпођицу. Она је са великом страшћу клеповала чипке. За време одмора између часова седела је она повијена над дугуљастим јастучетом где су висила на танким свиленим концима вретена за клеповање, које су њени прсти вешто претметали; конци су се тада чудно преплитали, а она их је учвршћивала чиодама са стакленим главицама, док се, најзад, нису стварале врло лепе чипке и уметци.

Ми деца смо могли лармати колико смо хтели, — она ништа није чула ни видела... Једном, за време одмора између часова, дотрчао је њој један ученик, и јавио да је његов друг пао и повредио нос, и да се његово крвављење из носа не може зауставити. „Нека шмрче хладну воду“, поучила га је учитељица мирне душе, и продужила свој ручни рад. Кад смо ми деца хтели да доведемо учитељици сиротога дечка, он се је срушио на вратима, обливен крвљу. Подлегао је крвављењу, а клопарање дрвених вретена био је последњи шум који је малишан понео собом, у непознати свет... Учитељица је потом била отпуштена, а ми смо добили једнога учитеља који нам је жестоко делио батине, зато што је наш разред био најневаспитанији од свих што је имао у своме дугоме службовању.

Стеван, спреман за излазак, потражио је је Јелисавету, да се од ње опрости. Ставио је прст у мајушни рукав бенкице, плаве као небо, и упитао је, дижући обрве, и са смешним лицем:

— Зар доиста мислиш да кроз ово може проћи рука једнога човечулка?

Јелисавета порумени, и видно радосна због изненадног интересовања свога мужа, извади из папира мајушне беле ципеле, и једну капицу коју смо ми људи узалудно покушавали да навучемо преко наших великих пещица...

— То су све слатке стварчице, али створењету коме су намењене све то није потребно. Оно прави радост родитељима, и свету који долази да му се диве у његовој првој униформи. Беби су нужне само две ствари:

да буде сита и сува... На далматинскоме острву где сам ја рођен са бебама се поступа на следећи начин. Мати пошље своје мало дете са девојком, или са његовом сестром, каткад и самом тако малом, да га једва може носити, у гај ципреса, о чију се ивицу одбија зеленкасто-плаво море, са својим тихим таласима. Чим беба научи да седи, њој се на обали скине парадна хаљина, и остави се у кошуљици, краткој до стомака. Ако је случајно дужа, она се брижљиво задуже и дете се, онако како га је природа створила, метне да седи на песку. Пелене остају увијене у хартију. Зашто их стављати испод детета, кад од тога оно може, у извесном моменту, осећати само влагу, па их служавка или сестра морају пропирати? Песак је много практичнији, — он не оставља никакав траг: течност усахне, место остаје суво, а дете весело... Сад су код нас мајке постале много паметније — уштеде девојци узалудно ношење пакета са пеленама... При таквој нези деца одлично напредују, заврши Стеван у смеху, поздрави нас са грандецом, и оде.

Наста жели да ми покаже своју лепу нову кућу на Дедињу. Да бих својој доброј сестри учинио ту радост, скупићу све своје снаге. Сутра ујутру доћи ће Миша, да ме одведе у својој пространој лимузини. Са мном иду Дуда и тетка Милева. Бака, којој се кола изузетно допадају, одбија да пође, јер неће никада да остави стару кућу. Ипак је села у ауто, док нас је он, опран и изглачан, чекао на широким плочама нашега дворишта. Чак је шофер морао ближе да јој објасни механизам. „И ја сам се возила аутом, али не тако лепим као што је овај“, примети бака.

Моја мати је више пута посетила Насту, али она претпоставља да се вози фијакером на Дедиње, јер осећа чудан страх од свега што крије у себи какву механичку снагу, — као од авиоплана, аутомобила, чак и од трамваја. Немогуће је наговорити је да узме у руке телефон и да у њега говори, или да стави слушалицу на уво. — Ово је једина необичност коју на својој мајци познајем. А она је последица трострукога губитка њених синова, од којих су двојица остали мртви од механизираних ватре топова, — а мене трећега, она је за цео живот осакатила.

Код мога драгога Матијанчета.

Намеравао сам да останем код Насте један дан, а задржао сам се читаву недељу. Наста и Миша, те две дивне душе, обасипају ме пажњом и измишљавају за мене изненађења која ме дубоко потресају.

Ко не верује у Бога, треба само њих двоје да позна, па неће више у њега сумњати. Немогуће би било да слепа случајност природе оствари толику љубав и доброту. Божанска снага морала је покренути природу, при стварању два оваква земаљска бића.

Већу и добротворнију радост нису могли учинити мени, намученоме инвалиду, него што су ми поклонили нову покретну столицу, — један усавршен модел, који је Миша нацртао, и који најзгодније задовољава моје потребе. Кад притиснем на једно дугме, имам пред собом пулт за писање, у чијим се преградама налази хартија, писаљка, и налив перо. Притисак на друго дугме поставља лаки кров над мојом главом, који треба да ме чува од јакога сунца. При томе је ова столица лако покретљива, тако да сам могу њоме управљати. Могу да се возим кроз целу кућу, и да се из високога партера директно спуштам у парк виле, преко благо стрмога нагиба од бетона, — који је нарочито ради мене начињен.

Осетно сам се освежио и ојачао. А моје расположење је изванредно. Радујем се као дете што могу свуда да се нађем, чак и онде где ме не очекују. Ово је први пут да скоро заборављам своје тешко инвалидство, — тако ми вешто нова столица замењује руке и ноге.

Сем тога, возња у вилу овога лепога јулскога јутра била је за мене доживљај: возили смо се уздуж и попреко кроз Београд. Миша, мој стари добри пријатељ, приредио ми је, са пуно утанчане пажње, право враћање у прошлост, — ону наше тако лепе и радосне младости, преливене надом. Успут се са Настиних и Мишиних усана непрестано отимало: „Сећаш ли се још...?“

Да ли сам се сећао! Имао сам доста времена, — читаве године, — да тонем у разне успомене. Та оне су у садашњости биле једина лична нота коју ми је дозвољавало мучеништво мога упропашћенога тела!... Драги дискретни крај око позоришта до Душанове улице! Још и сад у њему лебди у ваздуху један романтични дах, нешто сугестивно, што материјалистичка и нимало романтична данашњица ипак није могла да угуши. Мирно леже ове улице и данас, и сањају о старој песми што сад полако у њима изумиру, — јер у њихову поетичну атмосферу продира одјек блиске и хаотичне ларме велике вароши, која свакодневно све више осваја овај некад тако отмени део Београда.

Једна извесна кућа још увек се налази у Позоришној улици, сад прекрштеној у Француску. — Због овога обесвећења тетка Милева криши своје руке у црним рукавицама, а своје отворене плаве и ситне очи оптужујући диже небу. — Кад смо поред те куће пролазили, Миша и Наста хтели су да ме запитају: „Знаш ли још?“ али се нису усудили.

Да, знам... Теофанија... млада Гркиња, послианикова жена. Имала је најтоплија уста и најречитије очи, — очи које су умеле да се љуте, да одбијају и мазе, које су захтевале и обећавале оно што се речима не да никад тако добро изразити, али што су њена ћутљива уста врелим пољупцима савршено изражавале. Она је била моја прва љубав. Страсно смо се волели. — Премештај њенога мужа

за Цариград, значи је за Теофанију и за мене праву трагедију. Умало нисмо заједно побегли. Теофанија била је идеалан тип класичне Гркиње. Имала је оне продуктивне племените црте које се још могу видети на фигурама ископаних ваза у Помпеји. Иначе је била малога раста и пуна, као већине Гркиња, али сразмерно.

Једно вече мучила ме је чежња за њом, и пошто нисам могао да је видим, повео сам собом у оно доба врло чувеног циганина, Јаноша, примаша на виолини, са његовим људима, — и наложио сам им да пред Теофанијим прозорима отсвирају једну серенаду. Миша, стоички стрпљиви повереник моје жарке љубави, био је, разуме се, са мном. Али у место да, у знак захвалности, видимо лепо лице Теофанијино, нагло се дигла завеса са њенога прозора, и нека огромно дебела жена — њена мати — појавила се са папилотама у коси. Викала је на нас и грдила нас је, тако да су чак и врапци на липи почели уплашено да лармају. При томе је госпођа Артемида ковитлала своје велике црне очи на ужасан начин, и псовала нас у једној неразумљивој мешавини грчко-српско-румунског језика. Ово је на нас дејствовало тако комично, да смо срећно преживели страх од њене појаве. Ја сам се и данас, у аутомобилу, морао гласно насмејати, при сећању на ову промашену серенаду.

Миша ме је погледао, и смејао се заједно са мном. И његов дух изазвао је онај смешан доживљај. Потом рече весело:

— Ко зна... можда твоја Теофанија изгледа данас исто као онда њена поштована мати. Оне су веома личиле једна на другу!...

Наложио сам му брзо да ћути.

— Мир, Мишо!... Мртве не треба ружити... а још мање живу прошлост... За мене, Теофанија значи идеал лепоте. Та она је најлепша жена коју сам икад у своме веку срео.

Миша је одобравао, и рекао убедљиво:

— Она је то и била! — или, пре, — сходно твојој теорији — она јесте таква!

Али била је још једна тема на коју ни Наста ни Миша нису имали срца да начине ни најмању алузију. А простор где се она развијала у стварности биле су исте драге тихе улице испод позоришта. Да, моја прва и моја последња љубав имале су исти декор и оквир. У вечерњој магли која се у јесен дизала са Дунава, и ширила стрмим улицама, заштитилачки обавијајући нас, блажени љубавни пар, или у вечерњем руменилу што се распростирало далеко преко Дунава, клицао сам пресрећан. А Вера, — она је слушала песму моје душе, и одговарала ми је чедним стиском својих прстију. Била је готова да иде за мном на крај света, моја Вера, будућа сапутница мога живота.

Потом је дошао рат... А затим, поновно виђење са мном било би велико запрепашћење и још већи бол за њу. Желео сам да јој уште-

дим потрес да ме види у оваквој стању. Одрекао сам се ње, желећи јој добра. Желео сам да потражи срећу са другим. Али она, по својој одлуци, остаде усамљена. Никога није удостојила те среће да јој замени њенога Воју. Живи сад повучена, у својој вили у Врњцима.

Права и истинска повезаност два људска бића не да се никад прекинути; она духовно преживљује све препреке које судбина поставља на овој земљи. У часовима најдубље усредсређености, кад се свагдашње дужности притаје, а усамљеност затвори свој круг око нас, сусрећу се Верине и моје мисли, и спајају се у вечној љубавној чежњи наша два срца.

Дуда се такође угнездила код Насте. Она је објаснила:

— Тако ми је празно без чика Воје. Накла сам да му сваки час долазим, да му и најмању ситницу избрбљам, да се са њиме смејем и шалим, и да му читам новине. Сад апсолутно не знам шта се догађа у свету. немам просто с ким да говорим, — јер само чичу занима оно што и мене. Уосталом, стекла сам о нашој породици поражавајуће мишљење. Морам да вам признам: налазим да је она доста ограничена.

Сад је дошао на нас ред да будемо поражени.

— Како то, Дудице? пита у чуду Миша.

— Што ми се потсмеваш?! Нисам ја више оно дерле од прошле године, и знам шта говорим... Ето тако... Нико не уме лепо да ми одговара на моја питања. Уверила сам се да имам више енциклопедијског знања и од Косте, и од деде, чак и од Стевана. Саша — и то ме јако боли — толико је у последње време мргодан, да ни за шта не мари... Право да вам кажем, без чика Воје ми је смртно досадно... Без свих у кући још бих могла, само не без чике. Јер он све зна, и чини ми се да има богастији и лепши живот — живот од стварне вредности — он, који седи закован за своју столицу из дана у дан, и из месеца у месец, — од чланова наше породице који се диче својом личношћу, и мисле да вреде бар колико седам првих грчких мудраца. А, у ствари, тако су празни и шупљи да мене, седамнаестогодишњу мудрицу, мука ухвати, кад их подробније загледам.

Наста се у смеху умеша у разговор, и упита нашу братаницу:

— А шта би рекла кад бисмо повели Воју у Зајечар, разуме се аутом?

Дуду прво обли руменило, па после побледе; потом рече испрекидано, окренута мени:

— То боље немој да чиниш, чико... не ради мене... јер ја бих једноставно пошла са вама, — Миша и тетка Наста и онако су ме позвали... Али ти не смеш да оставиш кућу... иначе ћемо сви пропасти... Морам нешто да ти кажем... Нисам имала храбрости за то... Али, молим те, не остављај нас... Ја сам видела нешто врло рђаво...

Савладана бујицом својих осећања, Дуда се баца пред моју столицу, сакри лице на моја колена, и одједном се горко заплака. Глатко сам је по коси, и чекао. Најзад се откиде из ње:

— Ономад сам ишла горе мами, и тада сам видела како се са Стеваном грли и љуби. И Дуда је гласно јецала због срамоте и бола што је доживела.

Сирота Дуда... Јадно мало срце! И њу је додирнуо тај гадни баук који, од пре кратког времена, вршља по нашој часној кући... Деса мора да је сасвим полудела... или је поковарена... Она је мати једне златне девојчице, а није свесна тога, него јури за утварама своје еротичне фантазије... Говорио сам Дуди са пуно љубави, и уверио сам је да нисам ни мислио отпутовати, и да сам се зажелио нашега старог дома и срдачних разговора са њоме. И завршио сам.

— Ти си, пре свега, моја кћи, зар не? А Деса је као твоја старија сестра, тако млада, лепа и мало лакомислена. Мораш јој опростити, и не треба да се жалостиш. Људи су као биљке: има лепог, мириснога цвећа, лепога цвећа без мириса и чкаља. Таква су и људска бића са њиховим погрешкама. Не можемо сви бити многострано дубоки. Човек мора да има обзира према њима, и да им не рачуна све у зло. А, пре свега, не треба узимати ствар озбиљније, него што они сами чине.

Миша је покушавао да из Десиногог неурачунљивог понашања истргне жаоку која је моју братаницу тако дубоко ранила.

Убацио је:

— То није ништа, Дудице... Ето видиш, и ја сам тебе толико пута пољубио... Мислим да ту није било ничег увредљивог.

— Ти си друго... врло сам добро осетила разлику... Он је није само пољубио... већ су се они грлили... одговори девојчица, а њене очи опет се напунише сузама. Затим продужи:

— Јадна Јелисавета! На њу не смем ни да мислим. Све ми се чини, да чика није напустио кућу, ништа се не би десило... Уместо мене, могла је наићи Јелисавета. Треба се прво побринути о њој.

И ми смо се тада договорили да Наста и Миша, који морају да се врате у Зајечар кроз неколико дана, поведу собом Јелисавету. Она очекује бебу крајем августа. Треба код Насте да ужива у душевном и телесном миру, и да остане поштеђена немилих изненађења, сличних ономе које је Дуда морала искусити. Мала ми је још испричала да је Стеван каткад према Јелисавети врло груб. Али она се понаша према њему увек подједнако пријатељски и мирно.

Стевану и Деси ћу жестоко рећи своје мишљење. А док срећно прође порођај моје старије братанице, говорићу и са њом о њеном мужу-варалици и посаветоваћемо се о њеној будућности. Чини ми се, по сигурном и

мирном понашању моје несрећне Јелисавете, да је и она донела одлуку о својој будућности, сагласну са мојом.

Исто вече вратио сам се кући са Дудом, на њену неисказану срећу, а на велику жалост Мише и Насте. За све време повратка Дуда је брбљала више него иначе. Прошли смо богато осветљеним алејама Дедиња, и ушли у улице наше престонице, пуне жагора света и живог саобраћаја. Топли поветарац овога дивнога летњег вечера струјао је око мога чела. Кров кола је био спуштен, а шофер је возио веома лагано, како бих што дуже уживао у возњи до куће, — моје миле тамнице. Не обзирући се на добар тон, Дуда је седела припијена уз мене, узевши ме под руку, као да ме је хтела задржати да јој никад више не побегнем, — сирото престашено дете. И тада ми је објашњавала нови Београд, — „Београд нас гимназиста и студената.“

Кад смо прошли поред „Лондона“, показала ми је, на десној страни, једну добро осветљену посластичарницу. Кроз велики зид од стакла на првome спрату виделе су се красне тропске биљке, а, између њих, мали столони. Дуда ми је објаснила:

— Ово је „Здрављак“. Ми гимназисткиње остајемо обично на доњем спрату, сем оних, које већ имају какав састанак. Моје другарице, па и ја, лудујемо за специјалитетом те посластичарнице. — То је један колач од чоколаде, зове се „коцка од чоколаде“. — Са Бобом сам једном била горе. Пили смо чај из јапанских шоља, — не правих, али изврсна имитација. — За малим столовима уза зид седели су парови и тихо разговарали; за њих нико други није био присутан. Грамофон је свирао непрестано, тмуло и дискретно, један заносни танго за другим. А у средини тог салона где су састављени сточићи давали један велики, лепо постављени сто, скупило се шест дама; седеле су уз белу кафу са шлагом и са парчетом „милхброта“, и живо и сложено су се разговарале. То су биле гувернанте и „фрајле“, младе Немице и Францускиње, које су дошле из стране земље да децу наших богаташа васпитају и науче страним језицима, и да зараде свој мираз. Оне се једном или двапут месечно састају овде, да од срца поразговарају, и тако створе себи илузију да су у Диселдорфу или у Шартру. А кад су се изјадале на ограниченост деце, неотесаност госпођа и на остале незгоде свога позива, утркивале су се да покажу која је од њих од своје госпође највише поклону добила и највише пажње уживала. Ни од једне од тих девојака ниси могао чути да је несрећна. Све су храбро тајиле оно што их је највише пекло, у нади да ће, ипак, савладати злу судбину, и доћи до оне укалупљене среће немачког а и француског малограђанског сталеза, која претставља врховну тежњу њиховог маштања. — Јер то су биле поштене девојке, то се видело, чика Војо... А после, кад су се наситиле, и кад су са душа скинуле

сав терет својих усамљеничких дана ћутања и покоравана, под туђим кровом, избијала је њихова права природа, са њеним још помало неутлађеним особинама, које чак ни стара култура њиховога народа није успела сасвим да угуши... И оне су почеле да, на врло фини и утанчани начин, забадају једна другој пакосне иглице зависти и личне мржње. Али, срећом, њиховој слободи брзо је откуцавао крај, — и оне би се опет срдечно погледале и растале, очекујући да се идућег излаза поново тако пријатељски састану. Јер, иако су између појединих од њих постојали антагонизми, — везивала их је нераскидна чежња за њиховом далеком, обожаваном отаџбином.

Слушао сам радо Дудине занимљиве опаске. И док смо нечујно клизили ка Теразијама, које су блистале у млазу разнобојне светлости реклама, и промицали покрај бљештећи осветљених излога, усред тутњаве трамваја и аутомобила, — док је десно и лево на тротоарима промицала гомила шетача, лупало је моје било по безбрижnome такту уличнога живота, и осећао сам се потпуно срећан.

Заборавио сам на свој привидан живот који је трајао већ читаве године, заборавио сам на болест, болове и моје тешко непрекидно одрицање. Без жеље седео сам поред Дуде, слушао сам њена објашњења, и опијао сам се за мене тако необичним изгледом данашњег Београда и његовом интензивном живошћу. Било ми је као да, после дугога одсуства, поново налазим своје благо, изненада увећано и улепшано. И ја сам га наново примио са љубављу и захвалношћу...

Дуда ме одједном лако гурну, и рече ми брзо:

— Погледај, после „Атине“, онамо лево, ту малу посластичарницу. То је „Холивуд“, и ту почиње рај за нас гимназискиње, па се продужава преко „Путника“, скоро до Прашке Банке. Неколико радња на томе месту продају искључиво слаткише и сладолед.

Шоферу је довикнула да стане пред „Холивудом“. Молећивим гласом обратила ми се тада:

— Дозволи, чика Војо, да ти понудим један „Микадо“: то је посланица која ће се и теби допасти.

Дуда одјурн у радњу. Била је препуна света, — младих девојака, са гимназиски пропи-

саним тегет капама, накривљеним на електрично-таласавој коси; број разреда на њој вешто је био подврнут. Желеле су, очигледно, да се прикажу као одрасле, као праве даме. Било је ту и студената и гимназиста. По двоје или по троје у групи, стојали су они и грували су колаче.

У дну те дуге и уске посластичарнице седела је крај зида једна млада девојка. Пред њом је стајао тањир са нетакнутим слаткишима. Она је непомично гледала у врата улаза, и нервозно кршила руке. Њено лице изражавало је очајање и безнадежну утученост. Погледала је још једном на сат; затим је механички отворила ташну, спустила на сто неколико динара, и устала, тремо и љубљајући се. На вратима се сукоби са једним младићем од двадесет до двадесет и две године.

— Досад сам те чекала, рекла му је скоро безгласно од уздржаног плача. Он је само хладно погледа од главе до пете, и као да просто преко ње корача, прође кроз врата, и уђе у радњу пуну граје и смеха. Девојка остаде тренут-два као скамењена, пође даље, ухвативши се инстинктивно за гушу, као да је нешто дави, — и нестале је у гомили шетача.

Међутим се Дуда вратила са пакетићем, и врло ведро заузела је своје место крај мене.

Показала ми је у пролазу још и једну радњу, специјално за сладолед. Уз стакло излога стајао је један човек у белој униформи куvara, и пекао на електричној плочи обланде, које је затим вешто савијао у мање и веће фишке. У једној великој каци мешао се сладолед. А у радњи стајале су, једна до друге, девојчице, и младе и седе даме, и лизале су разнобојни сладолед који је, сличан слеђеној пени, испуњавао фишке, назване корнет. — Слатко сам се смејао тој, за мене тако комичној и гротескној слици, — том лизању сладоледа језиком неких озбиљних и седих дама и младића са корзоа, који су, у тој заносној наследи, држали у слободној руци прописане рукавице.

Дуда је била пресрећна што ме је видела тако расположеног. Кад смо стигли пред дрвену капију наше куће, изјавила ми је да је ова вожња била њена најлепша шетња откад памти за себе. Добро дете моје!

Зора Ђорђевић

(Наставиће се)

Силуете из сџарог Београда

Сећање на Лену Гавриловић

Истакнути немачки писац Емил Шефер у свом предговору познатом делу Алфреда Ремона „О женама класичног периода“ запажа разлику између два позната начина писања историје: један којим се служе песници, како он каже, „краљеви у области науке“, којима је

„одиста догодило“. Док вредност првог начина писања зависи у првом реду од талента, у другом случају она стоји у вези с чињеницом и од ње зависи колико и сама чињеница од релативности истине којом је приказана, односно даљег проучавања, нових открића. Смрт сваког човека, који је у јавности деловао и тој јавности нешто од себе дао, захтева од оних који су га познавали, с њим на један или други начин долазили у везу, да саопште све оно што може касније послужити било песнику, било историчару. Код тог, наравно, постоје устручавања разне природе, чији извор не лежи у недостатку „објективног критериума“, већ много више у бојазни да било чим не повредимо успомену отсутног лица, да се случајно на неспретан начин не дотакнемо извесне интимне стране његовог живота, неког догађаја, интимног преживљавања кроз која пролази сваки, па и најмање осетљив човек.

Лена Гавриловић као Офелија

Гђа Лена Гавриловић, која је пре кратког времена у доби од 75 година умрла као опште вољена и поштована уметница, била је жена сасвим изузетне природе. Кратки сусрети с њом, било у Библиотеци и Музеју града Београда, било код ње у њеном стању у Скадарској улици, везани су једнако и за осећај захвалности коју јој дугују културне установе града Београда, као и за дубоко поштовање које је она свима улевала и као жена и као уметница.

Једнога дана, пре три године, дошла је у Градску библиотеку и Музеј госпођа у дубокој црнини. Ушла је сасвим еластичним коракром. Тек кад је села, потужила се да се уморила пењући се високим степеницама до другог спрата. Како је нисам одмах препознала, погледала ме је као у некој недоумици, а затим је рекла: „Зар ме се не сећате, ја сам жена Милорада Гавриловића“. С каквим је осећањем достојанства било изговорено ово име! У том је била сва госпођа Гавриловић. Не би се могло рећи да је она била од оних жена које „вуку свој корен од другог“. Већ као жена која је ишла сомосталним путевима, она је морала имати своју изражену и одређену индивидуалност, али је и као жена, и као уметница, била увек предани чувар успомене на свог великог мужа. Њему је давала искључиво место у свим својим разговорима и успоменама. Она као да је тим потврђивала ми-

Бог дао велики дар да удахњују нову душу лицима која су давно пала у заборав и да их приказују тако јасно и непосредно као наше најближе; други који полазе од „чињенице“ и настоји да обогати наше знање оним што се

сао да све што је велико, добро и божанско, што носимо у зачетку у себи, мора доћи у додир са другим бићима, како би се могло пробудити на живот и на деловање. У градске устинуве довела ју је намера да поклони извесне књиге, рукописе, фотографије и уметничке радове, како би се на овом месту сачувало сећање на истакнутог уметника, који је имао велике заслуге и као већник града Београда.

Гђа Гавриловић становала је у оном делу старог Београда у коме су се и до данас сачувале многе мале интимне кућице, кафанице које и данас најрадије посећују београдски књижевници и уметници, у старој Скадарлији, „боемском делу Београда“, који има у себи неки нарочити штимунг, интимност и поезију.

Први пут сам је посетила у време кад се завршавала трогодишњица од дана смрти великог позоришног доајена. Сва у великим сећањима, сва устрептала, госпођа Гавриловић ме дочекала речима које су одавале њену дубоку тугу и бол за прошлости, за свим оним што је било и што се више није могло вратити. Био је то један од оних лепих дана раног пролећа који много обећавају онима који тек улазе у живот. За госпођу Гавриловић, иако је у малој башти пред кућом све цветало, све је било у прошлости, с том разликом што се она тој прешлости предавала истинском насладом човека који дубоко осећа њену вредност, без обзира на садашњост. Као да би се хтела оправдати што станује у тако малој кућици — иако се једва може замислити што пријатније и интимније од те мале куће, у којој је баш тада становала и у којој је умро Стари Господин Милорад Гавриловић, — госпођа ме после првих неколико речи повела према прозору и, подижући завесу, показала на велику лепу кућу на углу: „Ето видите, тамо смо некад становали Милорад и ја, тамо сам имада велики стан, диван намештај, студенти су тако често долазили да му праве овације. Кад су га неправедно пензионисали, у знак протеста, дошли су студенти и однели га на рукама све до Коларца“. Пустила сам је да говори, нисам је хтела бунити у сећању. Огледајући се по себи додала је: „А сад од свега није ништа остало, само његов сто и ове фотографије што их видите по столу, један део његове библиотеке, нешто писама и новинских исечака који говоре о њему...“

Сваки мој покушај да свратим разговор на њу саму остао је без успеха. Почињала је, а онда је јој опет око пало на какву ситницу и разговор се опет враћао Старом Господину.

Цело јутро провеле смо заједно у разговору и разгледању разних успомена. Нагнута над фијокама мале библиотеке, она је својом руком хтела да развије сваку новину, да извади и да ми покаже свако поједино писмо, и увек јој се лице озаривало новим смешком, новим изразом дубоке и интимне радости, кад би у

писму нашла нешто што је нарочито одговарало њеном осећању култа према великом појојнику. Ту су била писма некадашњег управника позоришта Милорада Шапчанина, разних пријатеља и познаника и бескрајно мноштво новинских чланака које је она све брижно сачувала. Како која успомена, таква је била и игра светла или сене на лицу ове жене, која је ванредном интензивношћу и отменошћу све преживљавала и изражавала. Скоро на самом дну фијоке, као да се скрива оку и срцу да их не позледи, лежале су две од дугог времена по-

Милорад Гавриловић

жутеле коверте и један исто тако стари број „Босанске виле“. Нешто нарочито болно прешло је преко још увек лепог лица уметнице, а онда се поново сагла и малом дрхтавом руком дохватила то што је преостало. Сузе само што нису потекле. Пружила ми је хартије говорећи: „Ево, то поверавам вама, то ми је најмилије писмо Милорадово, Бебина коса и „Босанска вила“ у којој се налази песма о Беби...“ Свака па и најинтимнија успомена великих људи сачињава део њихове историје и према томе припада јавности. Па ипак је приватна кореспонденција, а нарочито писма ове врсте не-

што што је у толикој мери лично, да ту сваки пали највећи интерес уступа место светињи њихове тајне. Ипак сам морала прочитати писмо, јер је тако госпођа желела, а исто сам тако морала отворити и коверту на којој је стајало написано руком Старог Господина: „Бебина коса. Добрила”. Унутра се налазио дрвеном врпцом везан прамичак дечије косе. То је све што је остало тешко уцвелој мајци и оцу од обожаваног јединог детета. Колико је мучних успомена било везано за ове избледеле хартије!.. Мала Добрила (Беба), ћерка госпође и господина Милорада Гавриловића, умрла је још као сасвим мала девојчица. Прамен косе, који се налазио у коверти, уз неколике слике и један уметнички портр, било је све што је остало. Мајке секу деци косу да им касније, кад одрасту, покажу како је била некад светла и мекана, а коса мале Добриле била је једини материјални остатак оне за коју су се везале толике родитељске наде и радости. У писму које је носило наслов: „Мојој Лени”, кратким, прегнантним реченицама, предвиђајући страховиту бол коју им је судбина наменила, Стари Господин, једном нежношћу коју дира до суза, настоји да у женину душу унапред улије ону снагу коју је једва и сам у тим часовима осећао... Девојчица је умрла 26 фебруара 1892. У „Босанској вили” од 3 маја исте године штампана је песма Драгомира Брзака „Успомена на малу Добрилу, јединче пријатеља Милорада Гавриловића”. Дете је, вели песник, отишло са земље Богу, јер га је тамо привлачио сјај неба, анђели, мирис цвећа. Оцу и мајци ће тамо набрати киту цвећа, за оца крин, мајци јасмин —

„А кад се смркне, мајчице мила,
Кад зађе сунце, кад падне ноћ,
Онда ће твоја мала Добрила,
С анђелске игре уморна доћ.“

Као и у овој фијочици, тако су и по зидовима висиле слике, дипломе, које су већином приказивале или самог Господина Гавриловића или наше највеће уметнике и књижевнике, уметникове пријатеље: Фијана, Војиновића и друге. Од својих слика госпођа ми је показала само неколико. На једној је била фотографисана као Офелија са цвећем у рукама; на другој као Есмералда из Игове Богородичине цркве; на трећој као мали паж... Највише је волела фотографију која се стално налазила на столу њеног мужа. На тој је фотографији била не само лепа, већ је долазио до израза и њен шарм, отменост и интелигенција. Последњих година нерадо се фотографисала. Имајући ванредно развијено естетско осећање, она није подносила ни на самој себи промене које је време неминовно морало донети. Кад се једном згодом морала фотографисати за легитимацију, једва је хтела примити фотографије, јер јој се чинило немогуће да је то она... Од свег материјала што ми је дала о себи, поред фотографије, треба споменути позивницу на про-

славу тридесетогодишњице њеног глумачког рада уопште и двадесетпетогодишњице непрекидног рада на позорници „Српског краљевског народног позоришта“ од 10-V-1911. Те вечери, која је госпођи Гавриловић остала у тако радосној успомени, давала се „Доброрећница“ у режији Чича Илије, писца комедије „Дорћолска посла”, поред господина Гавриловића и г. Саве Тодоровића, трећег великог глумца тог доба.. Карактер и уметничку физиономију гђе Гавриловић описао је ванредно лепо тадашњи хроничар „Малог журнала” у броју 131 од 10-V-1911 г..

Данас прославља двадесетпетогодишњицу глумачког рада г-ђа Лена Гавриловићка, симпатична и скромна уметница, чланица српског народног позоришта.

Скромна као и увек, она се од те своје особине неће ни сад ослободити. Као што је радила, тако ће и прославити своју двадесетпетогодишњицу свога приљезног рада на пољу глумачке уметности.

Репертоар г-ђе Гавриловићке је врло разнолик. За двадесет пет година она је играла безброј улога које су по свему разнолике. Од највике у романтичним и друштвеним драмама до Шекспирове Офелије; од изврсне салонске даме до Стеријине Пијаве.

Неће се претерати кад се каже, да је ретко која глумица тако разноврстан репертоар имала.

Госпођа Гавриловићка је данас може бити мало заморена. Пут кроз двадесет и пет година са бригама и тегобама са свим оним невољама које се обично јављају није тако мали. Толики пут са свима оним тегобама оставио би трага и на човеку.

За двадесет пет година г-ђа Гавриловићка трудила се да што више да и да у књижи наше глумачке уметности остави што више трагова.

Ми смо рекли да је госпођа Гавриловићка скромна. Вероватно то је и узрок што се о њој за време њених двадесетпет година глумовања није дизала ларма, нити се скупљали они који ће да вештачким путем изазивају одушевљење.

Пре него што скромна јубиларка буде опет појавила се на позорници, скинимо капу и изразимо јој дубоке симпатије и поштовање.

Главни део материјала који ми је том приликом предала госпођа Гавриловић односио се на Старог Господина. Сређен хронолошким редом он даје ванредно значајне податке за све главне моменте његова живота и његова уметничког деловања.. „Књижевна недеља”, „Забавник Малог журнала”, наши дневни листови — сви из пера наших најпознатијих књижевника, критичара, доносе велики материјал о њему. Пригодом прославе 25 годишњице уметничког рада 1904 у „Политици” објављен је чланак познатог књижевника Матоша, највећег боема у књижевности, који је о уметности и уметничком животу имао право да говори са нарочитом компетенцијом; у „Правди” од 25 XI исте године под насловом „Милорад Гавриловић и — ја” налази се, за историју психичког дејства уметничке игре Милорада Гавриловића на ондашњу омладину, ванредно интересантан чланак књижевника Божидара С. Николајевића о том како је игра Милорада Гавриловића и Веле Нигринове на њ до те мере сугестивно деловала да је побегао од куће с чврстом намером да се посвети позоришту и глуми... Затим долази материјал који се од-

носи на 1908 годину, кад је услед разних трзавица у Позоришту дошло до пензионисања господина Гавриловића. Ту се на ванредно занимљив начин описују и оне студентске овације које су том приликом приређене, о којима ми је говорила госпођа Гавриловић показујући ми кроз прозор кућу у којој је у то време с мужем станувала. Године 1922 уметник слави други јубилеј — четрдесет година свог уметничког рада. У исто време пада и јубилеј двојице глумаца, рођених Београђана: Саве Тодоровића „Београђанина са Варош Капије”, тадашњег београдског ситиа; чича Илије Станојевића — „Дорћолца”, из оног дела Београда у ком је у то време, како вели наш велики познавалац старог Београда Бранислав Нушић, „испред дубана расла лоза, на оцацима рода вила гнездо, а пачићи се брљали по барицама на улици, док се кроз њих кретало све шаренило балканско и Цинаприн и Арнаутин и Грк и Шваба и Јеврејин и Палидулац и Банаћанин, а из бахча и са доксата орила песма, пред кафанама звонила берберска тамбурица и врчала швапска хармоника и пиштала македонска зурла и био гоч”.. Посебну групу сачињава материјал из 1928 године који говори о уметничковој болести. Око болесникове постеље купе се не само његови интимни пријатељи, већ и сви они које привлачи права и велика уметност. Књижевник Винавер посвећује му чланак под називом: „Милорад Гавриловић и наш проблем Европе” у ком, анализирајући на духовит начин наш проблем европеизације, означаје у том процесу три главне фазе:

- 1) Нећемо да постанемо Европљани јер би смо морали престати бити Срби;
- 2) Антитеза — постајемо Европљани, али престајемо бити Срби;
- 3) Синтеза: и Европљани смо и Срби смо... он истиче да је Милорад Гавриловић оличење нашег Европљанина.

Последња група овог материјала односи се на трагичну 1931 годину. 5 маја те године требало је у Народном позоришту прославити 50-годишњицу његовог уметничког деловања Војновићевом „Дубровачком Трилогијом”, у којој је Гавриловић играо незаборавну улогу Орсата. Судбина је међутим друго сновала. 26 априла у 4 часа по подне велики уметник, један од најобразованијих наших људи, умро је у овој малој кућици у Скадарлији, не дочекавши свој последњи тако заслужени јубилеј. Одржан је величанствен погреб. Прослава предвиђена за 50-годишњицу уметничког рада наконд се претворила у комеморативно вече. На спроводу се опраштају с уметником: Бранислав Нушић, управник Позоришта Предић, књижевник Момчило Милошевић, прваци Народнег позоришта Добрица Милутиновић и Раша Плаовић; на комеморативном вечеру књижевник Душан С. Николајевић.

Овим, као и ранијим поклонима у књигама, које најочигледније говоре о свестраном књижевном и научном интересу Милорада Гаври-

ловића, овог нашег великог уметника и великог грађанина Београда, једним уметничким породичним портретом, госпођа Гавриловић је ванредно много задужила наше културне установе. На њих је она мислила и у часу своје смрти. Остављајући Библиотеиц и Музеју још неколико драгоцених књига, међу којима и велики Андресов атлас са занимљивим маргиналијама г. Гавриловића, она је у исто време установама оставила и оно што јој је међу њеним успоменама ван сваке сумње било најмилије — портре свог јединчета, мале Добриле, који је толико година заузимао главно место у стану великог уметника и уметнице.

*
* *

У историји културе сваког, па и нашег народа тежња за знањима, за контеплативним животом, одвела је жене у почетку средњег века у манастире, где су се предавале науци, оснивајући редове с великим културним циљевима. Друга велика етапа жениног самосталног духовног живота води је на позоришту, велики храм уметности у ком изречена реч делује на душу и срце безбројних посетилаца. С коликим се препрекама жена морала борити на овом пољу то довољно доказује и најкраћи осврт на прилике у којима су, све до најновијег времена, живеле жене које су желеле да се самостално крећу у животу, да нешто од себе дају, да стварају. О животу жене уметнице на позоришним даскама можда се нико није тако тачно изразио као једна од сарадница на познатом делу „Ди Култур дер Фрау”. Луиз Димон, у чланку „Ди Шаушпиелерин”, која, између осталог, каже: „Док је слава као заштитни огртач не обавије, уметница је изложена свим понижењима која долазе из најширих кругова јавног живота, она је потпуно лишена сваке заштите. Па и она коју је истински таленат понекад пренео преко опасности — морала је имати много снаге, да међутим пређе нечисте улице, које су водиле до слободе...”

И у нашем младом културном животу жене-уметнице припада ванредно велика улога, исто тако као што припада велика улога и оним нашим женама које су у манастирима тражиле места за своју повишену духовност. Уз Милорада Гавриловића стајала је Вела Нигринова, уз сваког уметника по једна уметница која једнаком уметничком снагом делује из овог великог храма који се зове позориште. Свака жена која има смелости да се посвети глуми бори се у исто време за највише оличење духа. Тим путем ишла је и госпођа Лена Гавриловић 30 година. Позориште је за њу било кат егзохен најмилије место. То је име увек изговарала на начин као што деца изговарају нешто што их ванредно привлачи, речи иза којих осећају цео низ чаробних слика. Њена оданост успомени Старог Господина прелазила је редован однос поштовања и пијетета же-

не према мужу. Она је у њ уносила и своју
необично фину интелигенцију, као и интуитив-
не способности, које су јој давале могућност
да све ствари ванредно дуборо схвати и осети.

Душа града, као израз колективне душе
његових грађана, увек нешто губи кад неко
оде из градске средине. Смрћу госпође Лене
Гавриловић, коју су до гроба испратили њени

многобројни пријатељи, — Београд је изгубио
једну од оних жена које би с правом за себе
могле да кажу да су учиниле све да његова
душа буде што чишћи израз оног великог и-
деала за којим тежи сваки племенит човек у
оном што је најбоље и најчистије у њему.

Д-р Марија Илић-Агајов

Централни павиљон са кулом на Београдском сајмишту

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Београд у приповеткама Љубомира Ненадовића

Кренувши свој часопис „Шумадинку“ 1850 Љубомир Ненадовић није имао многе сараднике. Многе и многе бројеве уредио је он сам, без ичије сарадње. Под неким прилозима се потписивао, нарочито под оним на које је највише полагао, као што су његове песме и путописи, док под другима, врло многобројним, није. Ипак, ко мало познаје идеје Ненадовићеве и његов начин писања, одмах при првом читању може лако одредити који је од тих прилога од Ненадовића, а који није. Тако се с поузданошћу може тврдити да две недовршене непотписане приповетке *Бесџагезни ѓрактикант (Шумадинка, 1852, бр. 52, 53, 54, 55) и Милан и Милка (Шумадинка, 1855, бр. 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 98, 99, 100.)* јесу из пера Ненадовићева. Али пошто оне нису заокружене, оне нису ни унете у целокупна дела његова, која је он сам одабрао за штампу, ма да су делимично од већег интереса него разне друге приповетке које је он сматрао за вредне да их унесе у свој дефинитиван избор. Тај посебан интерес даје им то што се у њима налазе насликани моменти из београдског живота.

За приповетку *Милан и Милка* — да почнемо најпре с њом — може се одмах видети да је из пера Ненадовићева не само по томе што се ту на читавим странама критикују мане савременика методама, духом и стилем апсолутно истим као у многим другим чланцима уредниковим, већ и по томе што се кроз њу провлаче и у целисти наводе песме које је он сам доцније унео у своја дела.

Ова приповетка одиграва се 1848 и 1849 у Војводини и у Београду, и према томе, она спада у ред оних наших прилично бројних књижевних дела која описују догађаје везане за Мађарску буну. И ма да је она од значаја већ и по томе што нам приказује како су крупни савремени догађаји утицали на младог Ненадовића, за ову прилику нас нарочито занимају стране посвећене београдском животу.

1848 године, као никад дотле, становништво с оне стране Саве и Дунава дошло је у најтешњи додир са „Сервијанцџма“, и тада су настале разноструке везе, потекле из заједничких идеала и одушевљења, из војних планова и подухвата, као и из трговачких веза и спекулација. Београд је те године, заједно с Карловцима, био духовно средиште народног покрета више но икад раније, и по њему су врвели, уз добровољце, политичке људе и ратне лиферанте, све већи број избеглица, који

су се склањали овамо бежећи испред мађарског прогањања. Исто тако, и Србијанци су, без пасоша и контумаца, први пут после толиког времена, прелазили преко границе, и стално, у свакој прилици у боју и на сабору налазили су се уз своју браћу. Шта је било природније него да и млади песник Ненадовић, син и унук јунака, да и он одушељено опева народни идеал и да га с оружјем у руци брани. Ма да Ненадовић, у својој познатој скромности, није нигде јавно тврдио да се налазио у убојним редовима, симптоматично је ипак да је он јунака своје приповетке, који у многоме личи на самога писца, претставио као „предводитеља једне чете“.

Дакле, тај млади ратник, „млад, у кала бреском шеширу четник“, кога је „чиста љубав к народу нашем повукла овамо“, лута са својом четом која је некад бројала више од три стотине људи, али сад спала на педесеторицу, лута очајан с двоцевком у руци и заклања несрећне српске породице што беже ка Дунаву кроз пределе који нису ничији. Јер, „ко с каквом четом удари, онај и влада.“ И сад следује опис тог младог витеза:

„...Он беше сасвим немарљиво, али са вкусом и чисто обучен. Танка кошуља на прсима била је раздрљана, и кроз недра вириле су округле прси као грудва снега. Преко прсију носио је широку свилену тробојну пантљику. Његов талијански шешир стајао му је накриво на глави, испод кога трептиле су његове црне очи, као две звезде, кад би се око њих могле две пијавице савити. Његово лице малом црном брадом обузето, било је пуно пријатности и благиости; сунце га је од урока или из зависти преплануло...“

Поред тога што је леп, добар и учтив, пун љубави према своме роду и самилости према ближњима који се пате, он је „и научен, јер је с прилежанијем провео неколико година своје раније младости на вишим школама у Бечу и Пожуну.“

Очито је да је овај опис младог витеза рађен по слици и прилици самога писца.

Тај млади витез спасава једну лепотицу од мађарских напада, и по свима правилима романтичарске поетике она се у тренутку заљуби у свога избавитеља, а и он у њу.

Милка је пребегла преко Дунава с мајком, и нашла прибежишта у Београду, где живе у страху и зебњи за оцем, богатим банатским поседником Селанићем. Милан, који се после четовања, вратио на свој положај у београд-

ском суду, ради приљезно свој посао с једном мисли наравно, да Милку назове својом.

Долази први мај, 1849. С тим даном, у право, започиње приповетка, јер све горе изложено прича се доцније, ретроспективно. Сцена се одиграва у Кошутњаку, код Хајдучке чесме, на уранку.

„...Читатељу, уводим те у Кошутњак, да ту ово лепо мајско јутро проведеш.

Ко није видео Топчидер у мају месецу, ко није из ове густе шуме слушао измешане песме птица, ко није погледом својим грлио оне зелене долине и узвишене брешчиће, тај заиста нека се не хвали да је видио оно место где се душа осећа у небесном рају, и где природа са целом својом раскошћу грли земљу, и без икакве штедње излива милине које су непојатним неким управљањем овом свету намењене. Топчидер, то место које је кадро обилношћу своје дражести да разнежи срце сваком Србину, Топчидер је био пун света. На све стране врвели су људи, жене и деца, и све је похитало к Хајдук чесми, да зору првог маја онде дочека, гди је смирени Доситеј желио вечно почитати...“

На место ђурђевданског уранка, који је весео народни празник Весне, Менадовић је изабрао први мај. Зашто? Можда зато што су сви излетници тог јутра били пречани, а пречани су увек светковали први мај као дан пролетње радости (В. код Јакова Игњатовића, Вељка Петровића, и др.) Али, по свој прилици, узео је тај дан и зато што је управо тог жалосног дана била годишњица од лањског првог маја, за који су везиване толике наде, и када је одржана знаменита Мајска скупштина у Карловцима, на којој су изабрани српски патријарх и српски војвода. Наш песник је и иначе, у спомен та два датума, и испевао две своје песме: *1 мај 1848* и *1 мај 1849*.

На уранку су, наравно, све саме избеглице из Војводине. Као и у последњем чину Стеријиних Родољубаца, у Београду се не виде Београђани.

„...Хиљадама бегунаца врвели су по Топчидеру, жалост и туга обузимале су њихове уцвелене душе. Они нису мислили на радост овога света, они су мислили на своје погореле куће, на опустошене њиве, и на изгубљене сроднике и пријатеље. Богаташи који су с милионима радили, очекивали су помоћ од доброволних прилога своје браће у Србији; имућни ратари који су своју кућу и своје пуне амбаре имали, наднице да могу сув комад хлеба својој жени и деци пружити. — Сви су у туги и очајанију врвели кроз честе шумице, и сви су се прикупљали Хајдук-чесми, као каквом завету, или као да је то какав волшебни извор утехе, који је кадар нагомилане беде и туге у српским грудима разблажити...“

Наједанпут се заори тужна песма из звонког мушког грла. На опште љубопитство је-

дан стари свештеник изјављује да је прошле године, управо на данашњи дан, чуо у Карловцима, после извршеног избора војводе и патријарха, како се иза певнице захорио опет тај „исти, умилни глас кога смо мало пре из шуме чули“. Тебе Бога хвалим, тебе благодарим, отпојао је сав народ, али онај глас пред водио је и надвисио је све друге.

Овај повод даје прилику старом свештенику да надугачко опише Мајску скупштину. Читајући тај врло дуг и детаљан опис, изненађени смо непосредношћу осећања и извесним истицањем живописних појединости, тако ретким код Менадовића. Овај опис свакако је дао очевидац.*

Контраст је, доиста, и сувише болан. Место лањског одушевљења, данас безнадежност и утученост. Место моћне Војводине, тешка избегличка судба. Место клићуће радости изражене у песми „Сеј ден јегоже сотвори Господ!“, запевајмо данас очајан псалм „на рекама Вавилонских тамо седехом и плакахом“.

Али, уместо величанственог псалма, сви присутни почну „тужним и дрхтавим гласом“ певати не много величанствену Менадовићеву песму:

Свећа наше среће
На веки с угаси
Нигда Српство неће
Већ круна да краси,
Кратко време сунце нам грејаше,
Авај наше, за мало л' бејаше...

Из тог логора, и из тог хора, издвајају се ускоро и солисти: она и он, Милка, која би слободно могла рећи: Јарко сунце, лепша сам од тебе, и он, Милан, њен спаситељ у калбреском шеширу. Пошто је најпре, још скривен у шуми, отпевао опет Менадовићеву песму: На те мислим, тебе само волим... појави се и он из шуме, пуне руке мајског цвећа. И у том мајском јутру, занети мирисима и цвркутањем птица, шапћу они љубавни гугут, уверавања, заклињања, тако да чак и не чују топовску пуцњаву која се разлеже из Срема, и која би иначе требало да потресе и младог четника и лепоту девојку, јер та пуцњава доноси погибију њиховој браћи. Али ко ће на то још да мисли у овом красном мајском јутру!

Сасвим друкчија сцена одиграва се пред топчидерском механом где је око два стола се дело многобројно друштво уз јагњеће печење и неготинско вино. Та сцена је достојан пандан петом чину Стеријиних Родољубаца. Било је, доиста, потребно имати много горчине у души због ружних поступака својих савреме-

* Млади Менадовић, који се приликом избијања Фебруарске револуције налазио на студијама у Паризу, с усхићењем је учествовао у немирима (види његову песму *Јоци Стефановићу Виловском*, Целокупна дела књ. 8, стр. 19), а при повратку у отаџбину, вероватно је и лично присуствовао Мајској скупштини. (Види Павле Поповић, *Љубомир Менадовић као пошписан*, предговор уз књигу *Писма из Немачке*. С. К. З. књ. 165, стр. XIII).

ника, требало је имати много смелости да им се то отворено у лице каже. Та разна господа, и с ове, и с оне стране Дунава, препиру се и инате међу собом о сићушним политичким питањима док народ по обалама пишти и пропада. Најважнији проблем изгледа им како да се назове нова Србија: Војводство, Војводина или Војводовина. — „И то онда када Војводство већ последњи ропач дави.“ — ту је Ненадовић свакако помишљао на ону жучну препирку која се водила 1849 у *Србским Новинама* око те три речи, и коју чак ни ауторитет једног Ђура Даничића није могао прекинути, јер се он био изјаснио за непопуларан израз „Војводство“.*

Уз то, узајамне оптужбе, пребацивања, фразе о родољубљу и пожртвовању, разметање личним заслугама и способностима, све то издекламовано с пуно емфазе, док се у поверењу признаје како је одлично продат дуван пренет међу ратнике, и како се препродајом опљачканих ствари долази до сјајне зараде. Речју, подземна ровења и трговачке шпекулације које стоје у позадини сваког идеалног покрета.

Сувише јако и можда драстично звуче речи једног јединог резонера из те гомиле коме Ненадовић придаје своје мисли. Он нештедимице казује својим сународницима све њихове мане, пребациује им што дела која су потекла из најчистијих побуда желе да претставе као као производе чисте сујете, са жестином се обара на нерад, злобу, неслогу и завист својих драгих ближњих, и закључује оштро: „Упамтите добро, при свакој народној несрећи и пропасти, колико су криви они који су управљали, толико су тројном криви они који нису ништа радили, а могли су штогод урадити“.

Све ове стране, пуне срамних клевета и осуда звуче горко из пера младог Ненадовића, иначе тако ведро и оптимистички расположеног. Уз емфатичну сцену опште народне утучености у избегличким редовима, која се свечано развијала у Кошутњаку, ова сцена ситних интереса и сукоба, чији су учесници јевтини критичари и бездушне шићарције, — јесте најбоља у овој опсежној приповетци.

Приповетка се доцније развија брзо, с ликим празнинама и прескоцима, за које се писац извињава својим читаоцима. На крају ипак после тешких незгода, Милан и Милка се срећно узму, пронашавши најпре велико закопано имање Милиног оца. Све то причање тече суво, хладно, с пуно невероватности, и Ненадовић доиста није изгубио много што није ову приповетку унео у своја дела. Поменућемо само још једну епизоду која је занимљива, управо по томе што се везује за Београд, ма да иначе има слабе везе с током приче.

Један избеглица из Баната, Влах, Бенда,

долази нашем познанику старом свештенику, и исповеда му, поред својих других грехова, и ово:

„...Несрећни један и бесан богаташ, — почне Бенда — опклади се у маџарском логору с једним полковником у велику суму новаца да ће у Београду бити лимунација и да ће ова варош бити осветљена кад Маџари освоје Банат. Ја сам примио на себе да он опкладу добије, пређем овде, и чекао сам глас маџарске победе. — Лако је било погодити како ће се ова варош осветлити. 17 априла попењем се на таван великог зданија.* Читав дан провео сам намештајући оне запалитетне справе, које сам у сва четири ћошета пространог крова сместио. Мени је требало само на два краја припатити, и ја сам спокојно чекао поноћ. Три четврти сата избијају, и ја причекам јошт. — Неколико минута после тога, и ја ужежем запалитетне свећице и полако изађем и одем на сокак. Све је било мирно, све је живо спавало. Дванаест сати избије, и у тај исти мах на обадва краја високог крова букне пламен. Даље све знате, она је ватра угашена, али онај пламен гори непрестано у мојим прсима. — Београд је био осветљен, ја сам добро награђен, али грижа од дана на дан све већа постаје...“

На ту исповест, свештеник, понет праведним националним гневом, заборави сасвим на своју хришћанску благост, и место апсолуције изриче над њим страховито проклетство какво су изрицали у средњем веку над отпадницима од цркве.

Да се ова јдогађај доиста одиграо у Београду сведочи нам једна белешка објављена у 33 броју *Србских Новина* 1849, од 19 априла, у рубрици „Београдски дневник“:

„Прекјуче око поноћи“ — (дакле и датуми се апсолутно слажу) ватра се овде у тако реченом „зданију“ појавила. Из свега овога види се да је ова несрећа хотимице од неких зликоваца учињена који су том приликом што за се упљачкати желели. Ватра се на сва четири краја у једанпут појавила. Кров је сав изгорео, и знаменита част зданија порушила се. Богу хвала! што ветра било није, иначе би половина вароши отишло. Шта се управо са пожаром овом намеравало, јошт је загонетка. Свашта се говори. Но ми се надамо, да ће власт злу овом у траг ући, и кривце најстрожијој казни подврћи.“

У сваком случају је занимљиво што је Ненадовић у својој приповетци овако верно забележио догађај из савремене београдске кронике.

*

Друга београдска прича Ненадовићева *Безплатежни практикант*, објављена од 52 до

* Велико зданије — данашња зграда Железничке дирекције у Краља Петра улици, преко пута Саборне цркве.

* В. Србске Новине за 1849.

55 броја Шумадинке за 1852 г., много је краћа, неразвијенија, много је више фрагмент него ли *Милан и Милка*. Али, ма да се из тог одломка апсолутно не може назрети како је Ненадовић замислио доцнији развој догађаја, она је, можда, још занимљивија од прве по томе што нам даје неколико живих слика из београдског живота. Такве или сличне слике израдили су, по разним подацима, пронађеним на свима странама, доцнији ревносни истраживачи и приказивачи прошлости нашег Београда, али је доиста, ова слика, снимљена из прве руке, вредна запажања.

Евоцирајући најпре недељну живост по београдским улицама још у то време, средином прошлог века, у почетку се вели:

„... По Теразијама и по Господској улици шетају се само богати трговци и чиновници, и они који немају ни крајцере у џепу, и у та два сокака нигде нема гди би се човек свратио да попије коју чашу вина или пива, и с тим да се расхлади и да опере гушу од прашине. За њих има само три штације забаве: да слушају банду пред конаком, и после пред касарном, и да се наслађују гледањем на лепе пределе уза Саву и к Авали. То су забаве душевне, једна се ужива ушима, а друга очима, те забаве у правом земном животу мало вреде; за човека који је за земљу са својим мислима као што је и са својим телом прикован, много више важе забаве које се кроз уста уживају. Такови шетају се пиварским сокаком, за њих има две штације: Пивара и Купалиште,* где поред музике, чује се врло често и звека чаша... Људи и жене шетали су на све стране. Сви астали у башти купалишта били су заузети. Варошка музика свирала је, келнери тамо-амо летели су, разговори били су измешани, нико ни на што није мотрио до само на своје чаше и на своје друштво...”

У томе, један окретан и леп младић, у пола турском пола европском ношиву, посади се за један сто, и ћутећи је посматрао „весео београдски публикум“. Али кад му келнер одмах прилете и стаде и најучтивије га запита: „Вас шофен зи, мајн хер“, и стаде му нудити „покенес, швајцержеза, лунгенбратен“, гост му пожели да иде без трага и није се могао никакo начудити како се на све стране виче: „Јохан, саитл вајн, или Јохан, ајн брот“...

Ускоро наиђе пријатељ тога младића с којим се није годинама видео, и младићи започињу разговор о женама, о браку, о појењу, о младићским уживањима, сасвим површно и лако, у чистом стилу Ненадовићеву. Најзад се зауставе на једној иоле озбиљној теми, на преовлађивању немачког језика у Београду, и ту писац изражава своје дубоко жаљење због те појаве.

„...Ја сам јуче дошао из окружја. Кад сам видео Београд, срце ми је заиграло. За ових

седам година по спољашњем изгледу много се променуо, а по унутрашњости још више. Одем одмах у зданије у кафану да би кога позна ника старог нашао, јер ја знам ако буду моји стари познаници, они се не могу нигди изван кафане наћи. Кад тамо, на оба билијара броји се немачки. Одем горе да вечерам, изнесу ми неку цедуљу на којој немачки стоје написана јела. Келнер пита немачки шта ћу да једем. Ја се нађем у чуду, нумем да му одговорим, и сви што су око мене седели, згледају се смећећи гди ја усред Београда без немачког језика хоћу да останем гладан. Мало пре идући овуда сокаком, свратим се да једем мало слатких колача; опет у дућану она жена што продаје не зна ни речи српски... Ја видим да сам извадио пасош за Београд, а да сам дошао у Белград.“

Озлојеђен на све ове „културне ласте“ и вајкајући се што се код нас не учи немачки бар због Шилера и Гетеа и других списатеља, него да би се могло „унтерхалтовати у нобл друштву“ и због келнера и кафана, пријатељи одједном чују како уз музику пева један глас:

Кажи мени драга
Wer hat denn das gemacht
Да не могу спати
Bald die ganze Nacht.

Кад ја легнем спават
So träum es mir von dir.
Онда пак ја мислим
Du bist ja bei mir.

Ти не веруј људма
Sie betrügen mir.
Што они говоре
Gar über mich.

И писац закључује с тугом да како сад ствари стоје, да ће и ова песма кроз неколико година доћи у збирку наших народних песама.

Наш свет воли песму и свирку, и не може никад да се лиши њих.

„...Купалиште и пивара увече, а особито кад је недеља, нигда нису без музике и песме, а кад-кад обадвоје заједно. Варошка банда има првенство. Кад она оде, ређају се остали музиканти по један или по два. По гди који Талијан са својом необичном музиком, и чак по гди који Савојард са својим вештим ударањем у свој народни инструменет, који обично прати са различним звиждањем на подобје сваке птице, или по гди који остарели Саксонац са својим верклом, путујући по свету, забаве се по гди што и у Београду, и за готове новце покажу своју вештину и развеселе друштво. Тога вечера пошто оде грађанска банда, нађе се друга музика. Један је свирао у ћимане, други који слеп беше свирао је у једну другу справу, и ко би знао

* Зграде у данашњој Босанској улици.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

како се тај инструменат зове... Београд је срећан да оне лепе арије за које су сада у Еврупи умукле све музике — слуша. Марселез, Кошутов марш, „Устај, устај, Србине“ — све се мења једно за другим...“

Као што се види, стари Београђани нису били велики пробирачи у музици, али су је зато ипак волели као и ми, а код њих је она постизала и један сасвим позитиван успех: свагда је публикум у башти веселила и одушевљавала к пиву.

Међутим, пао је већ мрак, а пошто свет није помишљао да се растури, то припалише фењере и свеће са стаклетима наоколо запале се на сваком асталу. „Одушевљен овим

призором, тако новим и напредним за примитиван Београд, Ненадовић, ватрени присталица сваког напретка, узвикује победоносно: „Видело се као у подне. Човек са својом вештином пркоси правилима природе.“

Ту је у 55 броју *Шумадинке* прича прекинута. Али и догде, чини нам се, да смо добили један утисак из београдског живота половином 19 века.

И по другим рубрикама *Шумадинке*, у којима се сваког часа додирују савремене прилике, могли бисмо оцртати и друге стране београдског живота. Али то остављамо за другу прилику.

Паулина Албала

Борба око варошког осветљења у Београдској општини

Пошто су отерани Турци из Београда, године 1867, Београд се почео нагло да подиже; на све стране почеле су да се граде нове, лепе, модерне куће, пошто више није страховало од бомби и кумбара са бедема београдске тврђаве и испада турских низама и башибозука.

Тако и у Општини, почеле су да се уводе разне реформе, у модерном напреднијем духу. У те реформе, спадало је и питање *варошког осветљења*.

То је сада било једно од најглавнијих питања, које је Општина београдска требала да реши.

До тога времена, Београд је био бедно, управо никако осветљен: у главнијим улицама, у центру вароши, налазили су се пободени диреци, са петролеумским лампама, које су бацале, кроз често прљава и чађава стакла, бледу, жућкасту светлост, тако да се већ на десетину корака није ништа видело. Када је почео мрак да пада, онда су лампације, са лествицама у руци, ишли редом од фењера до фењера, наливали лампе са петролеумом и палили их.

Тако је бедно осветљење било у центру, док су периферије биле у потпуном мраку. У тим улицама на периферији, само у почетку сваке улице, налазио се, често по неки накривљени стуб са чађавим фењером, који каткад није био ни упаљен који је више служио да чува страх пролазнику, но да светли.

У то доба, сваки пролазник, који би мало задоцнио, ишао би са фењером у руци, по највише са оним од шарене хартије, који се данас виђају само у вртovima, у време домаћих вечерњих приредаба.

Тако је једнога дана претседник општине позвао на седницу општинске одборнике, ради решавања питања градског осветљења.

На овој седници, требало је да се реши: да ли да се уведе плин (светлећи гас), или, да се остане при старом осветљењу са петролеумом, са знатно повећаним бројем лампи и са савршенијим модерним лампама, које дају јачу и чистију светлост.

На ову важну седницу, беше дошао већи број одборника.

Пошто је претседник Општине изнео то питање и разложио ствар, узео је реч одборник *Игњат Стаменковић*, угледан и богат грађанин абаџија, који је имао лепу кућу у улици Кнез-Михаиловој, на месту где се данас налази Француско-Српска банка.

Енергично и мало љутито, Стаменковић рече:

— Господо и браћо! Ја налазим, да нама није потребно друго осветљење. Овакво какво је довољно је и добро је.

Поштени људи и домаћини, они су увече у својим кућама, а за лумпове и ноћне скитнице општина да троши паре, ја не дозвољавам и противан сам предлогу, да се мења варошко осветљење.

Овај говор Стаменковића, изазвао је веселост и смех у целом одбору.

Међутим, уважени грађанин Стаменковић доживео је, да се увече из своје радње враћа кући кроз улице лепо осветљене електричном светлошћу и без сумње је тада увидео, да је тако много боље и угодније и да лепо осветљена варош корисно и угодно служи и пословним људима и људима „поштеним“ и „домаћинима“ а не само „лумповима“ и „ноћним скитницама“.

Тако се и газда Игњат Стаменковић могао радо помирити са новим стањем, као бољим и кориснијим!

Влад. Ст. Каћански

Предаја градова 1867 год.

После бомбардовања Београда, наступили су били веома затегнути односи између Порте и Србије.

И једни и други беху незадовољни решењем Канлицке конференције; Турци, ради нерешеног питања о српској војсци, ми пак због нерешеног питања градова.

Међутим, Кнез Михаило ужурбано спремао се за рат. Србија је сада већ имала спремну, добро наоружану војску.

Још године 1863, Русија нам је била поклонила 70.000 пушака. Доцније, 1866 године, ми смо били набавили још 55.000 пушака, пошто нам сада Аустрија није правила никакве сметње као раније. Поред тога, Србија је располагала са добром артилеријом.

У то време, до 1867 године, Србија је имала 8 пољских и 5 брдских батерија потпуних са запрегом и довољном количином муниције.

У извештајима аустријског војног изасланика, било је написано, да српска артилерија не уступа ниучему ниједној модерној европској артилерији. Прва и друга класа народне војске, давала је 90.000 бораца, а за случај рата, Србија је тада могла да изведе на бојно поље 150.000 војника.

У то време, сва европска штампа писала је похвално о српској војсци. Једне француске новине, у једном напису о српској војсци, овако су писале: „Више је него сигурно, да би мала Србија, са својом јаком, спремном и одушевљеном војском, победила велику отоманску царевину“.

Ни Грчка ни Румунија нису располагале у то време ни приближно са тако спремном и јаком војском, као што ју је имала наша Кнежевина Србија. Евентуални напад Србије на Турску, не само на Порти у Цариграду и у Аустрији, већ у целој Европи, уливао је нелагођност и зебњу и сматрао се за највећу несрећу Турске.

Кнез Михаило је с правом рекао: „Да је слава и заслуга српске војске, што се српско име тако брзо прочуло у Европи и што се сад Србија помиње са уважањем и респектом“.

Али, сем стварања добре српске војске, Кнез Михаило је почео живо да ради на томе, да нађе себи савезнике у претстојећем рату са Турском. Он закључује читав низ уговора о савезу: најпре са Црном Гором г. 1866, по онда са бугарским револуционим Комитетом г. 1867, са Грчком г. 1867, а доцније и са Румунијом.

Сав овај успешан рад и све ове ратне припреме Кнеза Михаила, нису могле бити незапажене, ни у Турској, као ни у целој Европи.

Србија почиње да се сматра као револуционо средиште за цео Балкан. Она је била господар балканској мира. Кнез Михаило је постао носилац националне идеје не само српске, него и свих других народа на целом Балкану, која је била изражена у формули: Балкан балканским народима.

У ово доба положај Кнеза Михаила у међународној европској политици постао је угледан и значајан. Са Србијом се рачунало у свима престоницама европским и Србија је постала важан чинилац у питањима велике европске источне политике.

Као што се види, спољашња политика Кнеза Михаила подигла је углед Србије на завидну висину.

Овакова је била ситуација пред предајом градова.

Београдски Турци
(Из Музеја О. г. Б.)

Пуних пет година Србија је стајала у веома затегнутим односима са Турском.

Градско питање налазило се нерешено, стајало је на мртвој тачци.

И одједном, изненада и неочекивано, градско питање опет долази на дневни ред, постаје акутно и решава се зачудо брзо у нашу корист повољним стицајем околности.

И ако је изгледало да се градско питање не може решити без рата, одједном, оно се решава брзо и без капи крви.

До године 1867 у свима питањима нашим са Турском, Русија и француска стајале су уз нас, Енглеска и Аустрија вазда на страни Турске. Ова подела Великих сила утицала је неповољно на наше ствари, и вазда сметала нашим жељама и потраживањима. Али ова равнотежа Великих Сила, одједном се квари у нашу корист а на штету Турске.

Новостворена политичка ситуација овако је сада изгледала:

Аустрија побеђена код Кенигреца, у рату са Пруском, била је исцрпљена и налазила се за више година неспособна за сваку акцију. Да се Источно питање не би покренуло за време њене немоћи, без њеног учешћа, она гледа да задовољи Србију, знајући добро, да је мир на Балкану у рукама српскога Кнеза.

И она даје миг Србији да покрене поново у Цариграду градско питање.

Истовремено, са овим повољним за нас обртом у аустријској спољној политици, догађа се један повољан обрт и у турској политици.

Године 1866 на Крипу избија грчки народни устанак, који турска не може лако да савлада. Порта се налази у великој неприлици и још више у бризи, да се овај грчки устанак не прошири даље и не изазове немире на целом Балкану. Порта је сада вољна да задовољи Србију, да би је задржала од сваке акције, за време док она не сврши са Грчком.

Тако Кнез Михаило покреће поново градско питање и тражи градове у Србији и Порту му их без икаквих дискусија обећава и даје.

Услови постављени са турске стране били су веома кратки и више формални:

Турска повлачи своју војску из градова у Србији, које ће сада посести и чувати српска војска Кнеза Михаила, као верног вазала Султановог. Поред српске тробојке, на градовима ће се лепршати и црвена турска застава са полумесецом, у знак још и даљег турског господарства.

Поред овога, Порта је много полагала на то да Кнез Србије дође у Цариград на подворење своје сизерену Султану. Ова посета Кнеза Михаила, у овом тренутку, имала би велики значај за Турску, јер би ова посета српскога Кнеза била видан знак и доказ да српски Кнез живи у пријатељству са Султаном, што би неоспорно утицало мирољубиво на све народе на Балкану и сузбило њи-

хове револуционарне и агресивне смерове. А сигурност и мир на Балкану, у овом тренутку, када је Турска водила рат са Грчком, Турској је био неопходан.

Ово су били главни, више формални услови са стране Турске, које је Кнез Михаило са мирном душом могао примити по цену добијања градова у своје руке.

И тако, крајем месеца марта, Кнез Михаило је кренуо за Цариград.

ПОСЕТА КНЕЗА МИХАИЛА ЦАРИГРАДУ

Кнез Михаилова посета очекивала се на Порти са великим нестрпљењем и задовољством. У Цариграду су врло свечано дочекали српскога Кнеза, који сада први пут долази у Цариград, показали му своје благовоељње и своје пријатељско расположење.

У пратњи Кнежевој налазила се депутација од преко двадесет најугледнијих личности. Све што је Србија у то време најбоље у политичком, државничком и војном погледу имала, сачињавало је ту елитну депутацију. Овде ћемо навести само главне личности: Министар Војске Миливој Блазнавац; српски посланик у Цариграду Јов. Ристић; државници Јован Мариновић, чича Никола Христић, Црнобарац, Филип Христић, кнежев секретар Јоксич; од војника: стари Жабарац, пуковник г. Франо Зах, Антоније Книћанин, Бели-Марковић, Бојовић, неколико млађих официра на служби у Двору и још два татарина, татар Инџе и татар Петко, у богатим оријенталним костимима.

Овом одабраном депутацијом Кнез Михаило је желео да импонује на Порти и да покаже са каквим интелектуалним и војничким снагама мала вазална Србија располаже.

Кнез Михаило као гост Султанов, отсео је у једном раскошном дворцу, где су дошли да га поздраве први великодостојници Турске, паше и везири.

Првога петка, другога дана по Кнежеву доласку, самодржац велике Отоманске царевине, Султан Абдул Азис, примио га је свечано после селамлука, окружен многобројном свитом турских великодостојника, и тада му је ласкаво рекао: „Ја сам веома радостан и задовољан да видим пред собом једног од првих и најзначајнијег управљача једне од мојих најлепших покрајина, са којом управља тако мудра глава на срећу његовог народа и на задовољство Турске“. Онда је Султан додао да његову верност и оданост високо цени и да у свако доба може рачунати у његову царску наклоност.

Када се Султан повукао био, онда је Кнезу министар Спољних послова предао велики орден Османлије у бриљантима, окачивши му га својом руком о врат, док је војна музаки интонирала свечани марш.

Тога дана био је у част Кнежеву прире-

ђен велики гала-ручак, коме су присуствовали поред турских великодостојника, и Васељенски Патријарх и амбасадори страних држава.

После су се ређале разне друге свечане приредбе једна за другом за Кнежеву пратњу. Онда је био приређен свечани пријем у Патријаршији на фанару где је Кнез Михаило уз пуцњаву прангија и грување звона са свију цркава био дочекан од једне друге поворке православних митрополита, епископа и калуђера из целог православног истока и где му је Васељенски Патријарх, уз благослов, прикачио на груди велики орден Спаситеља, на дугачком златном ланцу, украшен драгим камењем.

После тродневног бављења, Кнез Михаило је оставио Цариград и са својом пратњом укрцао се на Султанову јахту и кроз Црно Море ушао у Дунав искрцавши се у Радужењу.

При одласку, Кнез је био обасут многобројним скупоценим поклонима, између којих су му највећу радост чинили два пунокрвна арапска пастува, ванредне лепоте и вредности, најлепши поклон Султанов.

ПРЕДАЈА ГРАДОВА

СВЕЧАНО ПРЕДАВАЊЕ БЕОГРАДСКЕ ТВРЂАВЕ, 6 АПРИЛА 1867.

Април 6 године 1867 био је датум у животу престонице Србије, Београда.

Тога дана, београдска тврђава, — са вечном напереним топовским чељустима на варош и са посадом намрштених турских низама, и што је и дан и ноћ притискивало груди српском становништву и уливало му страх и стално неспокојство, — прешло је у српске руке. Турског низама на градским бедемима замену је дични српски војник, место гломазних турских топова, београдску тврђаву красила је српска артилерија.

Београд је постао слободан и свој.

Разумљиво је дакле, да је овога дана београдско грађанство, као и цела Србија, била обузета необичном радошћу и махнитим весељем. На ову велику и ретку свечаност народ је стизао из свију крајева Србије. Био је дошао и велики број прекосавских Срба, који су могли да добију објаве, пошто су аустро-мађарске власти спречавале одлазак Срба у већим масама, или они који су се неким начином успели да прокријумчаре.

Тако се овог дана у Београд слегла огромна маса света, која је још од ране зоре прекрила била све београдске улице.

Свечаност предаје имала је да буде непосредно испод београдске тврђаве на Калемегдану. Ту је била подигнута једна трибина.

Недалеко од трибине стајала је упарађена српска војска, са заставама и са војном музиком.

Већ око 8 часова изјутра, једна непре-

гледна маса света беше притисла калемегданско поље и испунила све оближње улице.

Око 11 часова, Кнез Михаило се појавио на свом историјском белом хату, праћен Министром војске и вишим официрима.

Његова импозантна фигура беше све задивила и одушевила. Био је обучен као стари српски витез из доба Цара Душана. Он је на себи имао душанку на којој су дугмета блистала у драгом камењу; поврх душанке био је пребачен огртач од кадифе, опточен скупоценим самуровим крзном и са великом јаком од самура. Овај огртач одржавао се помоћу две велике сребрне копче са златним ланчићем, које такође беху украшене драгим камењем. На глави је имао самур-калпак са челенком, на ногама високе чизме, са великим мамузама, у којима је такође блистао по један алем. О бедрима висила му је крива сабља позлаћена и искићена мноштвом драгог камења.

Права слика једног царског витеза. При његовој појави, једно урнебесно, дуготрајно клицање из стотине грла, потресало је ваздух. Према њему су пружале руке, капе су бацане у вис у неописаном одушевљењу и цела та маса људи са једним непрекидним и дуготрајним усклицима: Живио! Живио!... кретала се пратећи Кнеза. Том клицању није било краја, ни кад се Кнез изгубио из вида, зашавши у градско поље.

Мало после појавише се дворске екипаже. У првим колима, налазила се стара Кнежева стрина, г-ђа Томанија Јеврема Обреновића са својом ћерком г-ђом Анком Константиновићком и унуком Катарином. У другој екипажи била је г-ђа Ана господара Јована Обреновића са госпођом Перком, бароницом Николићком, сестром Кнеза Михаила, у трећој екипажи налазила се госпођа Ермила Чупићка, ћерка Господара Јована, са г-ђом Савком бароницом Бајић, другом Кнежевом сестром. Оне су од Кнеза биле позвате на ову свечаност и дошле су са својих спахилука у Мађарској. У четвртој екипажи налазили су се дворски часници.

Пролазећи крај упарађене српске војске, Кнез Михаило се за тренутак заустави, поздравивши војску:

— Здраво, јунаци!

— Од Бога ти здравље, Господару! — захори се у један глас, снажни отпоздрав из стотине младих војничких грла.

Музика засвира „Пред перси!“

Према српској војсци, на супротној страни, стајала је упарађена турска војска. Пролазећи поред ње, Кнез је поздрази салутирајући, а турска војска на овај поздрав одговори у један глас: „Падишиха чок јаша!“ — поздрављајући свога Падишу.

Недалеко од трибине Кнез сиђе са свога коња и упути се ка трибини у пратњи своје војничке свите.

Ту, и испред трибине, налазили су се

већ окупљени чланови владе, стари саветници и виши државни чиновници а са друге десне стране, налазили су се заступници страних држава, генерални консули у својим парадним униформама.

Кнез Михаило, видно расположен, поздравио је љубазно присутну господу.

Када се Кнез Михаило успео на трибину, ту га је дочекао заповедник београдске тврђаве, дубоко се поклонивши пред њим. Кнез му је пружио руку.

Сада је настао величанствен и дирљив тренутак.

диже их намерно тако високо, да их је цео свет могао да види.

У томе тренутку музика засвира омиљени марш: „Праг је ово милог Српства“ а из хиљаду грла захори су једно громко, дуготрајно клицање, које је надјачало и заглашило силне звуке инструмената војне музике.

Тада Кнез узе те кључеве, које је држао у руци, предаде Министру војске Миливоју Блазнавцу, који је стајао са десне стране до њега, док се на левој страни налазио српски посланик у Цариграду Јован Ристић, „десна рука“ Кнеза Михаила у том историјском чину,

Кнез Михаило прима од Турака градове у Србији
(Из Музеја О. г. Б.)

Један виши турски официр предао је Ашир Паши, команданту тврђаве, један јастук од црвене кадифе, опгочен златним гајтаном.

Паша узе јастучић из његове руке и, дубоко поклонивши се пред Кнезом, поднесе га српском владару.

На јастучету налазили су се градски кључеви.

Кнез Михаило, видно расположен, — узбуђен, покони се доста дубоко пред пашом (овај Кнежев поклон, бесумње, је био један израз поштовања и захвалности управљен више Султану него паши, чиновнику Високе Порте), и онда подиже са јастучета кључеве, по-

— као што га је сам Кнез Михаило назвао.

Сада је настао други величанствен тренутак.

Српска државна тробојка уздиже се горе на бедуму београдске тврђаве, поред турске црвене заставе са месецом и звездом, а вод српских војника појављује се горе на бедуму, на коме се налазио турски низам на стражи, са пушком у руци. Када му српски водник приђе и хтеде да узме пушку из његове руке, турски стражар га мрко погледа и одгурну од себе, не дајући пушку из своје руке. Овај колико ни мио, толико и комичан приказ, публици је пропратила великим смехом и пље-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

скањем, док један турски бимбаша дотрча и истрже пушку из руке дрског и непослушног, но свакако патриотског турског војника, па је предаде српскоме стражару; хиљаду руку почеше бурно да пљескају, дајући на тај начин израза својој радости.

И док је српски војник са пушком у руци, шетао горе по бедему, доле је Кнез Михаило примао честитања страних дипломата и српских Министара и саветника.

Овим је била завршена ова вилечанствена церемонија.

Београдска тврђава дошла је у српске руке, постала је наша, а тиме је збрисан последњи трај вековној турској ђосиодарства и османлијске тираније и обести.

Кнез Михаило је поново усео на коња, пробијајући се са муком, кроз непрегледну раздрагану и одушевљену масу света, која је као махнита, трчала за њиме, кличући му до изнемоглости. Од узвика: „Живео!... Живео, Господару!“ проламао се ваздух, надвикујући и звуке војне музике и брујање звона са Саборне цркве.

Све до Кнежевог уласка у Конак, гомиле народа су трчале за њиме, да га се што дуже нагледају и да му се диве.

Ово весело, могло би се рећи лудачко расположење, трајало је преко целог дана, до дубоко у ноћ. Људи су се грлили, плакали и певали.

Нама, малој деци, доле у Савамали испред Ђир-Тасине кафане, савамалски трговци бацали су кифле, перече, погачице и разне слаткише из препуних котарица.

— Грабите, децо, да упамтите овај дан — довикивали су нам весели стари трговци.

А када се спустио први мрак, тек тада је настало право весеље. На прозорима свију кућа биле су упаљене лојане или воштане свеће, а на угловима улица горела су запаљена бурад од катрана, поред многобројних буктиња, које су биле намештене и запаљене по улицама. То је билла једна велика досада невиђена „лимунација“ — као што се тада говорило.

Кроз тако осветљене улице тискао се свет а на раскрсницама и пред кафанама играло је коло. Са свих страна разне музике: циганске музике, хармоникаши, верглаши, чехиње са харфама, бубњеви, дахире, гоч и таламбаси, а на свима крајевима вароши хориле се песма.

А тек тамо на Батал-џамији владала је невиђена живост и весеље.

Цео овај простор изгледао је као у пожару, осветљен, јаче но по дану, буктињама, запаљеним бурадима од катрана и великим упаљеним ватрама. Ту су пламтеле три-четири велике ватре, на којима су се на великим ражњевима пекли овнови, телад и прасци. Около њих тискао се свет. Опет мало даље, из великих буради точило се народу вино и ракија. И ту се водило коло.

Свет је већ био полупијан, не толико од вина, колико од раздраганости и весеља.

Тек после поноћи, уморни Београд, предао се сну.

После предаје београдске тврђаве, од 6 до 14 априла, и из свију осталих градова у Србији: Из Ужица, Сокола, Смедерева, Шапца и Фестислама (Кладова), турски се гарнизони редом повлаче и напуштају Србију, а те градове поседа наша српска војска.

Владислав Ст. Каћански.

Кнез Михаило и Ђир-Гуша

Једног лепог пролетњег дана, године 1862, Кнез Михаило је изашао био да се мало прошета у пратњи свог ађутанта. Када је пролазио Узун-Мирковом улицом, из кафане код Гушанца, баш је излазио Ђир-Гуша, идући Кнезу у сусрет.

Још поиздаље, Кнез Михаило приметивши га, осмехну се на њега благонаклоно.

На једно два корака испред Кнеза, Ђир-Гуша застаде, прекрсти обе руке на груди, по старом турском адету и дубоко се поклони.

— Како си ми, Ђир-Гушо? — упита га Кнез љубазно.

— Хвала Богу, добро сам, Господару — одговори му Ђир-Гуша.

Ђир-Гуша је био у старинском турском оделу: широке чакшире, ћурче и фес на глави. (Стари Ђир-Гуша је деда по мајци г. г. Боже и Душана С. Николајевића).

У то време, Кнез Михаило је отпочео био да уводи разне реформе. Нарочито је ишао за тим, да уклони и збрише све видне трагове турског господарства и моћи. Тако су сви чиновници морали да збаце фесове са главе и

да турско одело замене европским оделом. И док се све чиновништво реформисало, већи део грађана, налазио се још у старинском турском оделу.

Видевши и угледног грађанина Ђир-Гушу, још у турском оделу, Кнез му рече:

— А море, Ђир-Гушо, кад ћеш ти да промениш то одело?

Ђир-Гуша понова прекрсти руке на груди, дубоко се поклони, па му рече:

— Онда, Господару, кад отераш Турке из Београда.

Овај леп и духовит гест старога Гуше, Кнезу се необично свидео.

Кнез се пријатно осмехну, потапка Ђир-Гушу по рамену, па му рече:

— На то нећеш још дуго чекати, Ђир-Гушо. Дајем ти моју поштену реч!

И Кнез Михаило је своју реч одржао.

Те исте јесени, године 1862, после Бомбардовања Београда, у Београду се више није видео ни један Турчин!

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А
Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Стари водоводи, чесме и бунари у Београду

III Варошки или мокролушки водовод

1

У ул. Војислава Илића бр. 135, а у башти пок. Денка Стојановића, постојали су извори код „Три крушке“. Од тих извора вода је ишла зиданим каналом, преко њива и ливада, на стару козару на Пашином Брду, па на *Кршну ћуприју* у Шуматовачкој ул. где се је налазио аквадукт. Ту је долазила и вода од *Три шахта* који су били у дворишту данашње школе Војислава Илића. Од *Кршне ћуприје* вода је ишла ливеним цевима ул. Шуматовачком, па преко Неимара, Карађорђевог парка и бив. Војног сењака у резервоар Војне болнице, направљен 1891 са запремином од 100 м.³, а који и данас постоји.

Од резервоара вода је ишла ул. Гарашаниновом до Цветног трга, па ул. Краља Милана, Кнеза Михаила, Краља Петра, Богојављенском, Поп-Лукином и Босанском, дајући испут воду чесмама, о којима ће мало доцније бити говора.

Овом водоводу, почев од 1891, помагао је бунар у згради „Мала црпка“, близу фабрике Вшетечког. Тај бунар је давао око 3 литра воде у секунди. Због ниског водостања у бунару, вода је Волфовом локобилном потискивана у Врачарски резервоар, у који је долазила и вода из Варошког водовода.

Прва глава овог водовода налазила се је у „Кусом потоку“ код *Кршне ћуприје*. Извори код Три крушке имали су горњу и доњу главу. Горња је имала димензије: дужину 2.5 м., ширину 1.8 и висину 2 м., и била је засведена циглом. Доња глава, озидана и засведена, била је дугачка и широка 2.5 м. и висока 3 м.

Поменути извори давали су у једној секунди грама воде:

код „Кршне ћуприје“	2500	1500	860
Мали извор испод I главе	300	120	40
Код „Три крушке“ горња гл.	6000	300	—
„ „ „ доња гл.	3000	500	150
Свега:	11800	2420	1050

Прва цифра означава највећу, друга средњу, а трећа најмању количину воде.

Не зна се колику су количину воде давали извори код „Три шахта. Према казивању инж. г. Катаринића, под чијим је надзором грађена школа Војислава Илића, све оно земљиште било је јако подводно, због чега је око школе изграђена дренажа. Том приликом,

два шахта су затрпани слојем земље од 4 м. а један је остао и њиме вода иде каналом до *Кршне ћуприје* а одатле у канализацију, у коју су спроведени и извори код саме ћуприје.

Чубурски поток, који почиње од школе Војислава Илића, добија воду од она два затрпана извора. Количина воде обилна је само после јаких киша: иначе се и не опажа.

Подаци о каналима овог водовода и изворима узети су из Управе Водовода. Њих је средио и описао г. Тиослав Тошић, бив. шеф водоводне мреже у пензији. На лицу места све изворе нам је показао г. Стева Димитријевић, садањи помоћник шефа мреже.

Иако је изгледало да се тим подацима нема шта додати, случај је хтео друкчије. Пре 6 месеци пронађени су нови трагови водовода у продужењу улице Војислава Илића, на 300 м. далеко од Денкове баште, у близини Трошаринске станице, а на имању Саве Ђорђевића, предузимача.

Приликом нивелације дворишта, нађена је водоводна цев од печене земље, облика коничног, пречника на једној страни 12½ см., на другој 15½, а дужине 42 см. Тај канал од цеви, које су лежале на постољу од ломљеног камена, ишао је од извора под једним брестом, на 300 м. источно од овог имања, и на средини дворишта улазио у шахт, у коме су постојале терације за развод воде. Један канал водио је у Денкову башту, а други у Маринкову Бару.

Шахт је био висок 1½ м., а пречника 1 м. Сав је био озидан римским циглама, четвртастим, дебљине 4 см. И цигле, и постоље, на коме су биле цеви, све је било заливано врућим кречом. Нажалост, све је то уништено. Радници, не знајући за значај тога и немајући никога да их спречи, све су то уништили, и од свега остала је само једна цев. *А те цеви и шахт јесу римска творевина*, што се јасно види из облика цеви и цигаља, и начина зидања.

Проналазак овог водовода на месту где су и данас претежно њиве, намеће нам ова питања: 1) Шта је требало Римљанима да спроводе воду у Маринкову Бару и Денкову башту? и 2) Да ли је канал водовода ишао и ван Маринкове Баре? Пошто је у Маринковој Бари увек било, па и сада има добре бунарске воде, то је свакако водовод ишао

и даље, ка данашњој Ауто команди, где је морао постојати неки логор.

Од Денкове баште ка вароши нема римских трагова, а то значи да је и ту био неки логор. Према томе, Римљани су знали и искоришћавали и изворе код „Три крушке“ у Денковој башти.

На целом том простору па све до Ауто команде мораће се још много шта открити. Зато треба обратити строгу пажњу да се не би ништа уништило.

Извори код „Три крушке“ данас не постоје. Постоји један други извор и на њему зидана чесма, али је вода загађена. То нам је рекао инж. агрономије г. Коста Поповић, зет пок. Денка.

Од *Пашине чесме* па до *Три крушке*, а то је у ваздушној линији око 1 км., ишао је зидани канал, у коме се налазила цев од керамике пречника 12 $\frac{1}{2}$ см. и кроз њу је ишла у Денкову башту претекша вода из Римског водовода. Тај канал је новог порекла и изградил га је Општина београдска да би појачала варошки водовод.

2

Вода из варошког водовода спровођена је и то: ван вароши цевима-чунковима од печене земље, а кроз варош ливеним цевима. И једне и друге биле су пречника 125 м.м., односно 12 $\frac{1}{2}$ см.

Нема података, те се зато и не зна кад је варошки водовод изграђен. Стари Београд, онај до шанца, имао је чесме и за време Карађорђа. Највероватније је да су тај водовод изградил Турци, а Срби га постепено проширивали уводећи нове чесме. Кад је створена прва општинска управа у Београду, она је у свом буџету имала позицију за плату чесмеџије која је 1841 износила 4.400 гроша годишње, а такође и позицију и за оправку чесама у 11.000 гр. годишње.

Први писмени докуменат о оправкама водовода и чесама имамо из 1862. Ранијих података нема и зато што је 1859 изгорела зграда општинска са целокупном архивом.

Тај извештај о радовима у 1862 објавио је „Видовдан“ у броју од 24 маја 1865 и он гласи:

„Год. 1862 и 1863 општина београдска урадила је на водоводу ово:

1 За прављење новог канала од Кршне ћуприје на Симићевом мајуру, у дужини 871 м. 54.993,33 гр.

2) За чишћење канала у варошком водоводу од прве главе до нозог канала кроз Симићев мајур до вароши, у дужини 1400 м. као и римског канала у дужини 400 м. и с поправком зида и свода на 40 м. дужине. 9931,30.

3) За истраживање канала у дуж. 700 м., за поправку разрушеног зида и проваљених сводова у

дуж. 20 м. и за ношење нових чункова у дужини 246 м. 10.435, гр.

4) Уопште за оправку водовода у 1862/63. 5000 гр. Свега 80.359,53 гр.

Овим се добило то што сада има 35 извора који снабдевају 11—12 чесми, а до 1863 било је 17 извора и снабдевали су 3—4 чесме.

За трошкове водовода узет је зајам у 2000 дуката од Управе фондова. Дукат рачунат у 56 гроша.

Н. 1979, у Београду, 22 априла 1865

Претседник општинског суда, Јован Смиљанић. Деловодитељ, Лаз. Прапорчетовић.”

Из овог званичног извештаја види се да је 1863 у Београду било свега 3—4 чесме. То изгледа невероватно. Да видимо како је било раније. Белешка у Српским новинама од 3 јануара 1852 каже:

„Што год у Београду мотримо, све сведочи да је Београд озбиљно напредовати почео, да расте његово благостање, да он увиђа свој задатак бити огледало Србије. Многобројне чесме које од толико година засушене стајаху, све су прошле године протекле, и тако је престала она велика нужда за водом која је од пре у вароши владала“.

Али, то добро стање није дуго трајало. Већ 1858 „Родољубац“ у броју од 3 септембра, писао је:

„Познато је свакоме да су нам чесме по већој части, а нарочито оне по варошима, од Турака остале и до нас је стајало само то да их у добром стању одржимо поправљањем или дотеривањем. Па шта смо досад у Београду на чесама поправили? Не само што су нам чесме неке без воде остале, и што се тако од дана на дан запуштају и руше, већ су и ове постојеће новим поправљањем често без воде, што се час на једном, час на другом месту, цеви пропуштене кроз земљу кваре, те тако је нередко већа част житељства принуђена место чисте изворске воде пити нечисту, замућену Савску воду“.

Том кварењу цеви били су и сами грађани криви. „Они су, — (како је писао Владан Ђорђевић у једном свом извештају, — општинске водоводе отварао како је који хтео, и на свом имању градио ђеризе, или и формалне чесме.“

Што је овако стање било, кривица је и до општинских управа које су лабаво вршиле своју дужност.

Приликом реконструкције водовода 1890—1891 Варошки водовод спојен је са Булбулдерским. Од улице Кнеза Михаила, Варошки водовод ишао је поред Споменика ул. Француском до Госп. Јевремова, одатле је скретао у Скадарску, ишао њоме до Видинске и код пиваре се спајао са Булбулдерским.

Из Годишњака Општине београдске за 1902/903 види се да је Варошки водовод давао:

1888 године	250 м ³ воде
1902 године	170 м ³ воде
1903 године	120 м ³ воде

Из Варошког водовода примале су воду следеће чесме:

1) *Чесма код Саборне цркве.* То је била врло стара чесма и спада у ред оних које су нам од Турака остале. Из Стевчињих мемоара види се да је постојала и 1839. Он о томе пише:

„Кад дођосмо близу старог конака Књажевог, код чесме, јербо је чесма онда била близу конака старог, а не гди је сада (на улици горе више, између цркве и школе, са славинама на улици) а и конак Књажев гди је сада Митрополија.“

Где је био стари Конак, па после Митрополија, ту је данас Патријаршија. У том старом конаку Кнез Милош је абдицирао 1839.

Треће место било је пред оном старом зградом, у ул. Краља Петра бр. 4, где је некад била Учитељска школа. То се види из говора претседника општине Живка Карабиберовића, који је на одборској седници од 30 априла 1888 рекао:

„Тако исто и ону чесму код Саборне цркве требало би изместити тамо код Учитељске школе, где је негда и била чесма, како не би онде на путу сметала.“

Одборник г. Коста Главинић придружио се том предлогу и додао:

„Она код Саборне цркве прилично стоји у добром стању, али је скоро на сред улице па одмах пада у очи.“

Четврто место је пред црквом, а пето опет пред учитељском школом.

Како је тај крај некад изгледао, види се из овог огласа који је лист „Будућност“ објавио 12 марта 1874:

„Имам празан плац у главној чаршији више Саборне цркве до плаца пок. Живка Борђевића. Чујем и читам из новина да овдашњи цигани траже од општине место где ће да се стане и раде. Ево, ја им дајем тај мој плац дабе. Нека на њему подигну черге, нека кују и дувају у мехове. Ништа им узети нећу, но само постављам услов, да се селе и да ми врате плац онда кад буде готова „вајна наша регулација.“

Јован Анђелковић, ћурчија.

На том месту сада је она зграда у Грачаничкој 3 и Краља Петра 9. Кућа тог Јована и сада постоји у Богојављенској ул. бр. 6.

Чесма код Саборне цркве имала је једну славину и давала 339 грама воде у секунди.

2) *Делијска чесма.* — Спадала је у ред врло старих чесама. „Мале новине“ од 16-II-1889 кажу да је подигнута 1843. И ова чесма је мењала место. Пошто је стара срушена 16 фебруара 1889, друга је подигнута преко пута, онде где је сада излог радње Ђуре Јановића у ул. Вука Караџића. Та друга чесма срушена је 1913 кад се почело копати за темеље палате Академије Наука.

О тој старој (првој) чесми, „Мале новине“ у поменутом броју писале су:

„Ко зна Београд пре 20 год. (1869) сећаће се да је на оном месту, где је сада Панђелина кућа, па све до саме „Слоге“ била огромна башта Карађорђевића, пуна цвећа, шибља и јоргована. Тај део садање улице Кнеза Михаила био је тако узан сокачић, да је половина чесме била на улици, а половина у башти, којој је чесма и припадала. На место ове чесме подигнута је у непосредној близини друга чесма, на углу старог гимнастичког плаца који је уступљен Академији Наука.“

Стара чесма је била онде где је данас радња Ђукановића — угао Кн. Михаила и Вука Караџића.

Башта Карађорђевића обухватала је овај простор: ул. Вука Караџића (58 хвати); Кнеза Михаила (98 хв.); Краља Петра (15 хв.) и Цара Лазара (хв.?).

Своје име чесма је носила по Делијском конаку, који је био у истој улици. У њему је становао војвода, шеф турске полиције. Тај конак је купио кнез Александар.

Чесма је имала две славине, које су укупно давале 714 грама воде у секунди.

У неким огласима из 1868 ова чесма се звала и „Књажевска“ и „Господарска“.

3) *Чесма на Цветном трџу.* — Налазила се је преко пута кафане „Сложна браћа“, на углу Гарашанинове и Његушеве, пред данашњом III беогр. гимназијом.

На месту, где је сада гимназија, постојала је пре ње стара зграда, подигнута 1846 и у њој је била Војна болница.

Пошто се са водом кубурило, копани су и обичан и артериски бунар, али без успеха. Општина није хтела да направи чесму у болници. Најзад је то питање решио Кнез Милош 1860. Владан Ђорђевић у „Истоку“ за 1872 прича како је Кнез Милош позвао дворског лекара Белонија и казао му: „Чујеш Белони, дед' ти напиши парче цецуље општини па ће морати дати воду.“ Тако је болница добила чесму.

Чесма на улици имала је једну славину и давала 516 грама воде у секунди.

4) *Чесма код Вазнесенске цркве.* — Не зна се кад је подигнута. Имала је једну славину и давала 394 гр. воде у секунду.

5) *Чесма на Великој пијаци.* — Пред старом Управом в. Београда била је чесма, која је имала две славине и давала укупно 716 грама воде у секунди.

Ову чесму су подигли грађани београдски 1875. Када је Велика пијаца укинута 1928, онда је и та чесма пренета на пијац „Стари ћерам“, где се и данас налази.

6) *Чесма на Зеленом венцу.* — На углу Каменичке и Ломине била је ова чесма која је имала једну лулу и давала 259 грама воде у секунди.

7) *Чесма у Карађорђевој парку* давала је 128 гр. воде у секунди.

8) *Чесма код Болнице за душевне болести.*

9) Чесма код Основне школе на Западном Врачару.

10) Чесма код Позоришта била је пред зградом Коларчеве задужбине, онде где стаје трамвај бр. 9. Од ње је ишао канал за чесму у позоришној згради. Давала је 454 гр. воде у секунди.

11) Чесма Гарашанинова налазила се је на углу Немањине и Гарашанинове ул.

12) Тоскина чесма била је на углу Југ Богданове и Поп Лукине, с леве стране, кад се иде од Зеленог венца. На томе месту подигнута је ове године палата Ђорђа Пејановића, инд.

Чесма је била озидана, у висини око 2 м. и ширини 1.50 м. Пред њено уништење имала је две славине, које су пуштале воду кад се озго притисну. Давала је 333 гр. воде у секунди.

Чесму је подигао Ђорђе Тоска, абаџија и трговац. Кућа му је била на углу Босанске и Јаворске.

Тоска је имао и кафану на Малој пшјаци. Ту је сада палата „Бристол“.

Овај Тоска доцније је пострадао и све имање му је продато за дуг.

13) Абаџиска чесма налазила се је на углу Балканске и Краљице Наталије, с леве стране кад се из ове последње улази у Балканску. Била је врло богата водом. Давала је 1.071 гр. у секунди.

Чесма је врло стара. Подигао ју је Ђорђе Протић, попечитељ (министар) унутрашњих дела. То се види из акта Мин. Унутр. дела од 9 јула 1845, упућеног Упр. в. Београда.

„Попечитељство внутрени дела у одговору на представленије Управитељства од 16 пр. мес. Бр. 1405 одобрава да Еснаф абаџиски може на оном истом месту, гди је Протићева чесма била, т.ј. на сокаку, такову за своју потребу и ползу истог абаџиског сокака оправити, но само да исту воду оданде никуда не одводи, будући је она Протићева сопственост.“

Управитељство ће абаџиском еснафу заказати да он с тим обраћањем ове чесме на своју потребу, не може себи тако стално право стећи државине или службености, да га после нико тога лишити не може, него да се при томе имају само као прости и привремени држаоци службености сматрати“.

14) Теразијска чесма. — Постојала је између бив. кафана „Балкан“ и данашњег хотела „Москве“. Управо на оном месту, где је данас сквер, око кога обилазе кола.

Чесма је имала 4 славине које су укупно давале 524 гр. воде у секунди.

Чесму је подигао Кнез Милош. Темелј је ударен 18 јула 1859 а почетком 1860 била је готова. На њој са све четири стране стоји натпис М. О. —1— 1860. Пренета је у Топчидер 1904, где се и данас налази, али би је као старину требало вратити на своје место. То је и у интересу Београда који је проглашен

за туристичко место. Странци би имали да виде једну старину више у Београду, а то није мала ствар.

Пре ове чесме, на истом месту, била је стара чесма коју су, не зна се кад, Турци подигли. То је била неугледна чесма. Милићевић о њој каже у књизи „Село Злоселица и учитељ Миливоје“:

„Доклегод ти видиш на теразијама ону накараду, што београђани зову „Теразијска чесма...“

Ова друга чесма, из 1860 године, значајна је и због своје архитектонске обраде.

15) Чесма у Великој Касарни служила је само за потребе војске, али их није могла задовољити. Зато су војници ишли и на чесму код Вознесенске цркве.

У тој касарни до 1929 била је Народна скупштина, а сада је Команда Београда.

16) Табачка чесма. — Налазила се је у дворишту куће, у Босанској бр. 52. Та кућа сада је својина Трговачко-магазациског хуманог фонда.

Чесма је била зидана, висока до 1.50 м., и ради точења воде морало се је силазити у рупу. Имала је једну славину, из које је вода стално текла.

Кад је уведен нови водовод, чесми је укинута вода, али сама чесма постојала је све до 1929. Приликом подизања данашње зграде она је срушена.

Г.г. Исидор Николић, бив. кмет, и Мата Милојевић, бив. трг., који су нам ове податке дали, кажу да се чесма звала „Табачка“ по „табацима“, кожарима и опанчарима, који су у близини њеној имали „селије“ у којима су држали коже, па их после спремали за употребу. „Табаци“ су спремали коже за папуџије.

Чесма је била врло стара. Помиње се у једном огласу „Српских новина“ још 24 марта 1845.

Крај око ове чесме звао се је 1862 „Бандиска мала.“

17) Сува чесма. — Помиње се у „Српским новинама“ 1839 год. Кад је те године умро Милан Обреновић, онда су ковчег носили: једни од Саборне цркве до Суве чесме, други од Суве чесме до куће Гарашанинове, и т. д.

У оно доба, кућа Гарашанина била је на месту где је сада Коларчева задужбина, на Краљевом тргу, а доцнија кућа до радње Митића у ул. Кн. Михаила.

Та чесма је била на углу ул. Краља Петра и Узун. Миркове, с леве стране и на првом углу, кад се иде од општине.

Пошто се та чесма још 1839 звала Сува, значи да је била покарена.

18) Чесма испод великих степеница на Сави, постојала је с десне стране кад се озго силази. То је била као нека гвоздена купола, из које је излазила цев и имала славину.

Не зна се да ли је вода у ову чесму долазила из Варошког водовода, у ком случају

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

је канал долазио од чесме код Саборне цркве, или је то била изворска чесма.

19) *Тештердарова чесма* била је пред некадашњом кафаном „Пролеће“, на углу ул. Вука Караџића и Топличиног венца. Ту је сада кућа г. Миодрага Стаменковића.

Спроћу те чесме била је Џамија, а испред њих Тахир-Ибраимова башта, данашњи парк. Год. 1870 та башта је још постојала.

Десно од чесме, идући цркви, постојале су две чувене улице: *Сараф Костина*, сада Цара Лазара и *Јеленска*, сада Грачаничка. У ул. Цара Лазара, која није била шира од 2 м., становали су први трговци старог Београда. У тој улици је и отац г. Косте Главинића имао кућу.

Не би се смело са сигурношћу тврдити да је мрежа старих водовода потпуно испитана. И поред описане мреже, на више места у Београду налажени су зидани канали и чункови од печене земље. Тако: у ул. Проте Ма-

теје 14, (некад Бунарској, па Мајурској) у кући г. Светозара Урошевића, бив. служитеља, чунак, којим је вода текла, ишао је кроз подрум.

Поред куће г. Светозара Ђорђевића, пенз. у истој улици, бр. 16, а уз сам ивичњак, нађен је канал, озидан на свод, пречника 15 см. По положају тог канала да се закључити, да је долазио из Крунске, пресецао пред том кућом улицу Проте Матеје и одлазио на улицу Краља Милана.

Зашто је тај канал ту ишао, данас се може само претпостављати. Највероватније је да су грађани сами правили посебне канале и везивали их за главне водоводне. Свакако су то први чинили Симићи, који су у ул. Проте Матеје имали мајур са обрима.

Налажени су канали и у Васиној улици. И њих су правили грађани ради довода воде на своја имања.

Драг. Ј. Ранковић

Догађаји из београдске прошлости

СИРОТИЊСКИ ФОНД ОПШТИНЕ БЕОГРАДСКЕ

Као и данас, тако је и некада било много просјака, и они су се могли видети свуда, нарочито на гробљу и пред црквама. Главну бригу за сузбијање просјакења водила је општина. Она је давала помоћи из прилога добрих људи, затим из своје касе, а поред тога, у 1847 год. завела је сиротињске кутије које су суботом по подне ношене по вароши и грађани су прилагали, колико је ко хтео и могао. Тај обичај: да се кутије суботом носе по чаршији, и данас постоји по нашим паланкама.

Исте, 1847 год., општина београдска, по одобрењу државе, установила је *Сиротињски фонд*, у који је сваки купац непокретног имања морао платити по 10 гроша чарш. на сваких 100 гроша по вредности купљеног имања, што значи 10%. У тај фонд улазили су и прилози скупљени о великим празницима и иначе.

Акција општине имала је успеха. *Новине читалишта београдског* за 1847 констатују да нема више просјака по улицама, пред црквама и на гробљу.

Како је ондашњи Београд био мали, и прилике друкчије, ипак је та акција била интересантна и приказује нам социјалне прилике и осећања у Београду пре 90 год.

ДВА УВЕРЕЊА ОПШТИНЕ БЕОГРАДСКЕ ИЗ 1871 ГОД.

На седници општинског одбора од 11 новембра 1871, а на захтев Управе вароши Београда, Општина београдска издала је ова два интересантна уверења:

I. „Да је Никола Шоповић, трг. имовног стања доброг а владања је таквог да поверење међу грађанима не ужива без писмених докумената“.

II. „Да је Јован Миленковић-Алавантић непоузданог карактера, познат сплеткаш, смутљивац у сваком па и у политичком погледу и општина не жели да га види у својој средини као свог грађанина“. (Срп. новине од 8 фебруара 1872 г.).

Претседник Општине у тој години био је Алекса Д. Ђурић, глав. благајник (казначеј) Министар финансија.

ТЕРАЗИЈСКИ КЕСТЕНОВИ

Млађи данашњи нараштај не зна, али ми старији сећамо се врло добро кад су на теразијама постојали кестенови који су давали дебелу хладовину.

Ти кестенови посађени су 1860 год. О томе је *Српски дневник* у броју од 20 марта поменуте године донео ову белешку:

„Главна улица београдска Теразије засађује се дрвима. То ће украсити варош и чинити услугу пролазећем свету.“

Пре 77 год. наши стари ценили су значај дрвећа по улицама. На 50 год. после њих дрвећа по улицама. На 50 год. после њих, ми смо уживали шетајући се Теразијама и не осећајући припеку сунчеву.

Да ли ми данашњи чувамо оно, што је улицама посађено? Нека нам на то одговоре — и стари и млади — који немилице газе и уништавају травњаке и скверове, па се чак и љуте кад им се то примети.

Д. Ј. Р.

Развој здравствених и хигијенских прилика Београда и градова Србије

(Наставак)

Пирот се тек после Српско-Бугарског рата почео савременије уређивати. Пошто је очишћен од велике нечистоће и ђубрета, које је наведено за време рата, поправљени су друмови и попуњене јаме, а у вароши главна улица насута макадамом. Јендеци, којима је дотле отицала вода и нечистоћа, порушени су па су направљени олуци. Варош је регулисана, „буџаци и ђумези“ порушени, израђене шиroke улице.⁷²⁾

Међутим за Краљево, о коме смо раније навели белешку из 1858 већ у „Београдском Дневнику“ из 1884 (бр. 164) налазимо допис у коме се похваљује велики напредак ове вароши „да је једна од најлепших и по положењу и по уређености у Србији“. Пијаца пространа, лепо регулисана, с бунарком на средини. Од ње на све четири стране воде четири широке улице. Све су улице чисте, лепо калдрисане и већином засађене багремима.“ „Куће су лепе, чисте, већином по плану.“

У истом листу од 1885 (бр. 1) вели се за Прокупље: „Ко је Прокупље пре неколико година видео и гледа сада, мора се напретку његовом задивити. Варош је по јевропски сва регулисуана, ђамије су порушене, узане улице проширене су и калдрисане“.

Још 1894 Вилхем Кон⁷³⁾ помиње Дорћол где је раније била турска варош (а из доба Аустријске владавине немачка) на који нас потсећају још неколике мале турске куће, док је главна улица овога краја, Душанова, потпуно регулисана, широка модерна улица са свакодневно све већим бројем нових грађевина. У близини Светосавског дома још су се налазиле голе, опале зидине дворца принца Евђенија. У непосредној близини налази се јеврејски крај с многобројним турским малим кућама.

*
* *

Није без оправдана разлога, што су десетине година прошле, док су вароши и варошице промениле свој изглед. Потребан је био дубок и опсежан преображај у привредним односима и у социјалном стању становника у

Србији. Десетинама година стварала се варошка буржоазија, образовао се капитал, и стина најгорег вида финансијског капитала, зеленашки, дифернцирале су се друштвене класе или бар сталежи и слојеви, постао чиновнички ред, створен официрски ред, занатлије и трговци одвојили су се од сељака, почела се постепено подизати индустрија. Тај варошки свет више није лиферован са села, него се већ одгајивао и васпитавао као варошанин, путовао и школовао се у иностранству, стицао нове прохтеве и навике и тако наравно тражио и измене у свом начину живота и становања.

Иако је на селу најтежа и најгора периода последњих 20–30 година 19 века, варошко становништво већ се и социјално и економски довољно издвојило и обогатило, да је могло уређивати и мењати изглед старих турских вароши.

Ипак, вароши у Србији су већ у другој половини XIX века претрпеле толике измене у своме изгледу, да је Влад. Карић, одличан познавалац Србије, писао; „Но вароши су данас у Србији готово сасвим скинуле са себе старинско своје обличје, што га находимо у свих вароши у земљама, које су још под Турцима. Кривих, узаних, мрачних и прљавих улица већ је давно нестало. Тако исто и у кроју куће отпало је готово све, што би потсећало на турско доба и турски укус. Вариши у Србији, како укупним изгледом тако и улицама својим, и кројем кућа, све више личе на вароши у суседним српским земљама, преко Саве и Дунава; улице су више мање праве, довољно дугачке, а кашто и сувише широке, куће у једноме реду, под конач једна уз другу и лицем окренутим улици. У овоме су погледу вароши наших нових крајева највише заостале, али и код њих се осећа жива тежња, да се изједначе са осталим другима својим у нашој земљи.“

У 1869 непознати писац⁷⁴⁾ овако пише о Београду тога доба;

„Београд је по самом положају своме здраво место; лежи између две реке, окружен је с две стране барама, иловача му образује земљиште, шуме унаоколо нема ни мало.

„Да се очисти и оцеди бара испод Београда, то је много и много пута говорено; а

⁷²⁾ Београдски дневник 1886 бр. 41

⁷³⁾ W. Kohn, Serbien, Semlin 1894 str. 260.

⁷⁴⁾ Видовдан 1869 бр. 44.

општина се није нашла побуђена да на то коју пару потроши, већ свагда изношаше друге потребе, за које мисли да су јој прече, ваљда за то, што их интересовани људи боље подупиру.

„Да се свуд по вароши направе канали те тиме и „дренаж“ да се заведе те да вода у њих отиче и тако влажно земљиште цеди се, то је доста пута наређивано да се у њих не пушта нечистоћа, која, као на пр. нечистоћа проходска, не може да отиче, него остаје и развијање смрада умножава. Ово је било и усвојено, али сад се и од тога одустало; шта више место да воду што с чесме отиче пуне у те канале, општинска власт одвраћа воду од канала, па је пушта по улицама, да се баре праве.

„Чиста и добра вода за пиће то је једна од првих потреба. Општина београдска место да такве воде има и на све стране по вароши је подели, има само неколико чесама, у које вода долази кроз неке проваљене и отворене канале, те кад киша падне, потоци каљаве воде падају на канале, ту се с пијаћом водом мешају и праве је најнездравијом на свету. Познато је да се често најисквареније брашно туче и просејава на очиглед публике, а хлеб од тога се брашна за житеље у вароши пече и продаје без икакве сметње.

„Зна се да се често рђаво и „громуљасто месо продаје по касапницама, а месни надзор ту не види нико, јер општина нема дотичног лекара.

„Зна се да је по јавлијама у вароши, може се рећи у 7/8 делу, највећа нечистоћа, јер ђубре лежи у читавим гомилама, а томе се до сад није могло доскочити, јер људи сами неће, нити осећања имају да куће чисто држе, а неки опет и не дају да се људима долази у кућу те да се гоне да чисте, изговарајући се да се тиме тобож вређа градска слобода.

„Познато је да се лумповања, ноћна банчења и пијанчења све више код нас умножавају, а нико не нађе да се то регулише и што је преко мере забрани; но напротив још се налазе слободњаци, који распуштеношћу бране да се независност грађана не би повредила.”

„Зна се напослетку и то, да Општина београдска нема варошких лекара, који би сиротињу по кућама лечили, а не ће да промисле и пронађу начин, како да се удеси и искрено сиротињи помаже у болести, већ само привидно скида са себе одговорност и сиротињи пружа безуспешну помоћ, па онда наравно је да више умире но што би морало умрети.”

Ми се данас никако не можемо сложити с мишљењем писца, да је Београд, „по самом положају своме нездравом месту.” Напротив у овом погледу положај Београда је врло подесан за здраво и хигијенско насеље. Само његов развитак у прошлости није био правилан. Док су се срећнији градови у Европи развијали упоредо са развитком технике, про-

изводње и социјалних и културних односа. Београд је био плен завојевача, главна стратегијска тачка, капија истока у надирању ка западу. А таква судбина је и свих осталих вароши у Србији.

Морале су проћи десетине година, док су ове вароши постепено промениле турски изглед. И до данашњег дана задржале су се у многим нашим градовима зграде из турског доба. А да не говоримо о изгледу улица и насеља. Још у турско доба у већини градова, нарочито јаче развијених средишта за трговину и занатство, преовлађивале су уске парцеле са дубоким двориштем. С лица су обично, нарочито око трга и у трговачким и занатлијским улицама, били дућани и радње и велике капије с алком за улазак у двориште. Турски дућани су били обично врло мали с ћепенцима, на којима је седео сопственик и седећи робу узимао с рафова руком или штапом, те додавао купцу. Дућани су били обично груписани у покривене чаршије.

Ту је већ била клица, у колико још није за време Турака довршено, да се изгради потпуно затворен тип ових делова варошких насеља. Са доласком српске владавине и преласком тих уских парцела у српске руке нису се односи могли брзо и много у овом погледу изменити, јер ни српски досељеници нису располагали капиталима, да би могли скупити већи број суседних парцела, рушити старе мале зграде и подизати нове куће. Поред тога ни безбедност од повратка турске власти није била довољна, па су се устручавали да нешто подижу. „Истина и Београђани почеше зида-ти нове, лепе и повеће куће, али све зебоше и стрепише од топова с града. Старији, који су све зулуме турске запамтили, говорили би: „Још смо турске кираџије, а зидају куле.” — прича Сретен Л. Поповић. Због тога је било скромно и оскудно, ни нарочит намештај није набављен. За то време Сретен Л. Поповић вели на другом месту: „И чему би нам служило имати већег, што се данас каже луксуза и ствари, кад смо сваког убогога дана и часа стрепили, да оно мало што имамо не оставимо и у планину бегамо.” Још двадесетих година XIX века велики број наших вароши имао је овај изглед. У неким су се задржале и покривене чаршије. Тек двадесетих година прошлог века у Ваљево су скидали кровове с покривене чаршије и скраћивали настрешице на кућама. Иначе готово цела варош имала је дућане с ћепенцима.

Доцније су рушене старе куће, место њих су с лица подизане нове европског изгледа, али уске парцеле нису омогућавале друкчију изградњу него у затвореном систему. И данас имамо све наше вароши овако изграђене (Београд, Ниш, Шабац, Ваљево, Крагујевац, Зајечар, Пожаревац, Смедерево, Ниш итд.) Само по улицама, у којима нема трговачких и занатских радњи још се задржао стари тип

насеља с кућама отвореног типа. У варошима је несумњиво на подизање кућа имао утицај и углед на куће у крајевима изван Србије. Несумњиво да су и досељеници доносили нове типове кућа из својих крајева и подизали их пошто су прилагодили таквим кућама свој породични живот. Али и поред тога угледања несумњиво да се и у варошима, а још више по селима, можда, у највећој мери, развијала и нарочита српска кућа. Ја држим да је на развитаку те куће чак имала утицаја и далека прошлост Србије. Бар је тај утицај несумњив код моравске куће с њеним тремовима и доклатима са лучним сводовима, вратима и спољашњим украсима. Овакве прозоре и врата помиње Инперек у замковима, а и до дана данашњег одржали су се у старим манастирима и манастирским конацима. На жалост још нису нашли стручни техничари, да би било вредно проучити разне типове кућа у Србији како историјски тако и у погледу израде нарочитих типова наших кућа.

Али и ако се изглед ових вароши споро мењао, становништво се нагло размножило. У „Србским Новинама“ за 1850 саопштена је једна белешка о броју кућа у епархији Београдској у 1814 год. Писац је за поређење додао број кућа из 1848. Податке из ове белешке даћемо на другом месту, а овде само податке о варошима и варошицама;

	1814	1848
Крагујевац	25	487
Баточина	22	75
Смедерево	90	611
Рача Краг.	52	129

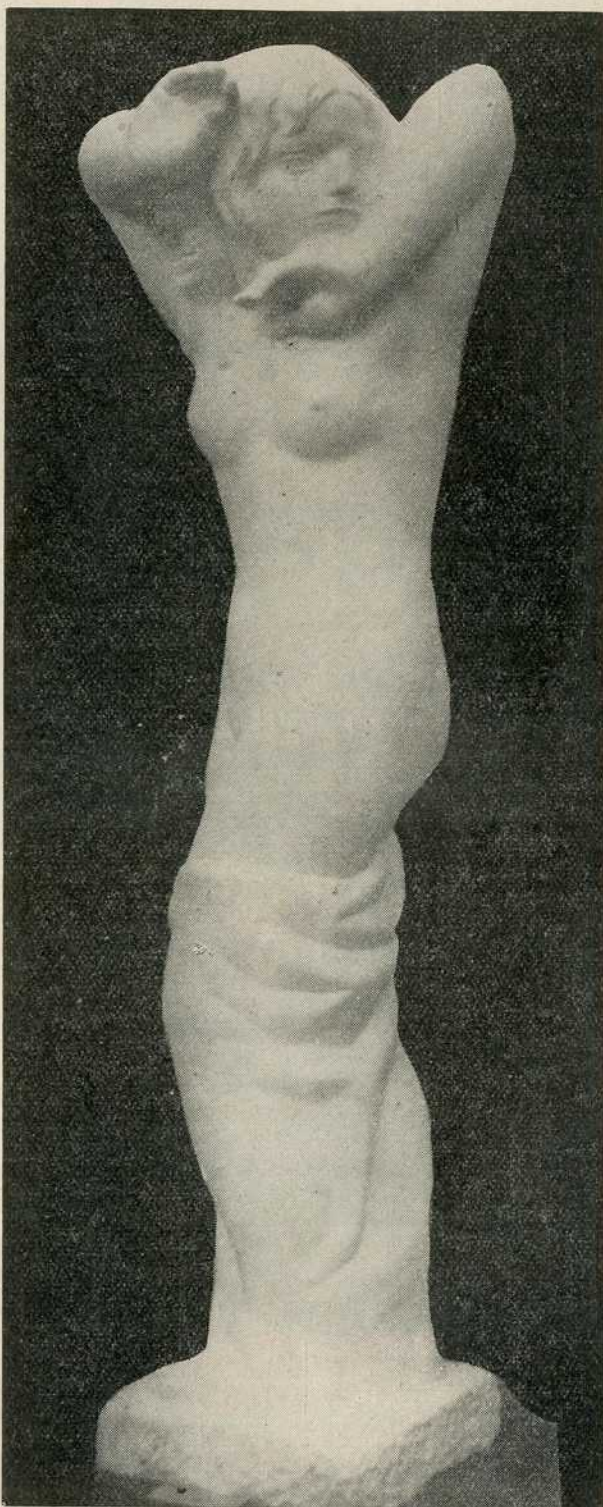
Из почетка после устанка за слабо развијене привредне односе биле су довољне вароши, затечене од Турака. У њих су се сасељавали сељаци прво као трговци, а затим, — кад су се размножиле члановима, па изделе задруге, те смањила површина земље за обраду, и као занатлије и као најамници.

Али убрзо су се показале ове вароши и варошице недовољним. Најпре друмска насеља, још у четрдесетим годинама прошлога века, са променом сеоске привреде, са преласком од сточарства на земљорадњу, постављена на згодним саобраћајним тачкама, морала су се развијати у смислу потреба нове привреде. За ова нова варошка насеља још за владе Кнеза Милоша, постојали су извесни прописи о подизању и изграђивању. Тако су постали Аранђеловац, Младеновац, Паланка, Гроцка, Баточина, Лапово, Наталници, Рача и др. Ова насеља су постала из села или из ранијих турских паланки, које су више имале значај за заштиту путева и путника од хајдука, него трговачких и занатских средишта (Гроцка, Баточина, Паланка). Насеља која су изван саобраћаја а постала су варошицама из управних потреба, тешко се развијају (Сопот Лозовик), док села, на згодним путевима и са јачим привредним залеђем узимају назив ва-

рошице, па се због привредног развитака постепеним урастањем кућа све више приближују затвореном типу насеља (Сараоце).

Д-р Стеван З. Иванић

(Наставиће се)

Кршинић: „Буђење“

(Са октобарске изложбе у павиљону „Цвијете Зузорић“)

Друштвена хроника

Трогодишњица Марсељске трагедије

— Помен Витешком Краљу Александру I —

Три године од крваве марсељске трагедије навршиле су се 9 октобра о. г. Срца свих Југословена задрхтала су при помисли на тај страхан догађај, када је пао један цин савремене историје, Ујединитељ и Организатор Југославије, Витешки Краљ Александар I. Од Његова пада загресла се цела Југославија. Загресла се, али се није распала, као што су очекивали организатори овог гнусног злочина.

Витешки Краљ Александар I Ујединитељ

Тај потрес је освестио народ, упозорио га на опасности које му прете. Уједињен у болу, народ се душевно наоружао, да брани тековине херојских генерација.

Свака годишњица ове трагедије буди тешке успомене у нашим душама. Изазива револт. Али свака значи једну тужну и сим-

боличну свечаност за Југословене. Историјске трагедије су увек јачале наш народ, уливале му снагу за отпор и за нову борбу.

Као и ранији светли гробови, и гроб Краља Александра постао је место ходочашћа, из кога пламсају идеје водиље Великога Краља и осветљавају путеве којима ступа цео народ.

И ове године одржан је тужан помен на гробу Краља Александра у Његовој задужбини на Опленцу. Помену су присуствовали Њ. В. Краљ Петар II, Њ. В. Краљица Марија, Њ. Кр. Вис. Краљевић Андреј и Њ. Кр. Вис. Кнез-Намесник Павле са члановима војне и цивилне куће Њ. В. Краља. Док је Њ. В. Краљ улазио у крипту задужбинског храма, музика Краљеве гарде, постројена испред храма, интонирала је државну химну. За време помена, почасна чета пред црквом и одред артилерије и коњице Краљеве гарде, постројени пред улазом на Оплепац, одали су плутоном почаст Блаженопочившем Краљу.

По завршеном помену Њ. В. Краљ је положио на гроб Свога Оца букет свежег цвећа.

Краљевска породица напустила је затим Оплепац и отпутовала за Београд.

После подне у 1 час поклонили су се гробу Краља Ујединитеља чланови Краљевске владе са Претседником г. д-р Миланом Стојадиновићем на челу и одали пошту ћутањем од 5 минута. Претседник г. д-р Милан Стојадиновић положио је на гроб палмову грану са букетом свежих ружа и траком, на којој је био напис: „Краљу Ујединитељу — Краљевска влада“.

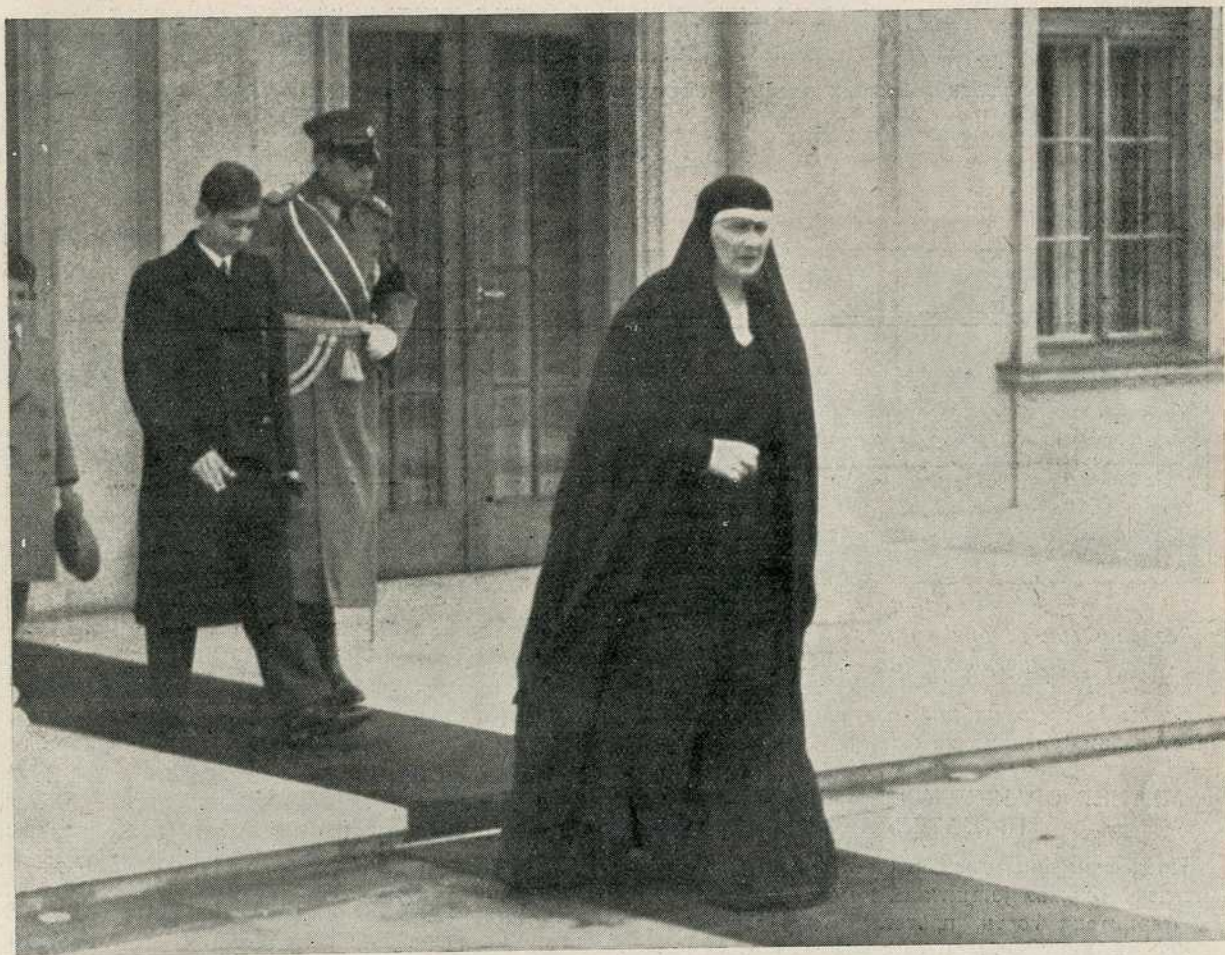
После подне у 4 часа сенатори и народни посланици, — са Претседником Сената г. д-р Мажуранићем и Претседником Народне скупштине г. Стеваном Ђирићем, — поклонили су се гробу Краља Мученика. Г.г. Мажуранић и Ђирић, у име Сената и Скупштине, положили су на гроб два букета белих ружа.

Опуномоћени министар Француске на нашем Двору гроф де Дампјер, у пратњи француског војног аташеа, одао је пошту сени Блаженопочившег Краља и положио на Његов гроб, у име Претседника Републике и у име своје, два ловорова венца украшена палмовим гранама и белим ружама.

Велики број делегата из многих крајева наше земље долазио је преко целог дана на Оплепац да ода пошту неумрлом Краљу.

сокола и других националних и културних установа.

У цркви Александра Невског приредило

Њ. В. Краљ, Њ. В. Краљица и Њ. Кр. Вис. Кнез-Намесник Павле, на путу за Оплепац, излазе из дворске чекаонице у Топчидеру

У црквама свих вероисповести у Београду одржани су тога дана помени, којима су присуствовали, поред изасланика Њ. В. Краља, претставници Краљевске владе, Београдске општине, Сената и Скупштине, Савеза

је Удружење бранилаца Београда засебно помен првом Браниоцу Београда Витешком Краљу Александру I, као и свима палим херојима у одбрани Београда за време светског рата.

Срдачан дочек француских ратника у Београду

Једна делегација француских резервних официра и ратника са Источног фронта дошла је 23 октобра у Београд, да као гости нашег Удружења резервних официра и ратника учини посету нашој земљи. Том приликом се на сваком кораку манифестовало велико пријатељство које постоји између Француског и нашег народа и показало се јасно да везе пријатељства, склопљене између наших и француских ратника у заједничкој борби за слободу не само да нису попустиле већ су у току година постале чвршће и присније. Делегација француских ратника бројала је 70 чланова. Састављена је од делегата Удружења француских резервних официра, које је предводио претседник тога удружења мајор г. Дезире Фери,

бивши министар, и делегата организације бивших ратника са Источног фронта, које је предводио претседник те организације г. Анри Плонтс.

Већ сам дочек на железничкој станици био је необично срдачан. Велики број наших ратника и претставника београдских установа, као и других грађана, прекрило је перон железничке станице и клицао одушевљено приспелим француским гостима и Француској.

Претседника Општине београдске и Градско веће заступао је на овом дочеку градски већник генерал г. Живан Ранковић.

Ово одушевљење Београђана манифестовало се према братском француском народу свуда где год

УНИВЕРЗИТЕТСКА

БИБЛИОТЕКА

су се појављивали француски ратници у Београду и Шумадији.

24 октобра француски ратници одали су пошту изгинулим браниоцима Београда пред спомеником на гробљу и положили на споменик два венца, један у име Удружења француских резервних официра, а други у име организације бивших ратника источног фронта.

Г. Дезире Фери говори на митингу код споменика захвалности Француској

Затим је одржана дирљива комеморациона свечаност палим јунацима на француском гробљу.

МИТИНГ ФРАНЦУСКО-ЈУГОСЛОВЕНСКОГ ПРИЈАТЕЉСТВА

Пред спомеником захвалности Француској на Калемегдану одржан је митинг, коме су присуствовали сви француски гости, претставници југословенских ратника и непрегледна маса грађана. Био је присутан француски отправник послова г. Кош са чиновницима француског посланства.

У име удружења резервних официра и ратника говорио је на митингу потпретседник тога удружења.

Пред грандиозним спомеником захвалности Француској појавила се симпатична фигура г. Дезире Фери-а, бившег министра, вође француских ратника. Одушевљено клицање масе није му дало дуго времена да дође до речи.

Г. Дезире Фери истакао је пробраним и топлим речима међусобна братска и пријатељска осећања између Француза и Југословена. Каже да је и данас са својим друговима, у додиру са југословенским народом, осетио непосредно и силно како срца тога народа бију топло и искрено љубављу према Француској. Истиче са колико је усрдног учешћа, са колико дивљења и страха француски народ за време светског рата пратио беспримерне и херојске борбе, патње и муке Србије. Подвукао је са колико поштовања сваки Француз гледа данас на верност Југославије заједничким идеалима, на постојаност у пријатељству, на оданост дружи и савезништву.

Дугим френетичним клицањем поздрављен је завршетак говора г. Дезире Фери-а.

После овог митинга г. Дезире Фери приредио је ручак у хотелу „Мажестик“ француским и југословенским ратницима и њиховим гостима.

Француски гости су затим разгледали Београд и учинили посете београдским ратничким установама. У вече им је министар Војске и морнарице генерал г. Марић приредио банкет у Гардиском дому.

25 октобра француски ратници су се одвезли на Авалу, где су одали почаст гробу Незнаоног јунака.

Француски ратници су се истог дана одвезли ч на Опленца, где су одали почаст сени Витешког Краља Александра I. Г. Дезире Фери положио је на гроб Краља-Мученика два венца и урну са земљом из Вердена, као знак великог поштовања француског народа и француских ратника према Великом Краљу

Народ у Младеновцу и на Опленцу приредио је француским ратницима ванредно срдачне дочеке.

ПРЕТСЕДНИК ВЛАДЕ Г. Д-Р МИЛАН СТОЈАДИНОВИЋ ПРИМИО ЈЕ ФРАНЦУСКЕ РАТНИКЕ

Истог дана у подне примио је претседник владе и министар иностраних послова г. д-р Милан Стојадновић делегацију француских ратника, коју су предводили г.г. Дезире Фери и Анри Плонтс.

ФРАНЦУСКИ РАТНИЦИ КОД ПРЕТСЕДНИКА ОПШТИНЕ Г. ВЛАДЕ ИЛИЋА

Делегација француских ратника учинила је посету претседнику г. Вл. Илићу, који их је примио на дан 25 октобра у 18 и по часова у своме кабинету.

Делегацију која је посетила г. Илића предводио је г. Дезире Фери, бив. министар и претседник Националне уније резервних официра, а сачињавали су је још г.г.: Анри Плонтс, претседник федерације Поали д'Оријан, Шабе претседник Алпинске секције у Ници, секретари Уније резервних официра Девал и Соломон и Анри Ескави адв. и резервни поручник. У пратњи француских гостију био је претседник нашег Удружења резервних официра и ратника.

Француски и југословенски ратници, после полагања венца на Опленцу

На самим степеницама госте су дочекали градски већници г.г. Живан Ранковић, генерал и д-р Стева Поповић и увели их у кабинет где их је примио г. Влада Илић окружен једним бројем градских већника. Г. Илић је поздравио француске ратнике овим речима:

Господо резервни официри и бивши ратници велике Француске армије.

Наши драги пријатељи ратници Источне армије. Ја сам вам заиста благодаран за велико задовољство које сте ми дали данас да могу да поздравим овде у Београдској општини елитне представнике наше велике пријатељице — Француске.

Као претседник Београдске општине морам вам и овога пута рећи, господо, да су Французи примљени увек у нашој општини са радошћу и са отвореним срцем. Пријатељство које нас везује оснива се на проливној крви на бојним пољима за слободу и за правду. То пријатељство не може никада бити уздрмано.

Београђани чувају са пуно љубави споменик Захвалности Француској који сте јуче видели на Калемегдану и тај Београд, кавалер легије части, поздравља топло витезе без страха и мане Француске.

Будите нам добро дошли, господо!

Живела Француска!

Живело Француско-Југословенско пријатељство!

На поздрав г. Илића одговорио је г. Дезире краћим говором. Захвалио је пре свега на срдачном пријему који им је указан. Затим је говорио о традиционалном пријатељству француског и југословенског народа, које је издржало пробу у току Великог Рата и изразио је наду да ће то пријатељство и у будуће нераздељиво везивати наша два народа. На

Француски ратници са Шумадинкама на Опленцу

Ви сте осетили ових дана љубав целог нашега народа који никако не заборавља захвалност коју дугује Француској, коју дугује вама, господо, за уједињење и за слободу у којој данас може да развија своје способности.

Треба ли да вам кажем, господо, да су ова захвалност и ова љубав чувани са побожношћу нарочито овде у старој престоници Србије, у престоници Југославије — у Београду.

Београд који је био на граници непријатељског царства, Београд који је примио прве гранате у великом рату, Београд који је био порушен и опустошен — сећа се са поносом да су га у тим данима несреће браниле и Француске батерије. Оне су биле пласиране на једном брежуљку близу Дунава под којим имамо данас леп Булевар са именом адмирала Пико-а, команданта Француске батерије из 1914 и 1915 године.

крају свога говора г. Дезире је поздравио Београд и Југославију.

Затим су гости послужени и у пријатељском разговору провели неко време у кабинету Претседника

Пре одласка уписали су се у књигу свечаних пријема. Испраћени су до степеништа узвицима: „Живела Француска“!

ОДЛАЗАК ФРАНЦУСКИХ РАТНИКА

У току ноћи између 25 и 26 октобра напустили су француски ратници Београд, срдачно испраћени од делегата југословенских ратника и грађанства

Једна група Француза отпутовала је за Париз, друга за Сарајево, а трећа за Скопје. Последње две групе разгледаће неколико дана нашу земљу, па ће се састати на Цетињу, одакле ће заједнички кренути за Француску.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Једно летовалиште београдске деце

— Американски дом у Селцу —

Американски дом за југословенску децу у Селцу има великог значаја за децу наше престонице. Годи­нама већ многи малишани Београда проводе своје лето у овом Дому. Селце и Американски дом познати су у дечијем свету престонице, о њима би знала да причају са радосћу и захвалношћу нарочито деца престоничких предграђа, која овој установи дугују за јачање и окрепљење свога физичког и душевног здравља. Градско поглаварство у Београду, увиђајући значај и благотворну улогу ове установе за београдску младеж, сарађује на делу Дома, помажући при избору, упису и слању деце, коју функцију обавља његово Одељење за заштиту деце и младежи. С обзиром на заслуге и значај Американског дома за омладину престонице, као и на однос сарадње, који

као створено да постане царство деце. Налази се у подножју брда, чије му зеленило даје освежавајућу позадину и штити га од ветрова. Море му је тихо и савршено чисто. На југоистоку указује се очаравајућа слика горостасног Велебита, тог вечног чувара нашег мора, а на северозападу видик допире до зага­ситоплавог венца планине Учке, која при заласку сунца постаје устрептала и обасјава се пламеним ру­менилом.

Заиста није се могла замислити подеснија средина, ни изабрати лепши оквир за седиште Американског дома — тог узбудљивог споменика захвалности, подигнутог у виду изванредно уређеног летњег обита­лишта за омладину, у коме се она душевно и фи­зички крепи и развија, и на тај начин одаје пијетет онима чијој је успомени споменик намењен.

Ово дело, узвишено по намени и плодно по ре­зултатима, дугујемо дарежљивости једног далеког народа и лепој иницијативи Госпође Мабел Грујић и њеног недавно преминулог супруга поч. д-р Славка Грујића, опуномоћеног министра у Лондону, који су нашу средину обогатили толиким племенитим подухватима. Американски дом у Селцу отворен је при­лозима америчких грађана, а замисао је Госпође Ма­бел Грујић и поч. д-р Славка Грујића. Они су, уз ма­теријалну помоћ многобројних пријатеља у Америци, своју замисао привели у дело, видели њено потпуно остварење и данас када се, у сенци скоре жалости, навршава петнаестогодишњица постојања ове уста­нове, Госпођа Грујић наставља сама да бди над плод­ним делатношћу њиховог заједничког дела.

Непосредно иза светског рата, многе америчке мисије похитале су у нашу државу, тек ослобођену, опустошену ратом и непријатељском окупацијом, док је становништво било кошено епидемијом. Ове мисије биле су предвођене од стране спремних младих лекара. Ко се и данас не сећа са захвалношћу како је била драгоцену медицинску помоћ ових племенитих људи, како је нашем онда оголелом становништву била добро дошла њихова богата потпора у намирницама и одећи! Идеализам и пожртвовање ових људи били су тако безгранични да су они, у неуморном раду на помоћи нашем намученом народу, забора­вљали на своје личности. Дуга је листа тих аме­ричких лекара идеалиста и њихових помоћника који су, и сами захваћени епидемијом, оставили и своје животе овде код нас, далеко од отаџбине. Њиховој светлој успомени, која ће вечно изазивати дивљење и захвалност, посвећен је Американски дом за ју­гословенску децу у Селцу.

Тешко би било наћи споменик који би са више

Американски дом у Селцу

постоји између Поглаварства и Дома, биће од инте­реса да се у Београдским општинским новинама об­јаве ових неколико редова о Американском дому у Селцу, утолико пре што је баш ових дана прослав­љена, (у дневној штампи подвучена, његова плодна петогодишњица).

То мало живописно место Северног Приморја, приљубљено уз саму обалу, задобило је необично ве­лику популарност. Његове летње посетиоце и обожа­васце сачињава многобројни свет варошких малишана. У зиму пусто, заборављено, обавијено маглама су­седних брда, — још од раног пролећа почне Селце да прима варошку децу, која као ласте доносе живост и раздраганост прве младости. Од тада у овом месту почиње живот да расте и буја, као и његова богата вегетација, достиже врхунац у жарким месецима ле­та, а лагано се гасе тек у позну јесен, када се Селце тихо предаје свом кишном зимском сну.

Живописношћу и погодношћу положаја Селце је

пијетета одговарао успомени оних којима је подигнут. Сваки споменик умрлим америчким лекарима, чије је жртвовање према нашем народу ишло до саопштења, било да је у облику цркве, гранитне пирамиде или каквог другог уметничког објекта, будио би у нама осећања захвалности. Али овај споменик, у виду једне беле виле на самој обали мора, на којој увек тако симболично лепршају америчка и југословенска застава, са пространим и сунчаним терасима, са дивном плажом, са парком пуним зеленила и мириса, где у летње месеце раздрагано живи здрава југословенска младеж, такав споменик, поред узбудљивог сећања на оне чијој успомени служи, представља остварње оног идеала ради којег су ти људи били похитали из једне далеке земље и коме су жртвовали и своје живсте.

Овог лета се навршило петнаест пуних година од како постоји и ради ова толико значајна установа. Резултати које је у овом периоду постигла, неочењиви су. Довољно је рећи да је за тих петнаест година испод кроза овог Дома прошло много хиљада наших омладинаца, из свих крајева државе. Ту, у благој сенци ове куће, неизмерна војска нашег подмлатка по први пут је сагледала море, научила је да га воли и да се диви његовој вечној лепоти. Ту су ојачали и физички и душевно ти малишани и спремили сигурну основу за своје даље развиће. Ту, на прагу ове куће, на сунцу њене плаже, у хладу њених паркова, у игри, збратимила су се и здружила деца нашег севера са децом југа и оном из средине наше државе. Веза овог чистог пријатељства, одржана преписком и повременим виђењем, остала је сачувана међу њима и доцније када су одрасли, као што чувају у неизгладивој успомени и дане свога боравка у Американском дому.

Довољно је присуствовати у Селцу једном дочеку и испраћају деце, па видети колико је рад Дома благотворан за њихову и душу и тело. Долазе ти малишани из далеких вароши, често из суморних и прашљивих предграђа. Исцрпени су и бледих образа. Првих дана су као збуњени обиљем светлости, ширином видика, провидним морем, чији пенушави та-

ласи допиру до самих тераса виле. Брзо се навикавају на овај нови живот, пун пријатности и задовољства. Увек под благим надзором, свестрано искоришћују ову средину створену за њих, јачају тело, освежавају и ведре душу. На одласку тешко их је препознати преплануле сунцем и пуне здравља. Док их лађа неумољиво односи пут Сушака, где узимају воз за своје куће, неуморно машу у правцу беле и осунчане силуете виле Дома, до које једва допиру пригушени гласови: „Збогом остај, моје мило Селце“ — рефрен њихове наивне песме, која изражава сву тугу једнога растанка.

Г-ђа Мабел С. Грујић окружена децом из Дома

У парку Дома налази се спомен плоча, на којој је исписано неколико узбудљивих редова, који евоцирају успомену на умрле америчке лекаре. На крају натписа речено је да они чине част својој далекој стаџбини, као и земљи за коју су се жртвовали. Овим редовима могло би се додаги, да и Американски дом — тај живи споменик успомени америчких лекара — чини част америчким дародавцима и племенитим људима који су га замислили, а да представља и неисцрпни извор здравља за југословенску омладину.

Љ. Ж. Јевтић

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Здравствена хроника

Здравствене задруге су показале Београду лепе резултате свога петнаестогодишњег рада

Поводом петнаестогодишњице стварања здравственог задругарства, Савез здравствених задруга приредио је неколико занимљивих и корисних манифестација и приредаба, какве Београд није научио да гледа. Видели смо здраво и просвећено село, какво су донедавно само замишљали у својој машти пријатељи сељака. Видели смо свесне задругаре и задругарке, апостоле тога новог села, који се боре против сујеверја, непросвећености, напатка и болести, и својим радом служе као пример и најкултурнијим народима.

Здравствено задругарство створено је у нашој земљи. Прву здравствену задругу у свету основао је д-р Гаврило Којић 25 новембра 1921 у Ужичкој Пожези. Он је израдио програм здравственог задругарства, који важи и данас. Основни циљ задругарства је да шири на селу мисао за хигијенски и рационалан живот. Здравствене задруге снабдевају села лекаром и лековима. Што је најважније, оне поучавају народ како ће хигијенским животом и радом сачувати себе и своју стоку од болести. Учи га како ће градити куће и окућнице и држати их чисто, како ће градити бунаре, оборе за стоку, како ће одржавати чистоћу тела и рубља, неговати децу итд.

Али се здравствено задругарство није задржало на чисто здравственом програму. Његов оснивач д-р Гаврило Којић увидео је да се здраво село не може замислити ако сељаци не буду просвећени и економски напредни. Зато је у програм здравственог задругарства унео и сузбијање аналфabetизма на селу, оснивање библиотека и читаоница, поучавање сељака рационалној пољопривреди итд.

Све то има да изводе сами сељаци, уз помоћ просвећене интелигенције, државе и самоуправних тела. Здравствено задругарство засновано је на најмодернијим демократским принципима: у њему равноправно сарађују и мушкарци и жене и сеоска омладина. Постоје нарочити одељци сеоске омладине и сеоских жена при здравственим задругама који су основани пре пет година и показали су већ лепе резултате. Одељци задругарки брину се нарочито за негововање деце, развијање смисла за домаћичке послове и за унапређење домаће радиности. 1936 г. било је 46 таквих одељака са 1.624 чланица.

Поред сељака, у здравственом задругарству учествује и интелигенција која се посвећује јавним пословима, а највише лекари, ветеринари, пољопривредни стручњаци, дипломиране сестре нудиље и учитељи.

Идеја д-р Којића да ће се хигијенски принципи

и лечење болести учврстити на селу најсигурније ако се за здравствену организацију заинтересују сами сељаци, показала се као потпуно тачна. Здравствене задруге убеђују сељаке много лакше него велики медицински институти, који стоје далеко од народа и немају са њим директног контакта. Преко ових задруга социјална медицина налази нове путеве у народне масе.

Идеја здравственог задругарства освојила је из Југославије готово цео свет. Из свих земаља долазе претставници хигијенске службе у Југославију да проучавају програм и организацију здравственог задругарства и пресађују то задругарство у своје земље. По угледу на југословенске здравствене задруге, створене су сличне задруге у Бугарској, Румунији, Пољској и многим другим државама. Има их и у Америци, Индији, Кини и Јапану. Југославија се означава као колевка здравственог задругарства у свету, — као што је Енглеска колевка набављачког, Немачка кредитног, а Данска произвођачког задругарства.

Д-р Гаврило Којић, — рођен у Старом Сивцу 1889 године, а умро врло млад, у својој 38 години — створио је и учврстио ово велико дело свега за пет година свога рада. Његово име, заједно са идејом здравственог задругарства, прешло је далеко границе Југославије.

Здравствене задруге издају свој месечни часопис „Здравствени покрет“, књиге, летке, слике и пропагандистичке плакате. Шире своје идеје предавањима, филмовима, изложбама и течајевима. Просвећени задругари показују сељацима на делу како треба одржавати чистоћу, сузбијати болести и лечити оболеле. Нарочиту пажњу задруге посвећују негововању деце, врше преглед одојчади и трудних жена, школске деце итд. Посвећују особиту пажњу и здрављу стоке и организују ветеринарску службу.

Задруге врше заједничку набавку лекова и здравствених потреба из слагалишта Савезовог, оснивају задружне домове здравља са болничким одељењима, задружне бање итд. У последње време стварају болесничке фондове, који осигуравају задругарима лечење у случају болести. Свака задруга настоји да осигура поред добро опремљене амбуланте и добро снабдевену своју апотеку. Лекарска помоћ и лекови обезбеђују се задругарима врло јевтино. Од коликог је то значаја за село увидећемо кад сазнамо да од 6.000 лекара у нашој земљи само 800 живи на селу, а од 1000 јавних апотека налази се свега 128 на се-

лима. Има читавих бановина где нема ни једна апотека у селу.

При задругама се оснивају и ветеринарски фондови да штите здравље стоке. Тако се спасавају милиони народне имовине, а сузбијају се и оне болести код људи које прелазе са стоке на људе.

Нагли пораст здравствених задруга

Здравствено задругарство развија се нагло откад је основан Савез здравствених задруга (8-VII-1922). Године 1923 било је учлањено у Савезу само 13 задруга са 5.251 задругаром, а 1936 било је већ 116 задруга са 55.442 задругара. Број задругара повећао се готово за 11 пута. Од тога сељаци броје 49.066. Огромну већину чине сиромашни сељаци и пољопривредни радници, без земље или до 2 ха земље, и то 67% свих задругара. Сама ова статистика показује да су идеју здравственог задругарства прихватили и да је носе баш они ради којих су ове задруге и основане и којима су најпотребније.

Здравствено задругарство се развија много брже него иједно друго задругарство у земљи. Од 1923—1935 пораст задругара земљорадничких задруга у Главном савезу српских земљ. задруга износио је 12%, док је пораст здравствених задругара износио око 88%. Чланство у здравственим задругама достигло је једну трећину чланства у земљорадничким задругама Г.С.С.З.З.

МАНИФЕСТАЦИЈЕ ЗДРАВСТВЕНОГ ЗАДРУГАРСТВА У БЕОГРАДУ

У недељу 10 октобра приређен је у Београду низ манифестација здравственог задругарства: отворена је земаљска изложба села; организована је поворка задругара и задругарки кроз варош; одржана је комеморација оснивачу здравственог задругарства, на дан његове смрти, д-р Гаврилу Којићу; одржана је скупштина Савеза здравствених задруга.

Овим манифестацијама присуствовали су: изасланик Њ. В. Краља капетан I класе г. Градимир Раденковић; делегати Краљевске владе, Општине града Београда и многих културних установа. Општину града Београда заступао је градски већник г. д-р Душан Калановић, помоћник Министра народног здравља у пензији, кога су задругари одушевљено поздравили као свога старог пријатеља и заслужног сарадника.

Присуствовали су и делегати здравствених задруга из суседних земаља, а нарочито из Бугарске, које је предводио г. д-р Стефан Михаилов.

12 октобра откривен је у Старом Сивцу споменик д-р Гаврилу Којићу, оснивачу здравственог задругарства. Овој свечаности присуствовали су готово сви делегати здравствених задруга који су се налазили у Београду на манифестацијама здравственог задругарства, као и многи њихови гости.

Изложба здравственог задругарства

Земаљску изложбу села (која је приређена у павиљону за изложбе Центр. хигијенског завода поред зграде Министарства социјалне политике и народног здравља) отворио је изасланик Њ. В. Краља. Госте на изложби поздравио је претседник Савеза г. д-р Људевит Прохаска. Затим су свечано предате пре-

лазне заставе дугиних боја најнапреднијем омладинском одељку (у селу Шушњаку) и одељку жена за другарских (у селу Милошевцу).

Претседник главног савеза српских земљорадничких задруга г. Воја Ђорђевић, министар, предао је десет сталних застава свога савеза најнапреднијим омладинским одељцима и одељку жена-задругара у Милошевцу. Том приликом истакао је значај задругарства уопште, а нарочито здравственог.

Претседник главне набављачке задруге г. Драган Милићевић предао је заставе ове задруге одликованим одељцима омладинаца и жена задругара.

Гости су разгледали врло лепо организовану и богато снабдевену изложбу здравственог задругарства, која је обухватала неколико сала.

На изложби је графички представљен развој здравственог задругарства, раширеност болести у на-

Г. д-р Прохаска предаје заставу награђеним задругарима

шој земљи, однос између писмених и неписмених (неписмених по селима има преко 70%, а у забаченијим крајевима тај број достиже и 90%), привредна структура нашег друштва, однос између рађања и смртности (општа смртност је врло велика).

Врло тежак утисак чине слике нездравих бунара, нечистих кућа без патоса и крета, порођаја у нездравим приликама, рђаве неге и хране одојчади, слике последица једнолике и недовољне исхране, примитивног и нечистог спремања јела, лечења враџбинама, некорисним травама и grubим и нечистим оруђем. Видимо слике какве су се виђале још у преисториско доба, које доказују да се огроман број народа није макао сместа у свом развоју за последњих неколико хиљада година. Колико је мали простор освојила толико хваљена цивилизација!

Поред тих слика, налазе се слике које показују напредна села, у које је продрло здравствено задругарство: хигијенске куће и окућнице, задружне до-

мове здравља (изложен је и модел првог задружног дома, који је подигнут у Бањанима 1928), научно лечење људи и стоке, здравствени надзор задругара (приказује се рад задругарских лекара и ветеринара на селу, просветни рад задругара, огромни напредак у земљорадњи, воћарству, сточарству, домаћој занатској радиности).

Сама изложба ванредно илуструје програм здравственог задругарства, убеђује, изазива дивљење за овај апостолски рад. И они који не могу или не воле да читају пропагандну задругарску литературу одлазе са изложбе са потпуно јасним појмовима о циљевима овог покрета, убеђени у његову корисност и даљи успех.

Живописна поворка кроз град

Са изложбе кренула се поворка модерног и напредног села кроз београдске улице. Сеоски омладинци и омладинке ступали су напред у живописним народним ношњама, са земљорадничким заставама дугиних боја и са неколико националних застава, са срповима и класјем жита као емблемима сеоског рада и напретка. За њима су ишли одрасли задругари и задругарке у народним ношњама. Све народне ношње израђене су у задругарским радионицама и у домовима задругара. Задругари су вратили село у доба напредне домаће радиности, тиме га привредно ојачали и дали му лепо национално обележје. Такво село привлачиће и фолклористе и обичне туристе.

Слика је била ванредна.

Поворка се завршила пред Универзитетом, и учесници поворке ушли су у зграду новог Универзитета, да присуствују скупштини.

Скупштина здравствених задруга

Скупштину је отворио претседник Савеза г. Љубевић Прохаска, и прочитао поздравни телеграм Њ. В. Краљу, који су задругари примили кличући одушевљено Њ. В. Краљу и Краљевском Дому.

Г. Прохаска поздравио је присутне госте и изасланике, па је одржао комеморативни говор о д-р Гаврилу Којићу, оснивачу здравствених задруга, за кога је рекао да је био визионар будућих стварности.

Затим је претседник бугарског здравственог задругарства г. д-р Стефан Михаилов поздравио југословенске здравствене задругаре у име бугарског савеза здравствених задруга. Рекао је да су Бугари примили здравствено задругарство од Југословена и пожелело да кроз то задругарство два братска народа иду ка зближењу.

Бурне овације приређене су г. д-р Стефану Михаилову и Бугарској и пре и после његовог говора.

Г. Михајло Кијаметовић изразио је поздраве у име југословенског учитељства и рекао да ће учитељи помагати здравствено задругарство на терену.

Г. д-р Стеван Иванић поздравио је скупштину у име Министра Социјалне политике и народног здравља и истакао значај здравственог задругарства.

Појава г. д-р Ст. Иванића изазвала је неописиво одушевљење задругара, јер је он један од највећих сарадника здравственог задругарства.

После исцрпне дискусије донесене су резолуције у којима се констатује рђаво здравствено стање нашег села и истиче потреба да се снажи здравствено задругарство као неопходан услов за просветни и привредни напредак села.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Одлуке Државног савета

Течност „сидол“ не може се трошаринити по Тар. бр. 97 трошаринске тарифе уз Уредбу о трошарини Општ. града Београда.

У једном случају Градско поглаварство у Београду трошарило је течност „сидол“ по Тар. бр. 97 општинске трошаринске тарифе, који се односи на масти, кремове и сличне препарате израђене помоћу воска, масти и уља, за чишћење, полирање и одржавање метала. Министар финансија, поводом жалбе заинтересованог лица, оснажио је одлуку Поглаварства о примени Тар. бр. 97 на „сидол“. Међутим, Државни савет — пресуда бр. 33087 од 30 децембра 1935 год. — уважио је тужбу заинтересованог и на основу налага Хемиске лабораторије Општине града Београда пресудио је да се „сидол“ не може трошаринити по Тар. бр. 97. Образложење је следеће: „Овим решењем оснажена је цитирана одлука Поглаварства у којој је одређено, да се течност „сидол“ од које је тужила увезла 2628 кг. има да трошарини по Тар. бр. 97 трошаринске тарифе 100 дин. за 100 кг.) дакле као масти, кремове и слични препарати израђени помоћу воска масти и уља, за чишћење, полирање или одржавање метала. Међутим Хемиска лабораторија Општине града Београда, по извршеној анализи угледа течности о којој је реч, установила је да су њени главни састојци амонијак и креда без додатка сапуна (акт Х. бр. 1548 од 7-VI-1935 год.) и закључила да се „сидол“ не би могао трошаринити по Тар. бр. 97 пошто није справљен на бази воска, масти и уља.

Овај закључак Хемиске лабораторије је у свему правилан с обзиром на цитирани текст поменутог тарифног броја. Значи да се „сидол“ не може трошаринити по Тар. бр. 97 и да Министар финансија није правилно поступио када је нападнутим решењем оснажио одлуку поглаварства, у којој је заступљено напред означено становиште.

За расправу спорног питања без утицаја је чињеница да је Тар. бр. 97 општинске трошаринске тарифе исти по тексту са Тар. бр. 192 увозне тарифе уз предлог Закона о општој царинској тарифи, јер су код оцене питања висине општинске трошаринске стопе меридажни само прописи општинске трошаринске тарифе.

По Уредби о трошарини Општ. града Београда нема места повраћају општинске трошарине на вино и ракију услед калирања.

Градско поглаварство у Београду својом одлуком одбило је захтев за повраћај наплаћене општинске трошарине на ракију и вино услед калирања. Одлуку Поглаварства оснажио је Министар финансија, а и Државни савет — пресудом бр. 32011 од 16 децембра 1935 год. — усвојио је то становиште, одбацивши тужбу заинтересованог лица. Образложење пресуде је следеће: „из акта предмета види се да је приликом ликвидирања тужиоцевог приватног трошаринског сместишта код тужиоца по књигама утврђена залиха од 621 хл⁰ ракије и 13655 литара вина, док је стварна нађена залиха износила 452,3 хл⁰ ракије и 8052 лит. вина и да је том приликом од тужиоца наплаћена општинска трошарина на целокупну књижну залиху ракије и вина.

Тужиоцеву молбу да му се услед калирања врати трошарина плаћена на разлику између књижне и фактичке залихе Градско поглаварство је одбило цитираним решењем с тим да уредба о трошарини Општине града Београда не предвиђа кало на вино и ракију. То решење оснажено је решењем Министра финансија које је нападнуто овом тужбом, с тим да чл. 71 поменуте уредбе који предвиђа случајеве у којима има места повраћају трошарина не предвиђа кало на вино и ракију.

Министрово решење тужилац напада износећи да је исто противно чл. 7 под 1 Уредбе о трошарини Општине града Београда по којој одредби обавеза на плаћање општинске трошарине на трошаринске предмете настаје у тренутку њиховог пуштања у слободан промет или потрошњу. Разлика алкохолног пића о којима је реч није пуштена у слободан промет или потрошњу, већ је настала услед петогодишњег калирања, па услед тога на ову разлику није било места плаћању Општинске трошарине, а како је иста плаћена то је требало одредити њен повраћај. Поред тога у тужби је приговорено да је мањак у питању установљен на основу сместишне књиге коју једнострано воде само општински трошарински органи без учешћа сопственика робе.

Државни савет налази да су изнети тужбени приговори неосновани.

Из чл. 7 цитиране уредбе произлази само то да се на трошаринске предмете унете у приватна трошаринска сместишта не плаћа (одмах трошарина. Међутим из истог чл. 7, а нарочито из чл. 45 поменуте Уредбе види се, да и код уношења трошаринских предмета у слободно сместиште постоји обавеза плаћања трошарине на све унете предмете, а да је плаћање исте само привремено одложено. Ова обавеза не постоји само у погледу оних предмета који се из сместишта износе за потрошњу ван трошаринског реона града Београда (тач. б чл. 15), а то овде није случај.

Неоснован је и приговор у погледу утврђивања мањка на основу књига општинских органа, јер је према чл. 49 под в) означене Уредбе тужилац био дужан да са своје стране води сместишну књигу из које би се увек могло видети стање робе.

Па како овде не стоји ни један случај из чл. 71 пом. Уредбе, то је Министар финансија правилно поступио када је нападнутим решењем оснажио одлуку Градског поглаварства којом је тужилац одбијен од траженог повраћаја”.

—:—

Ако се не оправда мањак произведеног артикла који подлежи плаћању општинске трошарине, претпоставка је да је он утрошен у трошаринском реону и на њега се трошарина наплаћује.

Ово становиште заузео је Државни савет у својој пресуди бр. 8915 од 24 јуна 1936 год. у питању шпирита. На име, Државни савет је одбацио тужбу заинтересованог против решења Министра финансија којим је потврђена одлука Градског поглаварства у Београду по овом питању. Образложење гласи: „Овде није спорно, да тужитељица није оправдала сву количину произведеног шпирита, већ да је код ње констатован мањак — дакле да је извесна количина произведеног шпирита утрошена у трошаринском реону Поглаварства града Београда. Према томе, а обзиром на чл. 1 Уредбе о трошарини Општине града Београда од 1933 год., према коме се општинска трошарина плаћа на све предмете потрошене у трошаринском реону општине и предвиђене у тарифи, те обзиром на чињеницу да истом уредбом губици произведеног шпирита нису ослобођени трошарине, обавеза на плаћање трошарине за констатовани мањак, у конкретном случају је на закону основана.

Неосновано је и тужитељичино позивање на прописе алин. 7 чл. 53 поменуте Уредбе, јер се овде не ради о роби која је уништена случајем и догађајем”.

—:—

И за повраћај општинске трошарине наплаћене на царинарници меродаван је

рок из чл. 71 Уредбе о трошарини општине града Београда, а не рок из чл. 56 цар. закона.

Захтев заинтересованог лица за повраћај општинске трошарине наплаћене на царинарници одбачен је од стране Градског поглаварства у Београду као неблагоприятан, јер је био пропуштен рок за повраћај из чл. 71 Уредбе о трошарини Општ. гр. Београда. Заинтересовани се позивао на рок из чл. 56 царинског закона који је дужи и примену овог рока тражио је по том основу што је општ. трошарина наплаћена на царинарници на робу страног порекла. Његову жалбу против првостепене одлуке одбацио је Министар финансија, а и Државни савет — пресуда бр. 18142/36 од 29 августа 1936 год. — одбацио му је тужбу против министарског решења. Случај је следећи: „Тужилац је 14 октобра 1935 год. по декларацији Увоз. бр. 8252 увезао преко царинарнице Београд 8431 кг. гвоздених завртња и тада му је поред осталих дажбина наплаћена и општинска трошарина. Сматрајући да му је при прорачуну наплаћено више него што је требало наплатити, тужилац је 30 децембра 1935 год. преко поменуте царинарнице поднео молбу за повраћај више наплаћене општинске трошарине. Поменутом одлуком градског поглаварства ова је молба била одбачена као неблагоприятна у смислу чл. 71 уредбе о трошарини Општине града Београда (од 11 фебруара 1933 год.), а оспореним решењем Министар финансија је ову одлуку оснажио позивом на напред цитирани пропис.

У тужби против овог министровог решења изнето је, да чл. 71 поменуте Уредбе (који предвиђа и 30-то дневни рок за тражење повраћаја) овде не може доћи до примене, јер се он односи на робу домаћег порекла. Овде се ради о роби увезеној из иностранства, а поступак за повраћај општинске трошарине коју царинарнице наплате предвиђен је у чл. 73 исте уредбе. Па како у том пропису нема никакве одредбе у погледу рока о коме је реч, има ценити по чл. 56 Царинског закона, у коме је предвиђен рок од шест месеци за повраћај свих дажбина. Ово у толико пре што се по чл. 95 поменуте уредбе, код извиђаја и суђења трошаринских кривица учињених са робом увезеном из иностранства примењују прописи царинског закона.

Ово становиште тужбе није на закону основано.

Чл. 71 Уредбе о трошарини Општине града Београда набраја на првом месту случајеве у којима се заинтересованима има вратити плаћена општинска трошарина (тач. 1 до 4), а у тац. 5) предвиђа рок у коме се повраћај може тражити. Начин плаћања општинске трошарине предвиђен је у чл. 9 исте уредбе, по коме се ова трошарина плаћа: 1) на увезену робу из иностранства на царинарницама зајед-

но са царинским дажбама, 2) на домаћу робу на трошаринским станицама, одн. у управи општин. трошарине. Како се рок одредбе чл. 71 налази у уредби после чл. 9, а сам текст чл. 71 („плаћена трошарина вратиће се...“) не прави разлику између робе увезене из иностранства и робе увезене из унутрашњости земље, одн. произведене у општинском реону, то произилази да се чл. 71 односи на све случајеве наплате општинске трошарине, па према томе и његова тач. 5 (у којој је предвиђен рок за тражење повраћаја. Ово се даје закључити и по томе што се одредба тач. 5) чл. 71 налази у одељку уредбе под насловом „повраћај трошарине“ у коме је реч и о општинској трошарини наплаћеној на царинарницама, а и по томе, што у чл. 72 до 74, у којима је предвиђен специјалан поступак за повраћај овако наплаћене трошарине, није у погледу рока ништа нарочито прописано.

Најзад, позивање тужбе на прописе чл. 95 Уредбе неумесно је, јер се чл. 95 односи на извиђење и суђење трошаринских кривица, а то овде није случај.

Према изложеноме Министар финансија је правилно поступио када је у нападнутом решењу благовременост поднете молбе за повраћај ценио према тач. 5) чл. 71 цитиране Уредбе, а поднета тужба против тог решења неумесна је”.

—:—

Чим странка докаже да је извезла ван општинског реона робу на коју је платила општ. трошарину, има право на повраћај исте — чл. 71 т. 4 Уредбе о трош. Општ. гр. Београда.

Градско поглаварство у Београду одбило је једну фирму од тражења повраћаја плаћене општ. трошарине, пошто је роба на коју је трошарина плаћена извезена изван општ. реона. Поглаварство је навело као разлог, да односна фирма подносиће пријаве за извоз робе на истима није означила да је и по којој трошаринској признаници платила општинску трошарину приликом увоза на робу коју извози. Одлуку Поглаварства оснажио је Мин. финансија, а Државни савет, по тужби фирме, поништио је министрово решење — пресуда бр. 3528 од 6 марта 1937 год. — са овим образложењем: „Према чл. 71 т. 4 Уредбе о трошарини Општине града Београда од 1933 год. увозницима трош. предмета вратиће се плаћена трошарина ако продату робу извезу ван трошаринског реона општине београдске што ће бити дужни уредним рачунима оправдати, и несумњиво докажу, да је на извезену количину трошаринских предмета општ. трошарина при увозу плаћена. С обзиром на цитирани пропис ако странка докаже да је продату робу извезла ван трошаринског реона, има право на повраћај. У толико пре она има право на

повраћај када своју непродату робу враћа у Нови Сад услед ликвидације стоваришта у Београду. За то је неумесан приговор Градског поглаварства да странка нема право на повраћај што роба није продата.

Исто тако неумесан је разлог оспореног решења и одговора на тужбу, да тужилачка страна приликом подношења пријаве за извоз није поднела потребне податке, т. ј. што није пријава по формулару бр. 8 потпуно испуњена. Ово зато што је пријаву по обрасцу бр. 8 из чл. 77 пом. Уредбе попуњену од извозника тј. тужилачке фирме, ако иста није била правилно попуњена, надлежни орган био дужан да врати као неисправну. А када је односни орган пријаву примио као исправну и оверио сходно чл. 78 Уредбе, он је тиме констатовао, да је роба исправно пријављена за повраћај трошарине. Па пошто је тужилачка страна доказала да је на извезену робу трошарина плаћена, то има право на повраћај исте”.

—:—

Када Министар грађевина као другостепена власт ништи одлуку Градског поглаварства о давању грађевинске дозволе зато што налази да неке важне чињенице нису претходно утврђене, Поглаварство је обавезно да поступи по примедбама министровим, а заинтересовано лице не може тужбом на Државни савет нападати министрово решење о допуни поступка.

Одлуку градског поглаварства у Београду, којом је заинтересованом појединцу дата грађевинска дозвола, по жалби другог лица које је било незадовољно овом дозволом, поништио је Министар грађевина са разлога што је нашао да је поступак за издавање ове дозволе непотпуно спроведен, да Поглаварство није у поступку утврдило неке важне чињенице од којих је зависило издавање дозволе. Ништећи одлуку Поглаварства Министар га је упутио у ком смислу да допуни поступак и да по том донесе нову одлуку о грађев. дозволи. Против овог министровог решења заинтересовани појединац, који је био добио грађев. дозволу одлуком Поглаварства, изјавио је тужбу на Државни савет, али је његова тужба одбачена пресудом бр. 756 од 3 марта 1937 год. са ових разлога: Према § 122 ст. 2 Закона о општем управном поступку — ако је потребно да се доследи (допуни) испитни поступак, власт којој је жалба изјављена, провешће ово преко првостепене власти а и сама кад буде сматрала то за циљско. А по 3 ст. истог § 122 — ако је стање ствари на основу кога би се имала решити жалба тако недовољно утврђено, да је потребна нова расправа, власт, којој је жалба изјављена, поништиће ожалбену одлуку и вратиће предмет нижој власти, да ова поново предмет расправи и донесе нову одлуку. У оба ова случаја примедбе више власти обавезне

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

су за нижу власт — како то предвиђа ст. 4 § 122.

У смислу ових законских прописа поступио је у спорном случају Министар грађевина као виша власт. Министар је нашао да је недовољно утврђено чињенично стање на основу кога би се имала решити жалба, зато је, ништећи ожалбену одлуку, вратио предмет нижој власти да она, пошто предмет поново расправи, донесе нову одлуку. По овим примедбама нижа власт ће морати да поступи, јер су оне за њу по закону (ст. 4 § 122) обавезне.

Оваквим поступком министра као више власти није повређено никакво право тужиоца, нити његов непосредни лични интерес заснован на закону. У закону нема ни основа за подизање тужбе против једног таквог решења управне власти. Јер по чл. 23 Зак. о Државном савету и управним судовима — тужити се може: што управна власт у своме акту није никако применила или није правилно применила какав закон или закониту уредбу; што у поступку, који је предходио, није водила рачуна о прописима који важе за поступак пред вишом жалбеном влашћу и по тим прописима је и поништио одлуку Поглаварства као ниже власти. Министровим решењем у овом случају не окончава се управни поступак по питању односне грађевинске дозволе, нити је Министар као виша власт то питање решио на други начин од оног како је било решено код првостепене власти, у којим случајевима би било места за тужбу на Државни савет; оспореним Министровим решењем враћен је предмет пред првостепену власт да га она, пошто претходно у потпуности утврди чињенично стање, поново расправи и донесе ново решење. Против таквог решења управне власти нема основа у закону за подизање тужбе — цитирани члан 23 — јер управни поступак по спорном питању још није спроведен и још не постоји мериторна одлука управне власти. Зато и тужилац мора да сачека доношење такве одлуке прво од стране Поглаварства као првостепене власти, против које ће моћи, ако не буде задовољан, да изјави жалбу Министру грађевина као вишој власти — § 114 З. У. П. — а ако га ни Министрово решење не би задовољило, стоји му на расположењу тужба на Државни савет”.

—:—

Ако се тражи грађев. дозвола за подизање уличне зграде за становање и испуњени су сви услови који важе за такве зграде, дозвола се мора издати, и без обзира на то што ће уз ту пројектовану зграду са улице постојати једна бочна зграда, која не одговара сада важећим прописима, али постоји као стечено право по ранијим прописима.

Сопственик је тражио дозволу за подизање уличне зграде за становање. Поглавар-

ство му није оспорило ни један услов прописан за такве зграде, али му није издало дозволу са разлога, што је нашло да би за издавање исте представљала сметњу постојећа бочна зграда која, ако би се подигла пројектована зграда са улице, не би од ове имала прописну удаљеност него би се на њу наслањала. По жалби заинтересованог лица, Министар грађевина поништио је одлуку Поглаварства, налазећи да се има издати тражена грађев. дозвола, пошто су сви услови испуњени, а питање бочне зграде да и не долази у обзир, јер та зграда постоји као стечено право по ранијим прописима. Против министровог решења Поглаварство је изјавило тужбу на Државни савет, па је иста одбачена пресудом бр. 14663 од 16 јула 1937 год. са ових разлога: „Члан 8 ст. 1 т. 2 Грађевинског правилника за град Београд, на коме је пропису Поглаварство било засновало своју одбијајућу одлуку, предвиђа да дворишна зграда за становање мора бити удаљена од уличне зграде у густом насељу за 2/3 средње висине зграде са улице. Подизање, дакле, дворишне зграде за становање мора сада бити саображено и овом услову Грађев. правилника у погледу њене удаљености од зграде са улице. Заинтересовани Ивковић и његова супруга нису тражили подизање такве дворишне зграде да би било места позивању на овај пропис, а што се тиче њихове постојеће бочне зграде на односном имању она постоји по једном пуноважном одобрењу, стеченом под важношћу ранијих грађевинских прописа и као таква по основу стеченог права не мора да се саображава новим грађевинским прописима. Та постојећа бочна дворишна зграда, подигнута по пуноважном одобрењу под важношћу ранијих грађевинских прописа, не може представљати никакву сметњу за подизање уличне зграде на регулационој линији. За питање дозволе за подизање зграде са улице меродавни су једино прописи који говоре о условима за подизање таквих зграда. У овом погледу Поглаварство у својој одбијајућој одлуци није могло да истакне никакав приговор, него се само неумесно позвало на пропис који говори о подизању дворишних зграда за становање, чије подизање и није било у питању. Када Поглаварство није истакло ниједан приговор у погледу услова које зграда са улице мора испуњавати, оно је било дужно да изда тражену дозволу за подизање такве зграде. Поглаварство није тако поступило, те је, према томе, Министар грађевина правилно поништио одбијајући одлуку Поглаварства и наредио издавање Грађевинске дозволе.”

—:—

И државни лиферант када прекомерно искоришћује недржавни односно општински пут обавезан је да плати ванредни допринос за прекомерно искоришћавање пута као и остали користиоци.

Један државни лиферант налазио је да не треба да плати ванредни допринос за прекомерно искоришћавање недржавног пута из § 33 Зак. о недржавним путевима, јер је тај пут користио као државни испоручилац, а по уговору са државом и по специјалном зак. пропису — чл. 74 Зак. о администрацији војске и морнарице — ослобођен је свих општинских, среских и обласних дажбина и такса, па и ванредног доприноса за искоришћавање пута који исто тако спада у ред ових дажбина и такса на које се простире ослобођење. Управна власт није то усвојила, налазећи да је овај допринос искоришћавања пута једна специјална дажбина своје врсте на коју се не протеже оно ослобођење. И Државни савет је заузео исто становиште одбацујући тужбу заинтересованог држ. лиферанта и то са ових разлога: „Према § 33 Закона о недржавним путевима — ко проузрокује знатно веће трошкове око одржавања недржавних путева него остали интересенти, дужан је плаћати годишњи ванредни допринос за одржавање прекомерно искоришћаваног пута. Овај допринос има бити толики, да се из њега по могућности покрију сви већи трошкови.

Уврђена је чињеница, њу не спори ни тужилац, да је именовани прекомерно искоришћавао односно бановински пут у 1933 год., према обиму тога искоришћавања њему је одмерен износ ванредног доприноса. Значи, тај ванредни допринос је еквивалент свих већих трошкова, који ће отићи на репарацију односно пута, изазвану прекомерним искоришћа-

вањем. Тај терет мора пасти на тужиоца као користиоца пута, како то предвиђа § 33 пом. закона, иначе ако би тужилац као државни лиферант био ослобођен ове обавезе, како он у тужби представља, тај терет би се морао распоредити на друге користиоце односног пута у оном времену, пошто је ванредни допринос једини извор за покриће свих већих трошкова изазваних прекомерним искоришћавањем пута, а то не би било правично, нити то закон допушта, јер у цитираном § 33 стоји да плаћа ванредни допринос онај који је пут прекомерно искоришћавао. Чл. 74 Закона о администрацији војске и морнарице, на који се тужилац позива тражећи ослобођење и од ванредног доприноса, не односи се и на овај посебан случај плаћања ванредног доприноса као еквивалента свих већих трошкова изазваних прекомерним искоришћавањем пута, што је нормирано специјалним прописом цитираног § 33 Закона о недржавним путевима и то на тај начин да је искључена примена чл. 74 Зак. о адм. војске и морнарице и у погледу овог ванредног доприноса, него су овим прописом (чл. 74) обухваћени редовни случајеви плаћања општинских, среских и обласних дажбина и такса, и само за такве постојало би ослобођење у смислу чл. 74, што овде није у питању. Зато је тужба и одбачена.”

Саопштио

Љубомир Ж. Језић
секретар Држ. Савета

Урбанистичка хроника

„Грађевине и архитекти у Београду прошлог столећа“ — књига Николе Б. Несторовића

У издању Удружења Ј. И. и А., клуба Архитеката, изашла је из штампе књига „Грађевине и архитекти у Београду прошлог столећа“, од архитекте Николе Б. Несторовића, ред. проф. Универзитета. Као старији господин и архитект, а сем тога редован професор Техничког факултета, г. Несторовић је имао прилике да брижљиво сакупи врло занимљив материјал о „грађевинама и архитектурама, који су живели и радили у Београду у прошлом и почетком овог столећа“. Књига претставља одличан прилог своје врсте за историју Београда и његове архитектуре; писана је систематски и документовано, привлачним стилем. Чита се као каква добра, популарно писана историја.

Г. Несторовић почиње своја запажања од Доситејеве Велике школе у Београду па на овамо. Спомиње кућу Наума Ичка, београдског трговца, на углу Краља Петра и Чубрине, подигнуту 1825 год., па, задржавајући се на кнез Михаиловом добу, спомиње његовог архитекту Хаџи Николу Живковића (1792—1870), иначе нашег првог архитекту, који је подигао конак кнегиње Љубице код Саборне цркве, здање за кнежев двор (стара зграда Мин. финансија), затим Ђумрукану (царинарницу на Савском пристаништу), велику касарну у Београду (1920 год. претворена за седнице Народне скупштине), конак у Топчидеру и т. д. — Прелази на зидање цркве Св. Марка, цркве у Топчидеру, Саборне цркве, Позоришта, Шиваре, Државне штампарије, куће Јефрема Грујића, куће Алексе Симића, куће Стојаџа Симића, Старог здања, Војне академије и, задржавајући се на великој причи о зидању позоришта на Зеленом Венцу при неиспитаном земљишту за темеље зграде, долази до архитекте Јан Неволе-а, главног инжењера у грађевинском одељењу Попечитељства унутрених дела.

Са Ј. Неволе-ом јавља се прва већа група инжењера и архитеката у Београду, који раде на њего-

вом подизању. Ту су Андреја Вуковић, инж. (1812—1884), Франц Зелени (1830—1869), Јовањ Ристић, Никола Јовановић, Стојан Тителбах (дворац за Престолонаследника Михаила, порушена зграда где је сада музеј Кнеза Павла) и др. Јан Неволе је подигао зграду Мише Анастасијевића (стари Универзитет сада).

Године 1868 покреће се у Београду поново питање зидања позоришта. Кнез Михаило је желео да се зграда подигне на Зеленом Венцу, али министар Блазнавац изјави: „Онај терен није за подизање театарске зграде добар за то, што земљиште нема захтеване сталности и кад би се таква хтела художественим средствима да прибави онда би се морао грдан трошак да учини у темељима“. Старо Позориште је, највероватније, пројектовао архитект Бугарски, који је пројектовао и данас једну од најлепших зграда у Београду — стари Двор (1882 год.).

Г. Несторовић прелази најзад на новије доба из београдске архитектуре. Пише о зидању зграде за Управу фондова, за хотел „Москву“, за „Београдску задругу“, хотел „Бристол“ и др. Помиње архитекте Светозара Ивачковића, Јов. Илкића, Милорада Рувидића, Драгутина Ђорђевића, Андру Стефановића и др.

Даља излагања у књизи г. Несторовића пуна су исто тако занимљивих детаља и података тако да претстављају по Београд фини прилог за једну његову већу историју. И крајње је време да се о Београду напише једна добра, исцрпно документована историја.

Овакве пак напоре сређивања података из појединих грана изградње Београда, као што је ова књига г. проф. Несторовића, треба топло поздравити.

Арх. Драг. М. Поповић

Два нова споменика у Београду

— Споменик Вуку Караџићу и споменик Филипу Вишњићу —

Београд ће ускоро добити два нова споменика поводом новембарске прославе Вука Караџића. Том приликом биће постављен на улазу парка код Студентског дома споменик Вуку Караџићу, који већ одавно стоји у дворишту Српске књижевне задруге.

Одбор за прославу стогодишњице смрти Филипа Вишњића, — који је приредио у целој земљи низ Вишњићевих прослава, омогућио да се подигне основна школа у Вишњићевом родном месту у Тр-

нави, издао „Зборник Филипа Вишњића“, приступио оснивању „Фонда за просвећивање Семберије“, — одлучио је да у Београду на Калемегдану постави бисту Филипу Вишњићу, коју је изradio вајар г. Сретен Стојановић. Одбор жели да на тај начин, приликом новембарске прославе, веже име Вука Караџића са именом Филипа Вишњића, пошто су њихове личности биле повезане и у раду на народној поезији.

Истоветну бисту Филипа Вишњића Одбор наме-
рава да постави и у Бијељини, пред гимназијом или
у парку

Та истоветност биста везиваће симболично Босну
и Србију, као што их је везивао геније Филипа
Вишњића још за време Карађорђевог устанка.

Нова палата Државне хипотекарне Банке у Земуну

Освећен је темељ још једне велике палате која
ће красити Престоницу. У присуству претставника
Градске општине градских већника г.г. д-р Пере
Марковића и д-р Брандајза и шефа Одељка Београд-
ске општине у Земуну г. д-р Фугера, претставника
војних власти и државних власти, Државне хипоте-
карне банке и других угледних гостију, — освећен
је у недељу 3 октобра темељ за палату агенције Др-
жавне хипотекарне банке у Земуну. Симболично по-
лагање темељца извршили су управник Државне хи-
потекарне банке г. Војин Ђуричић и шеф агенције
г. Ломић.

Управник Државне хипотекарне банке г. Војин
Ђуричић истакао је у језгровитом говору улогу Др-
жавне хипотекарне банке у подизању Београда и
других градова у земљи. Послови су се развили то-
лико да су прешли границе првобитног програма.
Банка је учествовала у подизању моста Краља Алек-
сандра I, који спаја Земун са Београдом, у исуши-

вању ритова, грађењу аеродрома, железница и дру-
гих постројења, а нарочито у подизању тешке ме-
талне индустрије, чија се највећа постројења осве-
ћују баш данас у Зеници. Сада Банка суделује у по-
дизању телефонског кабла Марибор—Београд са су-
мом од неких 250 милиона динара.

Државна хипотекарна банка постала је стожер
нашег банкарства и кредита. Она је учествовала, са
Народном банком и Поштанском штедионицом у е-
мисији средњерочног зајма за јавне радове од једне
милијарде и краткорочних благајничких записа у
суми од једне милијарде. Агенција у Земуну, која
је основана 1933 г., да би помогла овим крајевима
да преброде тешку економску кризу, дала је лепе
резултате. Њен рад је проширен на цео Срем.

Подизањем ове зграде тај ће се рад још више
проширити и усавршити. А помоћи ће се и развој
Земунa и целог овог краја који гравитира њему.
Ускоро ће се ова агенција претворити у филијалу.

„Дом хуманости“ друштва „Мајка Јевросима“

У недељу 3 октобра освећени су темељи „Дома
хуманости“ у Краља Александра ул. бр. 20, који по-
диже Друштво „Мајка Јевросима“. Дом ће имати пет
спратова и мезанин, имаће три локала за ренту и
многе канцеларије и станове који ће се издати под
закуп. Приход ће се употребљавати за издржавање
обданишта Друштва „Мајка Јевросима“.

Ово је већ други дом који подиже ово вредно

друштво. Први је подигнут у ул. Стојана Протића.

Освећење је извршио загребачки митрополит г.
Доситеј. Свечаности су присуствовале све чланице
управе Друштва „Мајка Јевросима“, са својом дожи-
вотном председницом г-ђом Даринком Николић.
проф. у пензији, и многе претставнице културних
и хуманих установа.

Израда дома коштаће око 2 и по милиона динара.

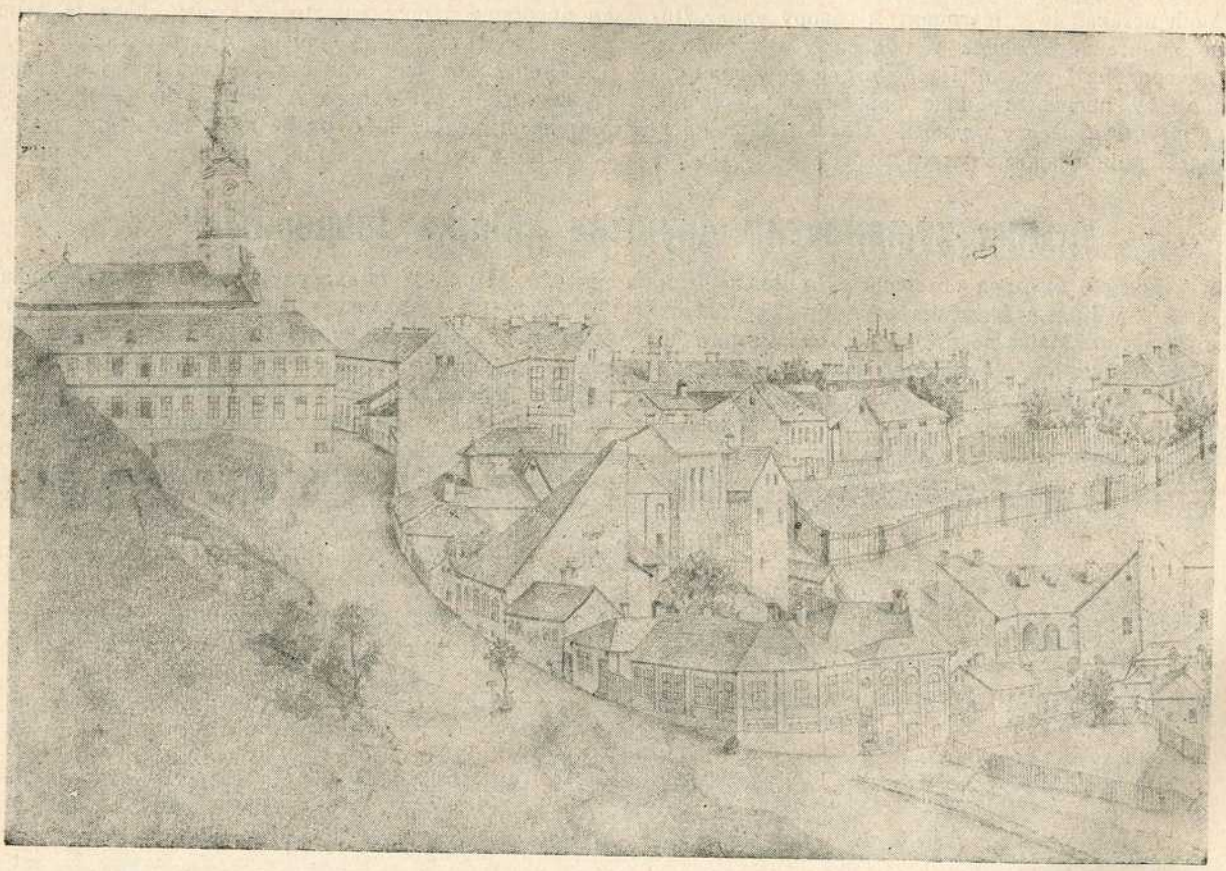

Културна хроника

Поклон бившег претседника општине града Београда г. Косте Д. Главинића Градској библиотеци и музеју

Међу дародавцима Библиотеке и Музеја града Београда налази се велики број наших грађана који су поклоном у књигама, сликама или другим предметима настојали да потпомогну развој ових двеју градских културних установа. Г. Коста Д. Главинић,

после дивљачких пљачкања Београда 1914/15 остало од доста богате заоставштине мојих покојних деда Ђуре Савића Главинића и оца Димитрија Ђ. Главинића, бив. београдских трговаца.“

Саборна црква са околином, гледана са Калемегдана
(Цртеж г. К. Д. Главинића из 1873 год., поклон Музеју О. г. Б.)

који као бивши претседник града Београда са нарочитим интересовањем и симпатијама прати њихов развој, упутио је Претседнику г. Влади Илићу 19 фебруара 1937 г. писмо у коме каже:

„Захвалан Богу што сам доживио и то, да је Београд добио свој добро уређени Градски Музеј и своју Јавну библиотеку, желим да још за свога живота поклоним Београдској Општини извесне предмете и књиге из године 1825 до 1868, дакле од пре 114 односно 70 година, што ми је

Поклон који је г. Главинић упутио Библиотеци и Музеју у исто време кад и писмо Претседнику г. Влади Илићу обухвата следеће предмете:

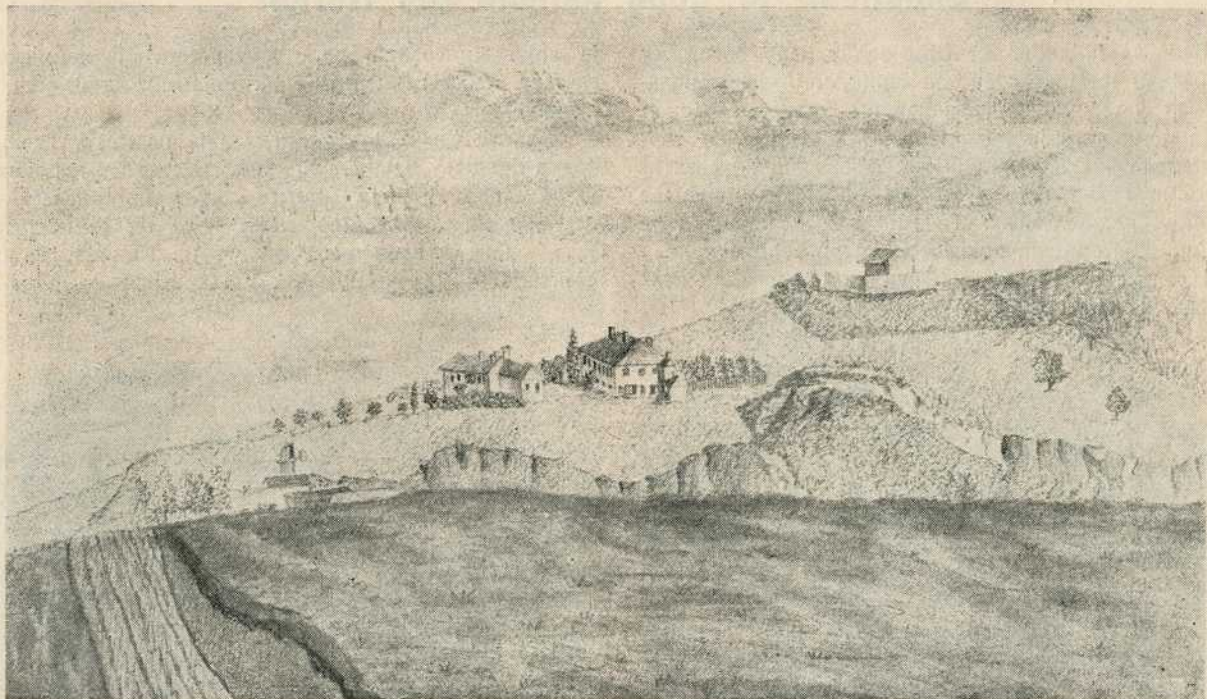
- 1) два тањира од калаја за сто из године 1825 на којима се налазе иницијали Ђуре Савића Главинића;
- 2) два тањира од енглеског порцулана;
- 3) једна стаклена чаша за сто;
- 4) 19 књига, међу којима се налазе и књиге библиофилске вредности;

5) 10 цртежа, власторучни рад г. Косте Главинића, међу којима се налази и неколико слика које приказују Београд седамдесетих и осамдесетих година прошлог века.

Жалећи што његов поклон није многобројнији г. Главинић каже у свом писму:

„Напуштајући Београд 1914 године, оставио сам у свом стану доста знатну збирку старинског намештаја, посуђа и срце за сто, кухињских судова и прибора од бакра и калаја, справа за осветљење из прве половине прошлог века. Кад сам се вратио из збегачког у Београд 29 јануара 1915 год., затекао сам свој стан демолиран, без и једног јединог прозорског стакла и потпуно опљачкан, и од свега остављеног нашао сам по-

ли дечак, преболео болест, па онда родно место заменио за Београд, који већ тада делује великом привлачном снагом. 1822 деда г. Главинића је већ угледни трговац у старој београдској чаршији, а 1825 ступио је у српско поданство и тако ушао у списак првих београдских трговаца и занатлија. Иако је умро релативно млад, својим наследницима оставио је, поред дућана у главној чаршији (у Краља Петра улици), плац са зградама у Сараф Костином сокаку (данас улица цара Лазара) и сокаку код „Јелена“ (данашња Грачаничка улица). Тако су се сва ова имања налазила у оном делу старог Београда који је некад био опасан градским зидом, био у „шанцу“, и то у његовом најотменијем делу, у господским улицама, у којима су имали своје куће и имања тада-

Поглед на барутану, лудницу (кулу д-р Куниберта) и Вајфертову пивару („Смутековац“) са Топчидерског Брда

(Цртеж г. К. Д. Главинића из 1874 год., поклон Музеју О. г. Б.)

сле месец дана у једном таванском углу само још ове предмете које сад поклањам Београдској општини.“

У даљем излагању писмо г. Главинића претставља већ само по себи драгоцен докуменат. Дародавац се није ограничио да у писму само наброји предмете, које поклања, већ је навео и занимљиве податке о свом оцу и деди, познатим београдским трговцима, као и о историјској топографији старог Београда. Према жељи Претседника г. Владе Илића, ово је писмо прочитано на седници Градског већа од 27 августа 1937 г.

Деда г. Главинића, Ђуро Савић-Главинић, досели се у Београд у почетку XIX века из Херцеговине, Мостара, „као сироче без иког свога“. Отац, мајка, сестра и браћа, за неколико дана, сви су поmrли од куге која је у оно време пустошила по Херцеговини. Само је тешкој зарази одолео овај ма-

шњи чувени београдски банкар и трговац, чија је имена г. Главинић побројао наводећи за економску и социјалну историју Београда ванредно значајну чињеницу да се данас ниједно имање не налази у рукама власника из године 1825—1875, а од некадашњих зграда у том крају да је остала само једна једина. Ван „Шанца“ пок. Савић-Главинић оставио је наследницима баште и винограде. У вези са овим, г. Главинић наводи и податке о оној „по злу чувеној“ „Тркићевој Рупи“ која се налазила на Западном Врачару у непосредној близини винограда његовог деде и каже:

„По причању мог покојног оца, после угушене Катанске Буне, логоровали су Вучићеви гужани више његовог винограда и у непосредној близини истога била је ископана једна рупа дубока око 2 хвата, а широка око 3 хвата. У ту рупу бацани су они побуњеници који су били

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

дотеривани у Београд и у њој су остајали до изрицања пресуде. Међу првима који су место спавања у затвор, бацани у ту рупу, био је у оно доба чувени шабачки домаћин Туркић, и по том његовом презимену добила је та рупа своје име.“

Као и деда г. Главинића, тако је и његов отац Димитрије Ђ. Главинић био угледни београдски трговац. У жељи да поред трговачких наука, грчког и италијанског језика, научи и немачки, провео је две године у Винковцима, где је у то време постојала школа за немачки језик. 1862, кад је Београд немилосрдно бомбардован, Димитрије Главинић се сели у Шабац, јер му је у Београду радња била опљачка-

на а кућа разрушена. Вратио се тек након осам година. Умро је 1871 године.

Већи део предмета које је г. Главинић поклатио Библиотеци и Музеју изложени су у посебној витрини. Поклон има двоструку вредност, и као поклон једног од бивших претседника нашега града, који и овим показује како му је и данас на души његов напредак и развој, и као поклон из заоставштине једне старе и угледне породице београдских трговаца, првих прегалаца на изграђивању оних културних и социјалних односа који су омогућили савремени велики духовни полет и све већу активност на културном пољу.

Д-р М. И. А.

Освећена је нова капела Св. Петке

Београд је добио не само једну лепу богомољу него један интересантан споменик, који ће привлачити туристе. У средњевековним зидинама Доњег Града подигнута је нова капела Св. Петке од тврдог камена у стилу наших средњевековних манастира. Сама грађевина са својом околином дочарава мистику средњег века. Та мистичност појачана је близином историјске цркве Ружице и велике куле у којој се налази гробница погинулих бранилаца београдске тврђаве.

је вода минерална, врло интересантног хемијског састава. Сада се испитује да није можда и радио-активна.

Капела Св. Петке подигнута је на месту где је, према предању, Царица Милица сместила у нарочито за то озиданом храму мошти популарне српске светељке Св. Петке Параскеве, када их је пренела са великим црквеним почастима из Видина. Те су мошти 1521 Турци пренели у Цариград и продали

Капела св. Петке

Зидане ове капеле отпочело је Светосавске године 1935. Грађена је солидно, како би могла да пркоси вековима и да прикупља око себе и далеке будуће генерације. Иза капеле подигнут је трем дуг 25 метара, покривен с десне стране натстрешницом, како би се свет могао склонити од кише. Цела се грађевина завршава црквеном кућом, у којој ће се чувати одежде и утвари цркве Ружице изрешетане шрапнелима за време бомбардовања Београда. Црквена кућа има једну салу где ће се народ моћи одмарати.

Очишћен је и извор Св. Петке, који је био затрпан гранатама за време бомбардовања Београда. Народ од давнина верује да је тај извор лековит, да његова вода лечи све болести, а нарочито болести очију. Хемичари у најновије доба утврдили су да постоји реалан основ за ово народне веровање, јер

Капела св. Петке са тремом и кулом-костурницом

цариградским хришћанима, а одатле су после 120 година пренесене у Јаш, престоницу Молдавске, у саборни храм. Храм који је, по предању, подигла Царица Милица разрушен је за време Турака; пронађене су само зидине храма у земљи, када су копати темељи за нову капелу.

Освећење ове капеле извршено је на дан Св. Петке Параскеве у среду 27 октобра уз огромно учешће побожног света. Архијерејска литургија служена је у цркви Ружици. Служио ју је епископ-викар г. Сава са четири свештеника. Црква Ружица је била препуна света. Свет који није могао ући у цркву скупљао се у капели Св. Петке и у трему крај капеле и чекао на освећење капеле.

После архејерејске службе епископ-викар г. Сава прешао је са свештеницима у капелу Св. Петке и извршио освећење капеле и извора воде.

Четирдесетогодишњи јубилеј Добрице Милутиновића

Четрдесет година свога уметничког глумачког рада прославио је г. Добрица Милутиновић на дан 16 октобра. Он оличава у себи новију историју наше позоришне уметности, баш оно доба када се наше позориште уздигло на европску висину. Геније Добрице Милутиновића допринео је доста овом уз дизању.

Зато Добричина прослава значи и прославу нашег позоришта. То је била и свечаност наше позоришне публике, која је и овом приликом показала колико зна да цени велике глумце.

Честитања која је Добрица Милутиновић примао пре подне у фоајеу Народног позоришта и јубиларна представа „Млетачког трговца“ увече доказали су да позоришна публика воли још увек необично много Добрицу. Није то била обична пажња према популарном глумцу, него усхићење према правој уметности какву Добрица даје кроз своју глуму. Та се публика састојала из свију друштвених редова, а највише од сиромашног света, који одваја од уста да би купио карту за позориште.

На јубиларној представи публика је поздравила спонтаним аплаузом Добрицу Милутиновића када се појавио на бини. Управник позоришта г. д-р Војиновић предао је тада г. Добрици Милутиновићу орден Св. Саве III реда, којим га је одликовало Краљевско намесништво у име Њ. В. Краља. Ову предају одликовања пропратио је г. Војиновић срдачним речима којима је истакао уметничку снагу Добрице Милутиновића.

Г. Божа Николић, у име Удружења глумаца, саопштио је да је београдска секција Удружења глумаца установила „Прстен Добрице Милутиновића“ као наследну почаст за најбољег београдског глумца. Први носилац прстена биће Добрица.

Директор драме г. Веснић поздравио је Добрицу величајући његову божанску уметност.

Г. Тито Строци предаје Добрици венац у име загребачког народног казалишта, називајући Добрицу једним од највећих трудбеника на пољу сценске уметности.

Професор г. Милорад Симовић, градски већник, честита јубилеј г. Добрици Милутиновићу у име Председника градске општине, Градског већа и Културног одбора Београдске општине.

У свом говору г. Симовић топло и убедљиво слика значај г. Добрице Милутиновића, и за нашу позоришну уметност, и за просвећивање народа, и за националну пропаганду.

Г. Гец предаје јубилару сребрни венац од стране Удружења бугарских глумаца; а затим се ређају поздравни венци од стране особља Опере и балета, Потпорне задруге особља Народног позоришта, Удружења руских глумаца и многих београдских установа.

После тога г. Добрица Милутиновић прима низ поклона. Леп поклон послао је јубилару Краљевски Намесник г. д-р Раденко Станковић. Сликар г. Урош Предић поклонил је јубилару његов портрет, а одбор за прославу бисту јубиларову, рад вајара г. Сретена Стојановића.

У „Млетачком трговцу“ Добрица је необичном уметничком снагом креирао трагикомичну улогу Шајлока, бездушног и крволочног Јеврејина зеленаша. Добрица је и овом приликом показао да има фантазије да себи тачно представи ситуацију и лик који треба да одигра, — оно што је најосновније

Г. Добрица Милутиновић

за једног глумца; да може својом интелигенцијом и уметничким инстинктом да схвати текст пишчев и да га ванредном уметничком снагом трансформише у нову глумачку уметност.

Добричин Шајлок уздигао се изнад обичног лихвара, он је постао претставник своје презрене и прогањане расе, осветник те расе који се ради освете одриче и толико цењених дуката. Добрица је дао ванредно ону сцену из трећег чина када Шајлок изменично и врло брзо прелази из очајања, у које га бацају вести о незахвалним поступцима његове ћерке, у перверзну радост, када слуша вести о пропасти свога дужника хришћанина Антонија.

Добрица има ванредну дикцију, говори лагано, јасно, убедљиво, са жаром. Његове речи звуче топло, дубоко човечански (када игра пропалог глумца у Горкијевом „На дну“), звоне осветнички и крвожедно (у улози Шајлока), треште као фанфаре у херојским улогама.

Спортска хроника

Београд—Темишвар 4 : 1

На игралишту спорт клуба Југославије репрезентација Београда однела је 10 октобра једну лепу и заслужену победу над репрезентацијом Темишвара

Цела утакмица, не само по времену трајања, већ и по игри, може се поделити на два дела. Првог полувремена имали смо прилике да видимо врло лепу и интересантну игру. Наша навала, одлично повезана дала је једну брзу, лепу и ефикасну игру. Велика заслуга за такву игру наше навале припада халф-линији, која је брзим интервенцијама, одличним додавањем и својом како дефанзивном тако и офанзивном игром, — стварала могућност нашим навалним играчима за што одличнијим извођењем акција ка противничком голу.

Цео наш тим показао је апсолутну солидност у првом полувремену. Како у физичком тако и у техничком погледу.

Али, то се не би могло рећи за други део утакмице, која је протекла у једноличној игри, далеко од сваке интересантности.

Утакмице за првенство државе

Пето коло такмичења за државно првенство, одржано 17 октобра, донело је за многе присталице ногомета лепих изненађења. Док су Славија (Сарајево) и Хашк (Загреб) успели да одузму по два бода Грађанском и Конкордији после лепих борби, Хајдук је срећно прошао са нерешеним резултатом против „Љубљане“.

Београђани су овога пута били подељени на два табора. Две веома узбудљиве борбе биле су вођене на игралиштима наша два водећа клуба.

На игралишту Београдског спорт клуба вођена је узбудљива утакмица између Б. с. к.-а и Београдског аматерског спорт клуба, која се завршила са резултатом 4 : 2 у корист Б. с. к.-а.

Многе присталице Београдског спорт клуба, које су са зебњом дошле на утакмицу, отишле су са утакмице потпуно задовољне.

Тим Београдског спорт клуба радио је као нека одлична машина. Све су линије функционисале беспрекорно. Одлична повезаност међу редовима дозволила је навали да са једном невероватном хладнокрвношћу изводи у својим акцијама ка голу лепе комбинације. Поред тога навала плавих, обилно потпомагана одличном халф линијом, претстављала је сваким својим налетом праву опасност по гол Б.с.к.-а. Врло су чести били случајеви да су играчи Београд-

Репрезентација Темишвара није показала неку нарочиту игру. Мада је Темишвар главни снабдева-лац румунске репрезентације одличним играчима, мада се у њему налазе клубови који су међу првима у Румунији, — овог пута очигледно се видело да је тачна констатација многих спортских стручњака да је футбол у Темишвару у опадању.

Нема више одличних старих репрезентативаца. Наши борбени играчи показали су се понављам и технички на достојној висини. Брзе и изванредно лепе комбинације збунили су наше госте из Темишвара, којима је недостајала пожртвованост, и лакоћа у спровођењу извесних акција.

Ни у техничком погледу нису нас гости могли задовољити. Они су били у том погледу далеко испод наших играча. Због тога су и играли подређену улогу за све време утакмице.

Иако ослабљено, јер су извесни одлични играчи играли тога дана у Варшави и у Скопљу — београдска репрезентација успела је да потпуно заслужено победи изабранике Темишвара са 4:1.

ског спорт клуба у противничком казненом простору изводили праве бравуре. Лопта је ишла с ноге на ногу и без икаквог напора успевала да нађе пут у гол.

Тим београдског спорт клуба на овој утакмици претставио нам се у одличној форми. Па не само то, његови играчи дали су нам пуно доказа да су, не само изврсни техничари солидне физичке кондиције, већ и одлични тактичари. Затварање игре, пошто је постигнута добра голдиференција, даје могућности да се без напора сачува резултат.

Овом победом Београдски спорт клуб избио је на чело табеле државног првенства. Он је са другог места успео да се попне на прво са 8 бодова, од 10 колико треба да има.

* * *

Истовремено на игралишту спорт клуба Југославије играна је утакмица Југославија — Јединство.

Југославија је успела да, иако без тројице својих најбољих играча, победи са лепим резултатом 3 : 0.

Утисак пак који је остао није задовољавајући. То није била она стара Југославија, коју смо навикли да гледамо.

Постигнути голови били су више плод индивидуалних способности појединих играча Југославије

и извесне укочености одбране Јединства, него што би се могло рећи да су завршни успеси једне заједничке игре. Неповезани, сваки је од „Југословена“ радио на своју руку.

Јединство је играло много боље. Чак се могло видети да је било и извесне повезаности између средњег реда и навале, али све је то било узалуд, јер завршног шута на гол нисмо могли видети. Поред тога, код свију њих могла се приметити и нека уображеност. За осуду је што су и сувише грубости уносили при својим нападима, тако да је скоро цела игра протекла у фаулима. Још једну велику ману имају играчи Јединства: малодушни су.

* * *

24 октобар претстављаће један светао датум за београдске клубове у такмичењу јесењег првенства.

Три наша клуба Југославија и Баск у Београду и Београдски спорт клуб у Загребу успели су да са лепим резултатима реше утакмице у своју корист. Најмлађи београдски лигашки клуб несрећно је изгубио у Сплиту од Хајдука.

На игралишту С. к. Југославије играле су две утакмице.

Прва утакмица почела је око 13 ч. између Б. а. с. клуба и Конкордије из Загреба.

Шест голова, које је разиграна навала црно-белих успела да да, речито говоре о великој надмоћности Б. а. с. к.-а.

Захваљујући одличној игри навале, која је била брза и силовита у својим акцијама, која је врло ефикасно умела да постигне голове, Б. а. с. клуб је не само потпуно заслужено победио, већ нам је показао да уме и да заигра и да спроведе за све време игре један систем који је врло једноставан али и врло ефикасан. А то је форсирање крила. Преко крила Б. а. с. к. је врло брзо освајао противничково поље. Употребљиве лопте послате са крила ефикасни ужи трио умео је увек да спроведе у гол. Разиграни

први ред црно-белих просто је не само опседао већ и бомбардовао гол Конкордије оштрим, прецизним шутевима.

Овом победом Басковци су успели да освоје два веома потребна бода а и да поправе своју голдиференцију.

* * *

Утакмица „Југославија“ — С. к. „Љубљана“ очекивана је са великим интересовањем.

„Југословени“ су победили са 3:0, али само захваљујући срећи. Игра, коју су нам пружили није могла да нас одушеви. Несрећност, неповезаност, несигурност владања лоптом, јасно су се, чак и сувише јасно, испојили код „Југословена“ на овој утакмици.

Цео тим је просечне вредности.

„Љубљана“ је играла боље, редови су били међусобно добро повезани; могла се видети и која лепа комбинација, — али реализатора у својим редовима нису имали.

„Југославија“ је задовољна овом победом. Успела је да извојује два бода и тиме поправи свој пласман на табели, — али ми нисмо задовољни овим тимом и оваквом игром. Плашимо се да ће ови јевтини успеси бити узроци тежих пораза.

После овог кола ситуација је донекле рашчишћена. Београдски спорт клуб сигурно води испред Хашка и Хајдука са десет бодова.

Наши клубови у општем пласману заузели су ово место:

прво: Б. с. к.
пето: „Југославија“
седмо: Б. а. с. к.
десето: Јединство

Вероватно је да ће се „Југославија“ и Б. а. с. к. поправити. За Јединство то се не би могло рећи.

М. М.

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
С
К
А
Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Комуналне вести из иностранства

БЕРЛИН ЈЕ ПРОСЛАВИО СВОЈУ
700-ГОДИШЊИЦУ

Берлин је у августу месецу приредио велике и разноврсне свечаности поводом прославе 700-годишњице свога постанка. Код радио-куле приређена је шаролика занимљива изложба, на којој је приказан развој Берлина за 700 година. Ту се налази и стрелиште где је приређено гађање луком дрвених птица постављених на високе стубове.

На олимпијском стадиону изведене су главне свечаности. Приказане су важније сцене из историјског

Претседник Берлинске општине г. д-р Липерт отвара
стрељање „орлова“ са луком

Рукавица грофовије Панке за изазивање на двобој

развоја Немачке од крсташких ратова до данас. Најтежи је утисак изазвао симболични приказ по Немачку судбоносног светског рата. Приредба је завршена ревијем војске, партијских трупа и радничке омладине, који треба да прикаже снагу нове немачке ере.

Овој главној приредби присуствовало је око 120 хиљада лица, — међу њима министри, дипломати и други великодостојници.

У оквиру ове прославе изведено је више спортских и забавних приредаба. Изведена је и карактеристична берлинска хумореска којом се исмејавају витезови-пљачкаши из грофовије Панке (која се на-

И Беролина на Александровом тргу је добила свечано
одело

лази у сусетству Берлина), који су у стара времена нападали често Берлинце. Ова се хумореска игра свакогodiне у августу пред Двором у Берлину. Приложена слика приказује једну сцену из те хумореске, где се изводи на шаљив начин изазивање на двобој од стране витезова-пљачкаша и приказује гротескно њихова рукавица за изазивање на двобој.

Свечаности су трајале три недеље.

ФРАНЦУСКА ПОДИЖЕ У МАСАМА ЈЕВТИНЕ СТАНОВЕ

Париз. — 1933 год. било је у Француској 653 акц. друштва и 547 Задруга за подизање *јевтиних станова*.

Управа фондова односно »Caisse des dépôts et consignation« издала је до 31 дец. 1933 год. на име зајмова за *јевтине станове* ове суме:

- а) општинама и приватним овлашћеним друштвима 5,257,734.200.— фр. фр.
- б) хипотекарним установама 4,788,628.900 фр. фр.
- в) задругама 108,606.800.— фр. фр.
- г) установама за узајамну помоћ 158,061.800.— фр.
- д) пољопривредним кредитним установама фр. фр. 72,867.000.—

Укупно 10,385,898.700.— фр. фр.

Осим овога, на основу нових закона за *породице богате децом*, издато је из касе 1,146,710.744 фр. фр. што са горњом сумом чини 11,532,609.444 франака.

Овим је донекле смањена смртност становника у Француској која износи још увек 16,7‰, док је у Енглеској 12,2‰, у Немачкој 11,0‰, а у Шведској 9,0‰.

Јевтини станови подижу се у Француској на основу Закона

Ти закони су ови:

- 1) Loi Siegfried издан 1864 год. о јевтиним радничким становима.
- 2) Закон од 13-VII-1928 год. са допунама крајем 1935 год. о давању и расподели кредита за *јевтине станове*.
- 3) Закон од 31-V-1935 (Финансиски закон) о смањивању интересне стопе на 5‰ за све зајмове за *јевтине станове*.
- 4) Loi Ribot 23 дец. 1912 о подизању *јевтиних станова* (присталице су му били познати G. G. Ribot, Paul Strauss, Léon Bourgeois, Siegfried et Bonnevaу, и
- 5) Loi Loucheur од 13 јула 1928 год.

Осим овога Лушеров закон предвиђа и велике *пореске олакшице* за куће подигнуте по овом закону.

Главна карактеристика Лушеровог закона је ово: Ако сте ви радник, скроман чиновник, мали занатлија па сте уз то и отац двоје деце, значи да имате породицу и да чините једну социјалну јединку на којој почива данашње друштво и држава, а уз то сте се показали вредан и *штедљив*, мислили сте на будућност и скрпили неку пару, али вам то није довољно да сазидате себи кућу, — Француска држава ће вам у том случају изићи у сусрет са једним зајмом под врло повољним условима, (на коме и сама Др-

жава губи) и даће вам могућности да купите себи плац и да на њему сазидате своју кућицу. Ви ћете то отплатити за 25 година са свега 3,5‰ интереса, али с тим да вам годишња отплата не сме да пребаци 2.500 франака. За свако дете преко два детета имате још по 0,25‰ попушта на интересу, тако да ваш интерес може да спадне и на 2,5‰. Разлику у интересу плаћа Држава под буџетском партијом: Социјална помоћ.

Користећи се горњим законским текстовима париска општина је 1930 год. закључила зајам од 518 милиона франака, а са једним друштвом (L'immobilière-construction de Paris) Уговор о подизању 20.000 (двадсет хиљада) *јевтиних станова*. После 55 година све прелази у општинске руке.

Општина париска има уговор и са једним другим друштвом (L'Office public d'habitation à bon marché de la ville de Paris) о изградњи 797 станова у вредности 47,840.000.— франака.

Занимљиви општински *јевтини станови* су колонија »La Muette« у Drancy-у у предграђу Париза на Северо-истоку у близини аеродрома Le Bourget.

Колонију подиже треће друштво »L' Office Public d'Habitation de la Seine«. Финансирање се врши у оквиру Лушеровог закона. Прве две транше од 590 станова коштаће 42,000.000. У ову суму улазе и трошкови око свих модерних инсталација (грејање, спаљивање ђубрета, канализација итд.).

Проектанти су архитекти: *Beaudouin i Lods*.

НАГРАДЕ ЗА УЛЕПШАВАЊЕ ПАРИЗА

Париз. — Општина града Париза установила је неколико годишњих конкурса, којима је циљ да награде сопственике зграда, архитекте и предузимаче за њихов годишњи труд у погледу хигијене и естетике. Нешто слично нашој општинској помоћи од 5000 динара Клубу архитеката у Београду, које клуб има дати за најлепшу фасаду у Београду. (Буџет за 1937-38 год. Расходи парт. 34. поз. 20.). У Паризу, међутим, иницијативу за ово дала је сама општина, проширујући рад и образујући 4 конкурса: 1) за најлепшу фасаду изведену у 1937 год., 2) за најлепши трговачки излог из 1937 год., 3) за најбоље осветљену ноћну радњу у 1937 год. и 4) за најхигијенскије уређену унутрашњост новоподигнуте зграде (хотели искључени). Награде су сразмерно мале (до 3.000 франака), али награђени добијају плакете и дипломе, што у моралном погледу више значи. Награде додељује Париски отсек за регулациони план, а објављују се преко дневних листова.

ПАРИСКЕ ФАСАДЕ СЕ РЕНОВИРАЈУ

Париз. — Службене Општинске новине од 7 марта 1937 год., објављују листу старих зграда, које ће на основу грађевинског правилника морати у току године да оправе (закрепе, очисте, обоје и окрече) целу фасаду, да би Париз лепше изгледао. Ми имамо сличну одредбу у нашем Грађевинском правилнику чл. 60 тач. 7., која се, нажалост, још не примењује.

WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

3

БЕОГРАДСКЕ ОПШТИНСКЕ НОВИНЕ

НОВЕМБАР

Бр. 11

1937